

Univerzita Karlova
Přírodovědecká fakulta
Katedra demografie a geodemografie

Demografie

Bc. Adéla Jodlová

Zhodnocení populační politiky Číny
Evaluation of China's population policy

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. RNDr. Jiřina Kocourková, Ph.D.

Praha, 2020

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze

Adéla Jodlová

Poděkování:

Ráda bych poděkovala vedoucí mé diplomové práce doc. RNDr. Jiřině Kocourkové, Ph.D., zejména za ochotu, čas a cenné poznámky, které mi poskytla.

Zhodnocení populační politiky Číny

Abstrakt

Tato práce pojednává o populační politice Číny a jejím cílem je zhodnotit jednotlivá opatření a analyzovat jejich účinnost. Metodologická část popisuje datovou základnu a ukazatele, pomocí kterých lze vliv populační politiky měřit. Na rešerši odborné literatury navazuje analytická část zabývající se vývojem plodnosti v kontextu populačních politik, odkládáním sňatečnosti a proměnou reprodukčních plánů, jež jsou stěžejní pro budoucí vývoj politik. Účinnost opatření v Číně je zhodnocena srovnáním efektivity politik ve Vietnamu a Japonsku a rovněž pomocí vybraných ukazatelů. Nedílnou součástí práce je analýza důsledků politik a nastínění možného budoucího vývoje. Na základě výsledků analýzy lze konstatovat, že populační politika Číny byla efektivní, jelikož dosáhla svého cíle snížit úroveň plodnosti. Na druhou stranu politika jednoho dítěte způsobila mnohé negativní důsledky, jež se snaží omezit nová univerzální politika dvou dětí zavedená v roce 2016.

Klíčová slova: populační politika, politika jednoho dítěte, univerzální politika dvou dětí, reprodukční plány, účinnost opatření, negativní důsledky

Evaluation of China's population policy

Abstract

This thesis discusses China's population policy and its aim is to evaluate various programs and analyze their effectiveness. The methodological part describes the base of data and indicators by which the influence of population policy can be measured. The literary review is followed by an analytical part that deals with the development of fertility in the context of population policies, postponing marriage and changing reproductive plans, which are crucial for future policy development. The effectiveness of these programs in China is assessed by comparing the effectiveness of policies in Vietnam and Japan, as well as using selected indicators. An integral part of the thesis is an analysis of the consequences of policies and an outline of possible future development. Based on the results of the analysis, China's population policy has been effective as it has achieved its goal of reducing fertility. On the other hand, the one-child policy has caused many negative consequences, which the new universal two-child policy introduced in 2016 aims to reduce.

Key words: population policy, one-child policy, universal two-child policy, reproduction plans, effectiveness of programs, negative consequences

Obsah

Seznam obrázků	7
Seznam zkratk	8
1 Úvod.....	9
2 Teorie populační politiky.....	11
2.1 Vymezení populační politiky	11
2.2 Vývoj populační politiky.....	17
3 Populační politika Číny	25
3.1 Počátky populačních politik (1962–1979)	25
3.2 Politika jednoho dítěte (1980–2015).....	26
3.3 Univerzální politika dvou dětí (2016–).....	26
4 Data a metody.....	28
5 Analýza poklesu plodnosti v Číně.....	31
5.1 Vývoj plodnosti v kontextu populačních politik	32
5.2 Odkládání sňatečnosti a proměna plodnosti vdaných žen.....	36
5.3 Proměna reprodukčních plánů.....	39
6 Porovnání účinnosti populačních politik v Číně, Vietnamu a Japonsku	47
6.1 Populační politika Vietnamu.....	47
6.2 Populační politika Japonska.....	49
6.3 Komparace vybraných zemí.....	51
7 Zhodnocení populační politiky Číny a předpokládaný budoucí vývoj	55
7.1 Efekt populační politiky	55
7.2 Důsledky populační politiky	59
7.3 Možný budoucí vývoj populačních politik v Číně v kontextu zemí, které uplatňovaly antinatalitní politiku	65
8 Závěr	66
Seznam použité literatury.....	70

Seznam obrázků

Obr. 1 – Úhrnná plodnost, Čína, 1950–2050	32
Obr. 2 – Věkově-specifické míry plodnosti, Čína, 2000–2020, %.....	35
Obr. 3 – Průměrný věk při prvním sňatku a průměrný věk při narození dítěte podle pořadí, Čína, 2006–2016	35
Obr. 4 – Dekompozice změny úhrnné plodnosti podle věku, Čína, 1989–2010.....	38
Obr. 5 – Mapa provincií Číny	39
Obr. 6 – Reprodukční plány mít druhé dítě, provincie Jiangsu, Čína, 2007 a 2010, % odpovědí	40
Obr. 7 – Počet žen starších 6 let se základním, sekundárním a terciárním vzděláním, Čína, 2006–2018.....	42
Obr. 8 – Poměr pohlaví při narození dítěte podle pořadí, Čína, 1981–2010.....	44
Obr. 9 – Úhrnná plodnost, Vietnam, 1950–2050	49
Obr. 10 – Úhrnná plodnost, Japonsko, 1950–2050	51
Obr. 11 – Úhrnná plodnost, Čína, Vietnam, Japonsko, 1950–2050.....	52
Obr. 12 – Poměr pohlaví při narození dítěte, Čína, Vietnam, Japonsko, 1950–2050	53
Obr. 13 – Index závislosti seniorů, Čína, Vietnam, Japonsko, 1950–2050, %	54
Obr. 14 – Roční míra populačního růstu, 1950–2050, Čína, %	56
Obr. 15 – Naděje dožití při narození, muži a ženy, a kojenecká úmrtnost, 1950–2050, Čína	57
Obr. 16 – Vývoj počtu obyvatel, 1950–2100, Čína, tis.....	58
Obr. 17 – Podíl osob starších 65 let, Čína, 2010–2050, %.....	63

Seznam zkratk

ASFR	věkově-specifické míry plodnosti
CPA	China Population Association
DESA	Department of Economic and Social Affairs
GSO	General Statistical Office
IFPRI	International Food Policy Research Institute
IPPF	International Planned Parenthood Federation
JFIBS	Jiangsu Fertility Intention and Behaviour Study
MHLW	Ministry of Health, Labor and Welfare
MHW	Ministry of Health and Welfare
MP	manželská plodnost
NBS	National Bureau of Statistics
NHFCP	National Health and Family Planning Commission
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
OR	odds ratio
PCO	Population Census Office
PVŽ	podíl vdaných žen
UN	United Nations
UNFPA	United Nations Population Fund
UPT	umělé přerušeni těhotenství
USA	United States of America
USAID	US Agency for International Development
VCPFC	Viet Nam Commission for Population, Family and Children
WHO	World Health Organization

Kapitola 1

Úvod

Populační politika Číny je všeobecně známý a zároveň mnohdy kritizovaný fenomén. Programy plánovaného rodičovství jsou sice v rozvojových zemích běžně zaváděny, avšak v případě Číny byla opatření, zejména v rámci politiky jednoho dítěte, velmi striktní až na hranici lidských práv. Programy měly za cíl snížit velmi vysokou úroveň porodnosti, čehož bylo dosaženo a dnes se hodnota úhrnné plodnosti pohybuje pod hranicí prosté reprodukce (2,1). Na druhou stranu je potřeba brát v potaz i negativní dopady, které opatření způsobila. Jedná se například o nadprůměrný sekundární index maskulinity, nedostatek pracovních sil nebo intenzivní demografické stárnutí. Tyto problémy jsou pro Čínu výzvou, jelikož se úzce dotýkají nejen budoucího demografického vývoje populace, ale rovněž zdravotnického a důchodového systému. Zmíněné důsledky programů plánovaného rodičovství lze pozorovat i v mnoha dalších zemích, jež se potýkají s vysokou úrovní porodnosti a následně zaznamenají rychlý pokles procesu. Z toho důvodu je populační politika Číny relevantním tématem pro detailnější analýzu, jelikož je potřeba nejen znát efektivní nástroje ke snížení plodnosti, ale rovněž se poučit z negativních dopadů a umět jim předejít.

Cílem této práce je analýza poklesu plodnosti v kontextu populačních politik v Číně se zaměřením na vývoj po zavedení univerzální politiky dvou dětí. K ověření účinnosti programů plánovaného rodičovství je vývoj v Číně porovnán s vývojem ve Vietnamu a Japonsku a efektivita je zhodnocena i pomocí několika ukazatelů – roční mírou populačního růstu, prevalencí užívání antikoncepce, kojeneckou a dětskou úmrtností a rovněž skrze prognózu počtu obyvatel. Analýza má za cíl odpovědět na následující výzkumné otázky, jež byly určeny na základě primární rešerše literatury:

- Jaký vliv měly jednotlivé populační politiky na vývoj plodnosti v Číně?
- Změní univerzální politika dvou dětí reprodukční plány populace?
- Byly populační politiky ve Vietnamu a Japonsku účinné stejně jako v Číně?
- Jaké dopady měla politika jednoho dítěte a jaké lze očekávat pod vlivem univerzální politiky dvou dětí?
- Jaký je možný budoucí vývoj populačních politik v Číně?

Pro analýzu poklesu plodnosti v Číně jsou použity ukazatele jako úhrnná plodnost nebo věkově-specifické míry plodnosti. Rovněž je provedena dekompozice změn úhrnné plodnosti na efekt změny manželské plodnosti a efekt změny podílu vdaných žen. Podrobně jsou zkoumány i negativní dopady populační politiky jednoho dítěte – proměna pohlavně-věkové struktury – a to pomocí sekundárního indexu maskulinity a indexu závislosti seniorů.

Práce je rozdělena do 8 kapitol, které na sebe navazují. První úvodní kapitola vymezuje téma práce a odůvodňuje jeho výběr, určuje cíle a popisuje základní metody a strukturu práce samotné. Druhou kapitolou je rešerše odborné literatury, jež tvoří teoretický rámec o populačních politikách. Třetí kapitola se již konkrétně zaměřuje na populační politiku Číny a její opatření. Čtvrtá kapitola poskytuje informace o podkladových datech a detailněji prezentuje metody analýzy. Pátá kapitola obsahuje analýzu poklesu plodnosti včetně možného vlivu univerzální politiky dvou dětí na reprodukční plány populace. V šesté kapitole je porovnána účinnost populačních politik v Číně, Vietnamu a Japonsku, tedy v zemích, které dnes mají velmi podobnou úroveň úhrnné plodnosti, jež během druhé poloviny 20. století zaznamenala značný pokles. Sedmá kapitola obsahuje zhodnocení populační politiky Číny a ověření účinnosti pomocí vybraných ukazatelů, důsledky programů plánovaného rodičovství a rovněž pojednává o možném budoucím vývoji populační politiky v Číně. Poslední kapitola uzavírá práci, odpovídá na výzkumné otázky, shrnuje zjištěné poznatky a nastiňuje další možnosti výzkumu.

Kapitola 2

Teorie populační politiky

Populační politiky jsou ústředním tématem této práce. Z toho důvodu je nejprve potřeba seznámit se s teorií, aby bylo možné provést na základě rešerše odborné literatury analýzu. Nedílnou součástí je proto kapitola vymezující samotné politiky, která rovněž představuje jejich nástroje a zabývá se i účinností opatření. Dále pojednává o vývoji populačních politik od starověku až po jejich současný ústup.

2.1 Vymezení populační politiky

Populační politika je pojem, jehož definice je široká a mnohoznačná, a proto může být interpretován mnoha způsoby. Příkladem je následující obsáhlá formulace: „*Populační politika je součástí celé politiky té které společnosti a zejména pak její politiky sociální. Můžeme ji chápat v užším nebo širším pojetí. V užším pojetí zahrnuje opatření přijatá společností (resp. představiteli společnosti) výhradně za tím účelem, aby působila na populační reprodukci nebo na rozmístění obyvatelstva a migraci. V širším vymezení pak zahrnuje všechna opatření, která mají nějaký populační efekt.*“ (Pavlík et al., 1986, s. 630). Studium jednotlivých opatření a jejich efektů se zabývá teorie populační politiky. Ta však musí brát v potaz dosavadní demografické poznatky i populační vývoj. Opatření totiž bývají efektivní právě tehdy, když kooperují se zákonitostmi vývoje obyvatelstva. Jiný přístup přináší definice, podle níž lze populační politiku označit za jednání veřejných orgánů, které má za cíl zabránit, zpozdit nebo upozornit na nerovnováhu mezi demografickými změnami a sociálními, ekonomickými či politickými cíli (May, 2012).

Populační politiku lze rovněž chápat jako řadu opatření, jež jsou přijatá veřejnou správou za účelem ovlivnit populační vývoj, ať už se jedná o finanční pomoc či služby. Příkladem peněžní podpory jsou přídavky, dávky nebo podpora, které dostávají rodiče dětí. V prvním a druhém případě se jedná o pravidelné vyplácení, zatímco podpora bývá poskytována jednorázově. Výše rodičovských dávek a dětských přídavek je odvislá od počtu či stáří dětí. Dalším způsobem finanční podpory jsou slevy na daních, porodné, novomanželské půjčky apod. Populační politika působí i na oblast bydlení a veřejného zdravotnictví. Například poskytování lékařských služeb

ženám během těhotenství a při porodu má pozitivní efekt na snižování prenatalní, kojenecké, dětské i mateřské úmrtnosti, což je jeden z cílů populační politiky (Pavlík a Kalibová, 2005).

Co se týče cílů populačních politik, mohou se týkat úmrtnosti, porodnosti nebo migrace. Ideál v oblasti úmrtnosti je ve všech společnostech stejný – snížit intenzitu a zlepšit zdravotní stav obyvatelstva. V případě porodnosti existují dva směry, a to pronatalitní politika považující stávající úroveň za nedostatečnou, a naopak politika antinatalitní, jež usiluje o pokles intenzity tohoto procesu. Pokud se bere v potaz i snaha ovlivnit početní růst populace, jedná se o politiku populacionistickou (podpora přírůstku) nebo malthusiánskou (omezení růstu) (Pavlík et al., 1986). Jednotlivé cíle se liší v závislosti na fázi demografické revoluce, ve které se daná země nachází – zda je před proměnou, v průběhu nebo na konci. Pokud se jedná o první či druhou z právě zmíněných fází, stát by měl usilovat o spravedlivější rozdělování bohatství, informování o možnostech plánování rodičovství nebo zvyšování kulturní a ekonomické úrovně ve společnosti. Rovněž by měl být preferován pomalejší početní růst. Po ukončení demografické revoluce je naopak vhodné zavést pronatalitní politiku, jelikož tehdy dochází k poklesu úrovně porodnosti a v důsledku se zintenzivňuje stárnutí populace (ibidem).

V mnoha rozvojových zemích stále nebyla demografická revoluce dokončena, a proto jsou zde zaváděna opatření usilující o zpomalení početního růstu. Jedním z nástrojů populační politiky jsou programy plánovaného rodičovství. *„Populační programy vytvořené za účelem snížení úrovně plodnosti ... zahrnují výchov k plánovanému rodičovství a služby plánovaného rodičovství, které jsou buď samostatné nebo spojené se zdravotnickými programy nebo s programy sociální péče, z nich zejména pak s mateřskými a dětskými zdravotnickými programy, zaměřenými na snížení úrovně úmrtnosti dětí. Některé země přistoupily k různým druhům podnětů a zábran motivujících rozhodování o velikosti rodiny; je možno se setkat i se sociálním tlakem a legálními sankcemi proti neschvalovanému chování ve sféře plození dětí.“* (Pavlík a Kalibová, 2005, s. 116). Podstatnou roli u programů plánovaného rodičovství hraje dostupnost informací a služeb. V případě antinatalitní politiky jsou typické finanční stimuly (např. peníze pro jedince, aby podstoupili sterilizaci). Ačkoliv přímé investice jsou pro vlády nejefektivnějším a dostupným nástrojem k ovlivňování porodnosti, existuje i několik nepřímých zásahů užitečných pro plánované rodičovství – investice do vzdělání žen, zlepšení jejich postavení na trhu práce apod. (Berelson, 1969).

Budoucí demografická situace je determinována úrovní porodnosti a úmrtnosti, vnitřní i mezinárodní migrací a roční mírou růstu. Počet obyvatel a hustota zalidnění jsou rovněž důležité faktory, ale budoucí stav formují i další proměnné. Největší roli hraje porodnost, jelikož do veliké míry ovlivňuje věkovou strukturu, indexy závislosti a relativní velikost pracovní síly. Migrace je také důležitým faktorem, protože vyrovnává efekt plodnosti na věkovou strukturu a má přímý účinek na velikost a skladbu aktivní populace (May, 2012). Nakonec jsou to jednotlivci a rodiny, kdo určují budoucí stav z hlediska demografie. Jejich rozhodnutí jsou ale ovlivněna mnoha proměnnými, mezi které patří například vzdělání, genderová nerovnováha, kultura, náboženství, chudoba či nerovnost. Právě populační politiky nebo jejich nedostatek hrají klíčovou roli v působení na individuální chování a formování demografických trendů (ibidem).

2.1.1 Populace a socioekonomický vývoj

Vztah mezi socioekonomickými proměnnými a populačním růstem je diskutován již od vydání Malthusova díla *Essay on the Principle of Population* (1986), a to zejména v souvislosti s rozvojovými zeměmi (Kelley, 1988; Blanchet, 1991). Podstatou je posoudit dopady populačního růstu na ekonomický rozvoj a naopak. Jelikož je porodnost klíčovou proměnnou vysvětlující růst počtu obyvatel v zemích třetího světa, je rovněž potřeba zkoumat i vztah mezi socioekonomickým vývojem a úrovní tohoto demografického procesu. K tématu se přistupuje ze čtyř různých úhlů pohledu.

Prvním je počet obyvatel ve vztahu k dostupným zdrojům – populační tlak. Příliš početná či rychle rostoucí populace je považována za nevyváženou a neschopnou dosáhnout socioekonomického růstu. Populační tlak tedy nastane, když zvyšující se počet obyvatel vede k poklesu životních standardů. Z toho důvodu se tento koncept váže k populačnímu optimu neboli ideálnímu počtu obyvatel dané země (van de Walle, 1982). Měření je náročné a v praxi se používá hustota zalidnění (počet obyvatel na 1 km²). Ačkoliv tento ukazatel může uvádět přelidnění, zvyšování hustoty zalidnění často zlepšuje zdravotní stav společnosti nebo příjmy (McGreevey et al., 2008).

Druhou otázkou je míra populačního růstu, která je běžně ovlivněna vysokými hodnotami plodnosti, ale někdy i poklesem úmrtnosti či imigrací. Řada výzkumů zdůrazňuje, že rychlý růst počtu obyvatel zemím s nízkou úrovní socioekonomického vývoje přináší mnohá omezení (Kelley, 1988; Birdsall et al., 2001). Na základě empirických dat Světová banka (1984, 1994) odhaduje, že pokud v chudých zemích míra populačního růstu překročí 2 % za rok, může dojít ke zpomalení zvyšování příjmů na osobu. V Číně se míra populačního růstu před zavedením antinatalitní politiky v roce 1970 skutečně pohybovala nad hodnotou 2 % (UN, 2019). Populační politiku v Číně lze proto hodnotit i z pohledu cíle zlepšit ekonomickou situaci.

Třetím problémem je růst investic do lidského kapitálu stejně jako společenské poptávky po službách, například po zdravotnictví, vzdělání nebo infrastruktuře. Tyto investice lze chápat jako výdaje nezbytné k zaškolení pracovní síly podle potřeb ekonomiky. Požadavky je těžší splnit v případě rychlého růstu populace, mladé věkové struktury a vysokých indexů závislosti (May, 2012). Zpomalit populační růst se proto zdá být nezbytné k dosažení udržitelného socioekonomického rozvoje.

Čtvrtý koncept se týká důsledků změn ve věkové struktuře a indexech závislosti. Tento problém je podle posledních ekonomických výzkumů nejdůležitější (Birdsall et al., 2001). Pokles podílu mladých osob a značné snížení plodnosti zmenšuje tyto indexy mezi generacemi a zvyšuje podíl potenciální pracovní síly. Takový fenomén je znám pod pojmem demografická dividenda a v dnešní době se hojně vyskytuje ve východní Asii včetně Číny, přičemž výsledkem dividendy může být obrovský ekonomický zisk. Rapidní pokles plodnosti je ve východní a jihovýchodní Asii příčinou téměř poloviny ekonomického růstu (Lee a Mason, 2006). Demografická dividenda však nemá dlouhého trvání a státy musí této příležitosti využít během poměrně krátkého období a následně začne docházet k demografickému stárnutí (Bloom et al., 2008).

Pokles porodnosti, populační stárnutí a depopulace ale mohou mít pro ekonomiku i negativní důsledky. Financování důchodových systémů se stává problematickým, když se podíl penzistů

zvyšuje na úkor pracujících. Náklady na zdravotnictví s demografickým stárnutím rovněž rostou. Dalším, ačkoliv méně známým efektem dlouhodobé úrovně plodnosti pod hladinou prosté reprodukce, je zpomalování ekonomiky (Chesnais, 1995).

2.1.2 Intervenční proměnné a nástroje populační politiky

Při navrhování politik je hlavním úkolem určit, jaké demografické proměnné mohou intervence ovlivnit. Intervenční proměnné mají za cíl zasáhnout do přirozeného vývoje daného demografického procesu a změnit ho směrem k žádoucímu stavu. Může se jednat o zásahy na individuální i společenské úrovni a zahrnují poskytování informací a služeb, přesvědčování nebo také donucení (Gerard, 1984). K tomu jsou využívány konkrétní nástroje populační politiky jako programy plánovaného rodičovství, které mají za cíl propagaci a zvýšení dostupnosti metod kontroly plodnosti a tím působí přímo na plodnost, aby došlo k omezení růstu počtu obyvatel. V tomto ohledu je potřeba rozlišovat mezi aktivními a pasivními nástroji. Pasivní reakce může být spontánní i organizovaná, přičemž se často jedná o pouhé přizpůsobení se efektu populačního růstu a vysoké úrovni porodnosti. Příkladem pasivního nástroje populační politiky může být podpora vzdělání a zaměstnanosti nebo rozvoj infrastruktury. Aktivní reakce se naopak vážou k příčinám populačních problémů jako je vysoká intenzita úmrtnosti či porodnosti a snaží se ovlivnit základní demografické podmínky a trendy (May, 2012). Aktivní nástroje lze rozlišit podle vlivu na úmrtnost, porodnost a migraci.

Zásahy do veřejné zdravotní péče směřují k omezení úmrtnosti. Podle teorie demografické revoluce lze tvrdit, že snížení plodnosti lze očekávat až po poklesu úmrtnosti, a to zejména dětské (do 5 let) a kojenecké (do jednoho roku). Strach z úmrtí dětí v nízkém věku mnohdy rodiče motivuje mít víc potomků s nadějí, že alespoň některý přežije. Proto existuje vztah mezi redukcí úmrtnosti a reprodukčním chováním (Cleland, 2003). Avšak často je mezi snížením úrovně obou procesů časová prodleva a prudký pokles kojenecké a dětské úmrtnosti běžně vede k výraznému zvýšení počtu obyvatel, což by mělo být doprovázeno omezením plodnosti.

Klíčovou demografickou proměnnou, kterou lze zároveň poměrně snadno ovlivnit skrze adekvátní programy, je tedy porodnost. Ne vždy jsou ale snahy o snížení úrovně tohoto procesu úspěšné, například tehdy, když mají děti pro páry vysokou hodnotu (Sinding, 2007). Jeden z prvních prosperujících programů plánovaného rodičovství byl zaveden na Srí Lance či v Kolumbii, kde bylo prokázáno, že ženy skutečně chtěly mít méně dětí (May, 2012). Obecně lze říct, že značný pokles plodnosti do velké míry ovlivněný populačními politikami a programy byl pravděpodobně nejlepším společenským experimentem a úspěchem pro veřejné zdraví druhé poloviny 20. století (Robinson a Ross, 2007).

Pokud se týče migrace, zejména mezinárodní, lze konstatovat, že bude v následujících desetiletích hrát důležitou roli. Odůvodněním je například fakt, že proměna porodnosti je téměř u konce u poloviny světové populace, což otevírá dveře migračním proudům. Avšak zvyšující se počet mezinárodních migrantů klade mnohé výzvy – příkladem je potřeba sbírat lepší data o migraci, regulovat pohyb a kontrolovat bezpečnostní hrozby (May, 2012).

2.1.3 Způsoby implementace populačních politik

Populační programy zahrnují záměrná opatření ke změně trendů porodnosti, úmrtnosti i migrace a rovněž ovlivňují aspirace jednotlivců a rodin. Výběr způsobu implementace závisí na kontextu v dané zemi a je ovlivňován rozvojovými agenturami, nadnárodními sítěmi a mezinárodními koalicemi zabývajícími se populačními otázkami. Zavádění populačních politik veřejnými orgány může mít tři formy – snahy plánovat socioekonomický vývoj, realizace programů plánovaného rodičovství a přijetí formálních národních politik.

První forma, plánování rozvoje, je administrativní proces, během kterého vlády určí socioekonomické cíle pro jednotlivé sektory. Tyto návrhy směřují k zavedení adaptivních reakcí na efekty populačního růstu, zejména skrze úsilí zvýšit míru ekonomického růstu. Míra populačního růstu podněcuje veřejné orgány začlenit tuto proměnnou přímo do rozvojových cílů nebo do sektorově specifických plánů pro vzdělání, pracovní trh, infrastrukturu či bydlení (Stamper, 1977). Ve skutečnosti jsou však vývojové plány často předstihnuty tempem populačního růstu a tento přístup je proto dnes využíván pouze zřídka. Druhou formou je realizace programů plánovaného rodičovství, které mají mimo jiné za cíl vytvořit silnější poptávku po nižší úrovni porodnosti. Takové zásahy také zlepšují zdraví matek a jejich dětí, jelikož přispívají ke snižování mateřské a kojenecké úmrtnosti. Třetí formou jsou národní populační politiky, jež ovlivňují demografické proměnné skrze všechny sektory. Ve vyspělých zemích se většinou jedná o sociální politiky, ať už implicitní nebo explicitní.

2.1.4 Kontextuální proměnné

Populační politiky přirozeně neoperují ve vakuu, nýbrž jsou implementovány na pozadí kontextuálních proměnných, jako jsou úroveň vzdělání a zaměstnanosti, zdraví, urbanizace, kulturní normy, náboženství či genderové role. Dále jsou realizovány v rámci specifických administrativních nastavení jednotlivých států a mnohdy čelí omezením ze strany financování. Související proměnné jsou zřejmě nejdůležitější a mohou mít pozitivní i negativní efekt na výsledky zamýšlených politik (May, 2012). Není snadné určit vztah mezi těmito proměnnými a demografickými výstupy. V případě vzdělání a porodnosti je spojitost jednoznačná – čím je vyšší dosažené vzdělání, tím je nižší porodnost. Dosavadní výzkumy ale ukazují, že je potřeba alespoň osm let školy, aby vzdělání žen mělo vliv na úroveň porodnosti (Lloyd, Kaufman a Hewett, 2000; World Bank, 2007). Vztah mezi zdravím a populačními výsledky je rovněž významný. Kauzalita je zřejmá i v případě úmrtnosti, avšak velkou roli hraje i u porodnosti. Jak již bylo zmíněno, existuje spojitost mezi kojeneckou a dětskou úmrtností a porodností. Dále má vliv i zaměstnanost – na intenzitu porodnosti působí placená práce žen stejně jako možnost kontroly jejich vlastních příjmů. Dalším faktorem je urbanizace, která má pozitivní efekt na úroveň úmrtnosti (ve městech je lepší přístup k péči) a hladinu porodnosti snižuje, jelikož v urbánních oblastech je vyšší míra užívání antikoncepce. Mezi zábrany zavádění populačních politik patří například špatná administrativní nebo nedostatečná infrastruktura. Rovněž nedostatek financování může bránit realizaci programů (May, 2012).

2.1.5 Účinnost populačních politik

Tvůrci politik chtějí měřit účinnost opatření a také znát časový rámec, který je potřeba k dosažení výsledků. Metody hodnocení se během posledních desetiletí zlepšily díky větší dostupnosti dat a více zdrojům, jež se zabývají monitorováním a evaluací. Samotný proces hodnocení se však potýká se specifickými výzvami – je třeba posoudit *relevantnost* a užitečnost navrhovaných politických opatření, vybrat *správné indikátory* k měření účinnosti intervencí, analýza musí být řízena tak, aby zajistila optimální využití lidských a finančních zdrojů (*efektivita nákladů*), musí být zhodnocen *časový rámec*, jelikož některé politiky mají výsledky dříve, jiné později, a nakonec je potřeba provádět *porovnání* mezi specifickými intervencemi stejně jako mezi jednotlivými státy (May, 2012).

Ještě před tím, než jsou cíle politik převedeny do programů, je vhodné zhodnotit *relevanci* navrhovaných intervencí, avšak poskytování služeb plánovaného rodičovství se potýká s mnoha bariérami (geografické, lékařské, kulturní nebo finanční), jež jsou spjaty se špatným postavením žen, nedostatečným výběrem metod či strachem z vedlejších účinků (Campbell et al., 2006).

Další výzvou je zvolení *správných indikátorů* k měření efektivity opatření. Účinnost může být hodnocena v souvislosti s konkrétními výsledky pomocí klíčových ukazatelů výkonnosti. Mezi základní indikátory patří prevalence užívání antikoncepce, kojenecká a dětská úmrtnost (Baroudi, 2010). Hlavním cílem těchto indikátorů je změřit demografický dopad provedených zásahů. Hodnocení populačních politik lze realizovat i skrze kvalitativní metody, které doplňují a často pomáhají objasnit údaje získané z kvantitativních studií. Kvalitativní metody mohou například vysvětlit, proč některé programy fungují tak, jak fungují, a odstranit nedostatky (Salmen, 2002).

Efektivita nákladů populačních politik je měřena pomocí odhadování nákladů a zisků navrhovaných opatření, aby bylo možné zvolit ekonomicky nejvýhodnější programy a využít vhodné lidské a finanční zdroje. Analýza nákladů a zisků může být rovněž prostředkem k informování a přesvědčení tvůrců politik, aby spustily specifické programy, a to například poukázáním na úspory, jež mohou programy přinést sektoru vzdělávání v souvislosti se snížením plodnosti.

Časový rámec intervencí se měří těžko. Nejčastěji se používá prognózování počtu obyvatel za využití různých předpokladů a scénářů porodnosti, úmrtnosti a migrace. Například projekce porodnosti umožňuje odhadovat budoucí úroveň procesu podle určujících biologických a behaviorálních faktorů. Zásahy do blízkých determinantů plodnosti (např. skrze užívání antikoncepce) mohou přinést výsledky dříve než úsilí zaměřená na mezilehlé determinanty (např. vzdělávání žen) (May, 2012).

Nakonec je potřeba provádět *porovnání* mezi konkrétními intervencemi, což lze uskutečnit skrze užití referenčních hodnot, na jejichž základě lze výkonnost hodnotit (OECD, 2002). Referenční standardy se vztahují k výsledkům dosaženým v nedávné minulosti jinými zeměmi nebo podobnými programy (viz kapitola 6). V případě snížení porodnosti lze použít například roční procentní růst míry prevalence užívání antikoncepce.

Díky zkušenostem z mnoha desetiletí a velkému množství dat poskytnutých globálními demografickými průzkumy je možné měřit pokrok dosažený během minulých let. V drtivé většině zemí došlo ke zlepšení zdravotního stavu dětí, poklesu porodnosti, zvýšení znalostí a užívání

moderních metod antikoncepce a zlepšení postavení žen. Programy plánovaného rodičovství těmto změnám přispěly, ačkoliv se jejich efekt lišil, jelikož různými způsoby ovlivňovaly reprodukční chování. Stanovení účinnosti programů se dotýká i dalších procesů a politik jako například úsilí o zmírnění chudoby, vzdělávacích strategií nebo genderové politiky, tedy obecně všech faktorů, které mohou zvýšit nebo omezit efektivitu programů. Navíc se dopad intervencí zpravidla projeví až mnoho let po jejich zavedení, což znesnadňuje hodnocení účinku v krátkém časovém horizontu (May, 2012).

Všechny tyto aspekty podporují tvrzení, že měření účinnosti populačních politik je náročné. Přesto existuje velké množství důkazů prokazující úspěch programů, přičemž pokles porodnosti je jedním z hlavních kritérií. Dalším pozitivem je, že intervence přinesly i dodatečné výsledky jako snížení dětské úmrtnosti, zvýšení investic do lidského kapitálu či zlepšení ekonomického statusu domácností (Joshi, 2011). Na základě zkušeností z Asie, Latinské Ameriky a subsaharské Afriky lze tvrdit, že programy plánovaného rodičovství snižují úroveň plodnosti v rozmezí od 0,5 do 1,6 dítěte, přičemž většina studií se přiklání k nižší hranici. Vliv se liší v závislosti na délce působení intervencí, intenzitě a úspěšnosti při zavádění (Banerjee a Duflo, 2011). Jedna z neúspěšnějších, ale zároveň nejkontroverznějších populačních politik, byla zavedena v Číně – program sice dosáhl působivých kvantitativních výsledků, avšak měl donucovací charakter, což je považováno za porušení mezinárodních úmluv o lidských právech. Není proto překvapivé, že tyto intervence vzbudily mnoho ohlasů a vytvořily obrovskou literární základnu, jež je ve většině případů psána čínsky a pro západní čtenáře proto těžko přístupná (May, 2012). Čínský experiment stojí za detailnější analýzu, protože zobrazuje složitosti veřejných politik, které autoritativně zasahují do oblastí plodnosti a rodinného života. Hlavní náplní práce je proto analýza populační politiky Číny, zejména vlivu konkrétních opatření na úroveň porodnosti a jejich dopadů, ať už pozitivních, tak negativních.

Odůvodňování zásahů do populačních proměnných stimulovalo debaty během minulých dvou století. Díky pochopení a uznání vztahu mezi demografickými proměnnými a socioekonomickým vývojem zájem o demografické problémy během minulého desetiletí získal na významu. O vývoji populačních politik a přístupů k nim pojednává následující kapitola.

2.2 Vývoj populační politiky

Populační politika má dlouhodobou historii s kořeny již ve starověku, protože už tehdy početnější obyvatelstvo zpravidla znamenalo větší moc a bohatství. Z toho důvodu panovníci usilovali o ovlivňování demografických procesů žádoucím směrem. Avšak intervence v oblasti porodnosti byly ve tradičních společnostech velmi omezené. Vzhledem k biologickým a ekonomickým limitům v těchto seskupeních byla intenzita plodnosti poměrně vysoká, aby docházelo ke kompenzaci vysoké úrovně úmrtnosti. Jednotlivé populace ale dosahovaly různého tempa růstu při odlišných měřácích těchto procesů. Pro západní Evropu je dnes typická relativně nízká úroveň jak porodnosti, tak úmrtnosti, vyšší průměrný věk při vstupu do manželství a značný podíl trvale svobodných. Opačným příkladem je Indie s vysokou mírou obou procesů a časnými a univerzálními sňatky. Pouze druhý případ má ale za následek rapidní populační růst (Demeny, 2003). První, kdo poukázal na populační otázku jako problém koordinace individuálních

preferencí a tím formuloval potřebu státních intervencí v souvislosti s porodností, byl William Foster Lloyd. Tento anglický matematik a ekonom inspirován Malthusovou teorií (viz kapitola 2.2.1) předpokládal přelidnění i v případě, kdyby všechny rodiny měly kýžený počet dětí (Lloyd, 1833).

2.2.1 Od malthusiánství po světové války

Populační problémy polarizují politické a ideologické tábory. Příkladem je silný nesoulad přívrženců malthusiánství a marxismu v 19. století, kteří vedli spory mimo jiné o demografických otázkách (Charbit, 2009). Propast mezi pesimisty, podle kterých populace vyčerpá zdroje, a optimisty podporujícími myšlenku, že společnosti se vždy přizpůsobí novým podmínkám, přetrvává dodnes. Rovněž se hovoří o sporech „explosionistů“ a „implosionistů“ obávajících se depopulace (Butz, 2006). Hodnocení vztahu mezi demografickými proměnnými a socioekonomickým vývojem bylo dlouhodobě pod vlivem malthusiánské analýzy. Autorem myšlenky byl Thomas Robert Malthus, který roku 1798 publikoval dílo *Essay on the Principle of Population* (1798) a zastával názor, že počet obyvatel roste geometrickou řadou, zatímco produkce zdrojů obživy řadou aritmetickou. Populační přebytky jsou podle zmíněného představitele vyrovnávány válkami, epidemiemi a hladomory, ale člověk těmto katastrofickým regulacím může předejít preventivními zábranami, jako je odkládání sňatků do vyššího věku v kombinaci s předsvatební cudností a zdrženlivostí během manželství.

Technologický pokrok a zvyšování životního standardu v modernizujících společnostech podle Malthuse vedly v porovnání s tradičními zřízeními k efektivnější kontrole úmrtnosti. Avšak pokles úrovně úmrtnosti zrychlil tempo populačního růstu, což zatěžovalo ekonomický systém. Tento trend proto, ačkoliv neúmyslně, může mít za následek opětovné zhoršení životních standardů a zvýšení intenzity umírání. Autor byl toho názoru, že stát by neměl demografické záležitosti nikterak ovlivňovat, ale na druhou stranu neprosazoval, aby stát měl zcela pasivní roli ba naopak – v díle *Principles of Political Economy* (1820) vysvětloval širokou agendu, která měla dominovat v liberálních státech západu v 19. století.

Thomas Robert Malthus analyzoval sociální a politické podmínky, ve kterých lidé žili, a zkoumal, jaké okolnosti je motivují k plánování budoucnosti. Výstupem byl návrh populační politiky, který by měl přinést kýžený demografický stav. Podstatou jeho myšlenky bylo tvrzení, že nejdůležitějším faktorem v souvislosti s vytvářením obezřetných návyků u nižších vrstev společnosti je občanská svoboda, jelikož lidé neplánují do budoucna, pokud si nemohou být jisti svobodnou možností pracovat a zajištěním majetku spravedlivým zákonem. Občanská svoboda navíc úzce souvisí s politickou svobodou, která proto má být stejně zásadní (Demeny, 2003). V 19. století tak docházelo k rozvoji institucionálních a právních rámců v souladu s těmito principy a v kombinaci s kulturními a ekonomickými změnami způsobenými průmyslovou revolucí bylo vytvořeno prostředí, jež podporovalo rozvážné zvyky rodičů skrze zdůrazňování nákladů na děti, stejně jako jejich přínosů.

Během 19. století se objevila alternativa Malthusovy myšlenky, a to teorie Karla Marxe a Friedricha Engelse, jež přinesla protikladnou analýzu kapitalismu a jeho vnímaných vnitřních rozporů. Důraz byl kladem na sílu proletariátu, který musí bojovat, aby se osvobodil od vykořisťování a převzal kontrolu nad výrobními prostředky skrze třídní boj (Charbit, 2009). Marx

a Engels se stavěli proti Malthusově individualistické teorii a populační problémy považovali za neutrální s ohledem na hnací síly dějin. Navíc byli toho názoru, že stát nemá demografické proměnné ovlivňovat (May, 2012).

Rostoucí poptávka po pracovní síle a zvyšující se příjmy vedly k udržení vysoké úrovně porodnosti nebo její stimulaci. Avšak protichůdně působily růst materiálního očekávání, nové možnosti sociální mobility a městský životní styl. Dalším faktorem bylo státní řízení ekonomiky. Kupříkladu byly zaváděny programy veřejného zdraví, docházelo ke zlepšování infrastruktury a stát rovněž převzal klíčovou roli při podpoře, organizaci a financování veřejného vzdělání (školní docházka na základní úrovni byla povinná a souběžně s tím byla omezována dětská práce). S ohledem na dlouhodobé kulturní a náboženské zvyklosti liberální státy zakázaly prodej antikoncepčních prostředků a umělá přerušení těhotenství (UPT) se stala nezákonnými. V reakci na státní politiky a programy začala v poslední čtvrtině 19. století porodnost v západních zemích rychle klesat. V mnoha případech se snížila i úroveň populačního růstu navzdory pokračujícímu zlepšování v úmrtnosti (Demeny, 2003). Postoj liberálních států k populační politice tedy v západních zemích přinesl novou demografickou rovnováhu, jež byla v souladu s pokračujícím materiálním pokrokem, jelikož bylo dosaženo stacionární populace při nízké úrovni porodnosti a úmrtnosti v kombinaci se svobodnou mezinárodní mobilitou.

První světová válka a její následky dočasně narušily trvale klesající trendy porodnosti a úmrtnosti. Kromě značných ztrát na životech během samotné války měla na úmrtnost negativní vliv pandemie chřipky, která následovala bezprostředně po skončení bojů. Po válce se zvýšila i úroveň plodnosti, což lze označit za kompenzační efekt nepříznivých podmínek během bitev. Následně se však úroveň obou procesů začala v důsledku rozvoje zdravotnictví a socioekonomického vývoje opět snižovat. Ačkoliv díky relativně mladé věkové struktuře zůstala míra přirozeného přírůstku kladná, demografové si brzy po skončení války uvědomili, že úroveň porodnosti v několika západních zemích klesla na velmi nízkou hodnotu a v delším časovém horizontu proto bude docházet k přirozenému úbytku. Tento trend byl ještě patrnější během hospodářské krize v meziválečném období a někteří autoři dokonce předvíдали úpadek rodičovství. Objevila se proto potřeba zavést nápravná opatření a politiky, které by měly opačný cíl než doposud – zvýšit plodnost alespoň na takovou úroveň, aby docházelo k prosté reprodukci. V některých zemích byly zpřísněny zákazy užívání antikoncepce a zvýšeny pokuty za umělá přerušování těhotenství. Tyto kroky však měly pouze malý efekt. Nejslibnější cestou bylo použít nástroje, které má k dispozici stát pro přerozdělování příjmů, tedy odměňovat žádoucí chování a odrazovat od opačného. Ve 30. letech byla taková pronatalitní politika zavedena v některých evropských zemích, jelikož její zastánci byli přesvědčeni, že úroveň porodnosti bude vyšší, než kdyby opatření aplikována nebyla (May, 2012).

2.2.2 Šíření programů plánovaného rodičovství

V méně rozvinutých zemích získaly populační politiky na popularitě až v druhé polovině 20. století. V těchto státech zůstala porodnost vysoká a tempo růstu se pomalu zvyšovalo vlivem poklesu úmrtnosti, který se po druhé světové válce urychlil stejně jako populační růst. V roce 1950 světová populace činila 2,5 miliardy, z čehož 1,7 miliardy tvořily méně rozvinuté země (Bongaarts, 1994). Počátkem početního růstu byla vítaná změna – snížení intenzity úmrtnosti

– avšak tempo růstu, které by zdvojnásobilo až ztrojnásobilo počet obyvatel světa během jedné generace, se stalo hlavní překážkou dalšího rozvoje. Problémem byla i široká propast mezi vyspělými a rozvojovými zeměmi, jež naznačovala dlouhodobou nestabilitu v mezinárodním systému. Reakcí byly intenzivní debaty o politikách v 50. letech, jejichž cílem bylo omezit porodnost v rozvojových zemích. V západním světě již byla úroveň tohoto procesu relativně nízká a vysvětlení směřovalo zejména ke změně strukturálních podmínek ekonomiky.

Poptávka po méněpočetných rodinách se zdála být primárním faktorem určujícím míry plodnosti, zatímco prostředky, pomocí kterých páry regulovaly početí, byly vnímány jako faktor sekundární. Platil proto předpoklad, že pokud je poptávka dostatečně silná, plodnost se sníží, i když je aplikována pouze mírná kontrola reprodukce. Přejít k nízké plodnosti tedy stavěl na změně preferencí a pokud by populační politika měla mít explicitní roli, musela by posílit signály, jež preference ovlivňují. Na základě předchozí zkušenosti byly formulovány čtyři zvláště relevantní faktory působící na preference (Demeny, 1992):

- a) přímé náklady, které rodiče musí vynaložit na výchovu dětí,
- b) příležitostné náklady jako ušlé výdělky,
- c) příspěvky dětí k příjmu rodiny prostřednictvím práce,
- d) příspěvky dětí k ekonomickému zabezpečení rodičů ve stáří.

K poklesu plodnosti dochází právě tehdy, když jsou opatření pro páry výhodná a překonává se tak tradiční výchova. Takový vývoj nastane zpravidla při splnění alespoň některé z následujících podmínek (ibidem):

- a) hlavní finanční odpovědnost za výchovu dětí, jejich vzdělání a zdravotní péči mají rodiče,
- b) ženy mají přístup k příležitostem na trhu práce,
- c) formální vzdělávání (základní a nižší sekundární) je povinné,
- d) dětská práce je nezákonná,
- e) právní záruka vlastnických práv a rozvoj systému veřejného a soukromého pojištění a důchodové zabezpečení.

Mezinárodní konference (např. konference o populaci v Bukurešti roku 1974) poukázaly na mnoho nezbytných socioekonomických změn, aby došlo k posunu od vysoké k nízké úrovni porodnosti, ale formulování ucelené rozvojové strategie zůstalo nedosažitelným cílem. Rychlý poválečný pokrok v technologii antikoncepce však v otázce populační politiky nabízel možnost dosažení poklesu plodnosti. Nebylo dostačující, aby trh takové produkty nabízel pouze těm, kteří je chtějí užívat, ba naopak bylo potřeba, aby vlády bezplatně informovaly o možnostech antikoncepce a poskytly prostředky k prevenci všem ženám (Demeny, 2003).

Dvě století po Bukurešťské populační konferenci lze označit za zlatý věk plánovaného rodičovství, jelikož během 70. a 80. let zavedlo populační opatření mnoho zemí, a to zejména v Asii, Latinské Americe a Karibiku. Reakcí byla globální revoluce plánovaného rodičovství, která se šířila rozvojovými zeměmi a ovlivnila téměř všechny části světa vyjma nejméně rozvinutých oblastí. Stavěla na hlavní myšlence Bukurešťské populační konference – rozvoj je nejlepší antikoncepční prostředek – jež nabádala ke kombinaci plánování rodičovství a dalších rozvojových investic (May, 2012). Výsledky byly působivé, jelikož v roce 1960 používalo moderní nebo tradiční metody antikoncepce 10 % žen v reprodukčním věku. V roce 2008 hodnota

vystoupala na 63 % (Population Reference Bureau, 2008). V rozvojovém světě včetně Číny plodnost klesla z přibližně 6 dětí na jednu ženu v polovině 60. let na zhruba 3 děti v 90. letech (Sinding, 2007).

Tento úspěch byl do velké míry umožněn díky úsilí, aby byla kontraceptiva dostupná pro širokou veřejnost, což bylo jedním z cílů programů plánovaného rodičovství. Příkladem jsou informační, vzdělanostní a komunikační kampaně, školení poskytovatelů, vytvoření doručovacích sítí apod. Všechny snahy by však byly bezvysledné bez podpory mnoha institucí, z nichž 4 měly největší vliv: International Planned Parenthood Federation (IPPF) pomohla legitimizovat koncept plánovaného rodičovství, United Nations Population Fund (UNFPA) financoval programy reprodukčního zdraví a zajišťoval antikoncepční prostředky, US Agency for International Development (USAID) spustila programy v mnoha zemích a poskytovala kontraceptiva a Světová banka financovala programy formou půjček i grantů (May, 2012).

Programy plánovaného rodičovství využívaly dva modely. Podstatou prvního byla silná angažovanost vlády, jež lze považovat za hlavní příčinu úspěchu v mnoha asijských programech. Většinou se využíval přístup „shora-dolů“ a v několika případech i autoritativní postupy. Veřejné politiky podporovaly menší rodiny, jako například v Bangladéši, Číně nebo Vietnamu (UN, 2006). Druhý model se spoléhal na větší začlenění soukromého sektoru a převládal v Latinské Americe a Karibiku, kde distribuce antikoncepčních prostředků probíhala skrze privátní skupiny, které podporovaly přijetí programů. Mnoho politik je dnes kritizováno, jako například v Číně (opatření měla donucovací charakter) nebo Indii (sterilizační kampaně). Avšak tyto nedostatky daly za vznik přístupům k plánování rodiny založených na právech jedinců (Harkavy a Roy, 2007). Dva z nejvíce účinných programů, které neměly donucovací charakter, byly zavedeny v Indonésii a Íránu, kde se podařilo snížit úroveň plodnosti z 5,3 v letech 1970–1975 na 2,6 v letech 1995–2000, respektive z hodnoty 7,0 v roce 1984 na 1,9 v roce 2006 (UN, 2009; Abbasi-Shavazi et al., 2009).

Navzdory značným pokrokům plánovaného rodičovství nebyl úspěch globální, jelikož antikoncepční revoluce nezasáhla nejméně rozvinuté země. Tyto oblasti v souvislosti se snížením porodnosti zaostávají za ostatními regiony světa o téměř půl století. Například v subsaharské Africe, vyjma Jihoafrické republiky a Zimbabwe, je prevalence moderních metod antikoncepce pouze 17 % (Population Reference Bureau, 2010). Problémy spjaté se zaváděním politik dobře ilustruje Keňa, kde plodnost dosahovala hodnoty 8,1 dětí na jednu ženu ještě na konci 60. let (UN, 2009). Zájem o programy plánovaného rodičovství se zde objevil již v roce 1967, avšak k výraznějšímu poklesu plodnosti došlo až na konci 80. let v souvislosti se zvýšením ženské gramotnosti, snížením kojenecké a dětské úmrtnosti a zvýšením nákladů na vzdělávání (Kelley a Nobbe, 1990). Úhrnná plodnost v Keni v roce 1993 činila 5,4 dětí na jednu ženu. Na konci 90. let ale došlo k zastavení poklesu, což Bongaarts (2008) označil za období bez výrazných změn v porodnosti, jelikož země ještě nedokončila demografickou revoluci. Tento příklad nabízí náhled na omezení programů založených na nabídce, význam socioekonomických faktorů pro zahájení poklesu plodnosti, a na složitosti sociálního a kulturního kontextu v této části světa.

Účinnost programů plánovaného rodičovství a snižování úrovně porodnosti zůstává kontroverzním tématem. Podle mezinárodních směrnic programy své klienty přijímají na zcela dobrovolné bázi, čímž jedinec prokazuje skutečný zájem o službu. Avšak některá úspěšnější

opatření, zejména v Asii, měla tendenci zvýšit počet příjemkyň mnohdy autoritářským přesvědčováním a v případě Číny byla roku 1979 zavedena kontroverzní politika jednoho dítěte (viz kapitola 3.2) (Bongaarts, 1994). Naopak v některých rozvojových zemích se plodnost snížila, ačkoliv vláda podobné programy nezavedla.

Programy plánovaného rodičovství měly běžně silný vztah ke zdravotním opatřením. Odůvodnění propojení je následující: když člověk využije služeb plánovaného rodičovství, jelikož vyhovují jeho individuálním potřebám, zároveň pomůže snížit celkový růst populace, což přispívá rozvoji země. Vyvolávání veřejného zájmu o snižování plodnosti by proto mělo mít prioritu. S postupem času byl tento vztah narušen jakožto důsledek rozsáhlého poklesu intenzity tohoto procesu, jež byl často přisuzován samotným programům plánovaného rodičovství. Krátce před mezinárodní konferencí o populaci a rozvoji v roce 1994 v Káhiře bylo zveřejněno, že na základě dat je rapidní růst populace (nad 2 % ročně) v chudých zemích ovlivněn vysokou úrovní plodnosti a je nepříznivý pro rozvoj (Cassen, 1994). Do té doby byla taková míra populačního růstu pouze v Africe a západní Asii. V reakci upadl význam programů plánovaného rodičovství a do popředí se dostal argument, že je potřeba uspokojit zdravotní potřeby a pomáhat uplatňovat základní lidské právo. Tuto proměnu postoje formalizovala Káhirska populační konference, kde byly programy plánovaného rodičovství předefinovány na programy reprodukčního zdraví, jež reagovaly na širší potřeby zdraví žen – např. prevenci před nebezpečnými UPT a pohlavně přenosnými onemocněními včetně HIV/AIDS (Casterline a Sinding, 2000). Mimo to byl kladen důraz na posílení postavení žen skrze snahu o snížení kojenecké a mateřské úmrtnosti, zlepšení vzdělání dívek a zvýšení možností žen účastnit se trhu práce a politiky.

2.2.3 Reakce populační politiky na plodnost pod úrovní prosté reprodukce

Během druhé poloviny 20. století se debaty o populační politice soustředily okolo značného populačního růstu v rozvojových zemích. Ke konci století však pozornost upoutal jiný demografický fenomén, a to úroveň plodnosti, jež není z dlouhodobého hlediska dostatečná. Situace se tedy obrátila a individuální preference nevytvářely přebytek, nýbrž nedostatek. Tento jev nebyl zcela nový, jelikož ho bylo možné pozorovat v západních zemích, zejména v Evropě, ve 20. a 30. letech 20. století (Teitelbaum a Winter, 1985). Po druhé světové válce se otázka nízké plodnosti vlivem „baby-boomu“ stala diskutabilní, ačkoliv poválečné zvýšení úrovně pouze přerušilo klesající trend tohoto procesu. V 70. letech 20. století byla čistá míra reprodukce menší než 1 ve většině evropských zemí a ve Spojených státech amerických (USA), tzn. že v těchto zemích nebyla zajištěna prostá reprodukce (Pavlik et al., 1986). V Americe se plodnost následně stabilizovala, ale v Evropě pokles pokračoval a úhrnná plodnost dosahovala hodnoty 1,4. V případě dlouhodobého udržení takové úrovně by došlo ke ztrátě třetiny populace během jedné generace, tedy zhruba za 30 let. V některých zemích, zejména v jižní, střední a východní Evropě, byla nízká intenzita plodnosti bezprecedentní (Demeny, 2003).

Očekávanou reakcí by byla nápravná politická opatření, která však byla aplikována pouze ve Východoevropském bloku. V západní Evropě vlády na plodnost pod úrovní prosté reprodukce nahlížely klidně v porovnání s reakcí na stejný jev v meziválečném období. Existuje několik důvodů vysvětlujících tuto lhostejnost. Zaprvé, hlavním populačním tématem tvůrců politik po 2. světové válce byl celosvětový populační růst (Teitelbaum a Winter, 1985). Programy tehdy

směřovaly k omezování porodnosti v rozvojových zemích a byly podporovány bohatými zeměmi s nízkou úrovní tohoto procesu, pro které byl typický nesoulad mezi podporou snižování porodnosti v chudých oblastech a zároveň snahou dosáhnout opačného cíle ve vlastní zemi. Zadruhé, míra přirozeného přírůstku byla dlouho kladná v mnoha zemích, kde úroveň plodnosti zůstávala pod hodnotou prosté reprodukce. Jednalo se o důsledek věkové struktury populace, jež odrážel úroveň porodnosti a úmrtnosti v době poválečného „baby-boomu“. Dlouhodobým dopadům populačního úbytku a stárnutí populace veřejnost a tvůrci politik nevěnovali dostatek pozornosti. Zatřetí, objevila se tendence (posílená zvyšujícím se znepokojením s kvalitou životního prostředí) považovat určitou míru populačního poklesu za vítanou, zejména v zemích s vysokou hustotou zalidnění. Začtvrté, převládla také představa, že populační pokles ve správný čas spustí nápravné homeostatické mechanismy vedoucí ke spontánnímu oživení plodnosti. Nemuselo by se nutně jednat o „baby-boom“, ale plodnost by měla dosáhnout úrovně prosté reprodukce nebo se jí alespoň přiblížit. Zapáté, účinných pronatalitních nástrojů je nedostatek. Omezit přístup k moderní antikoncepční technologii není politicky přijatelné. Stimuly proto mohou být finančního (např. rozdílné zdanění) nebo nepeněžního (poskytování naturálních služeb apod.) charakteru. Taková opatření byla zaváděna v meziválečném období i po 2. světové válce, avšak později už nebyla považována za pronatalitní, nýbrž byla absorbována do širších rámců rodinné a sociální politiky (Demeny, 2003). Nové označení částečně odráží politicko-ideologické preference, ale rovněž skutečnost, že některé charakteristické rysy pronatalitních tendencí jako rozdílné odměny zvýhodňující velké rodiny nebo regresivní přidělování dávek již nejsou přijatelné.

Mezi faktory vysvětlující nízkou míru plodnosti patří rovněž dvojitě zatížení žen, a to výchovou dětí a prací mimo domov. V posledních desetiletích se v moderních průmyslových ekonomikách výrazně zvýšila účast žen na trhu práce a tato tendence odrážející tržní síly i vládní politiky bude pravděpodobně i nadále pokračovat. Populační politiky proto mimo jiné usilují o zvýšení kompatibility mezi mateřstvím a prací. Země s vyšší úrovní plodnosti, ve kterých jsou takové nástroje používány (zejména Skandinávie), více využívají například služby denní péče či flexibilní pracovní úvazky (Chesnais, 1996).

Zkušenosti z Evropy a západní Asie ukazují, že plodnost má tendenci zůstat pod hodnotou 2,1 dítěte na ženu, což v delším časovém výhledu vede k populačnímu poklesu. Demografická váha těchto zemí se však v globálním souhrnu bude nadále zmenšovat, což pravděpodobně vyvolá problémy spojené s posunem geopolitické rovnováhy. Z toho důvodu by pronatalitní intervence ve vyspělých státech neměly být na okraji politického zájmu. Kompenzační imigrační proudy by musely být tak objemné, až by nebyly v souladu s přiměřeným stupněm kulturní a etnické kontinuity. Nekompromisní přehodnocení populačních politik je proto nezbytností z hlediska sociálního, ekonomického i národního.

2.2.4 Ústup od populačních politik

Navzdory novým demografickým výzvám jsou populační politiky v porovnání se 70. a 80. lety 20. století, kdy byly na vrcholu a snažily se řešit vysokou úroveň plodnosti, na ústupu (Robinson a Ross, 2007). Dnes se zdá, že programy plánovaného rodičovství ztratily

důvod své existence, jelikož mimo jiné dochází k omezení jejich financování. Tato situace může být připisována mnoha důvodům.

Zaprvé, přetrvává názor, že problém rapidního populačního růstu byl vyřešen díky poklesu úrovně plodnosti (Blanc a Tsui, 2005). Navíc stabilní výkon světové ekonomiky během posledního desetiletí (před globální hospodářskou krizí roku 2008) zanechal myšlenku, že koneckonců lze rozrůstající se populaci zajistit. Někteří tvůrci politik proto považují za hlavní výzvy dnešní doby stárnutí populace způsobené plodností pod úrovní prosté reprodukce a depopulaci. Veřejné politiky navíc musí čelit mnoha novým problémům, jako jsou HIV/AIDS epidemie, chudoba, environmentální otázky spjaté se změnami klimatu, zásobování pitnou vodou, urbanizace či bezpečnost. Dále se do popředí veřejného diskurzu dostala lidská práva. Odborníci z oblasti veřejného zdraví však upozorňují na to, že služby plánovaného rodičovství stále nejsou poskytovány ženám po celém světě (Singh et al., 2009). Dosud v zemích s vysokou intenzitou porodnosti i populačního růstu žije zhruba 16 % světové populace. Navzdory zmíněným problémům populační otázky nejsou součástí mezinárodní agendy.

Zadruhé, od počátku 21. století je svět z hlediska demografie fragmentovanější a složitější, o čem svědčí širší spektrum demografických problémů a sociálních výzev. Některé země, např. Niger, stále zažívají rychlý populační růst poháněný snižující se úmrtností a velmi vysokou porodností. Jiné státy, jako je Rusko, čelí demografickému stárnutí a depopulaci. Oproti tomu se Evropa, Kanada, Japonsko a mnoho dalších asijských zemí potýkají s plodností pod úrovní prosté reprodukce, stárnutím populace a značnou imigrací. Obecně ve světě můžeme pozorovat výrazné demografické rozdíly – bohaté země zažívají nízkou porodnost a populační stárnutí, zatímco chudé státy vysokou míru plodnosti a nízkou naději dožití při narození (Kent a Haub, 2005).

Zatřetí, do hry vstoupily nové nadnárodní síly. Globalizace vede k rapidnímu zvyšování mezinárodního obchodu, levnějším přepravním systémům, okamžité komunikaci a objemnějším migračním proudům. Do jisté míry i proto dochází k proměně postavení populačních politik. Legitimita státních intervencí je zpochybňována větším přístupem k informacím nebo přímou demokracií (May, 2012).

Začtvrté, mezinárodní populační paradigmatata jsou nejasná, čemuž pravděpodobně přispěla i Káhirská populační konference, ačkoliv právo zasahovat do soukromých životů pomocí veřejných intervencí bylo zpochybněno již dříve.

Zapáté, dalším faktorem je velký počet různých zúčastněných stran působících v oblasti obyvatelstva, plánovaného rodičovství, reprodukčního zdraví a HIV/AIDS programů. Lze proto říct, že demografická fragmentace světa je odrazem dezintegrace aktérů, dárců a politických institucí. Navíc příliš mnoho institucí a nevládních organizací podporuje své vlastní mandáty a bojuje o zdroje, jež jsou méně hojné než dříve (Sinding, 2005).

Jak již bylo řečeno, demografické trendy a společenské výzvy dnes zahrnují mnohem víc problémů než kdy předtím. Naléhavé problémy jako prudký populační růst a HIV/AIDS epidemie v rozvojových oblastech, a naopak plodnost pod úrovní prosté reprodukce, stárnutí populace a imigrace ve vyspělých zemích požadují okamžitá politická rozhodnutí. Zdá se, že hlavní výzvou pro populační programy ve 21. století bude propojit intervence v oblasti populačního a reprodukčního zdraví s novými a širšími rozvojovými otázkami (May, 2012). Souhrnem lze tedy tvrdit, že populační politiky jsou důležitější než kdy před tím.

Kapitola 3

Populační politika Číny

Mnohé západní země měly v minulosti tendenci vyjadřovat své znepokojení z přelidnění Číny. Ve skutečnosti je však demografický vývoj čínské populace velmi podobný evropským vzorcům, ačkoliv srovnatelnost Číny a Evropy z hlediska velikosti populace sahá až do starověku. Populace Číny zůstala stabilní (okolo 50–60 mil.) od dynastie Han po počátky dynastie Ming (1. až 16. století). Lokálního maxima o 120 mil. obyvatel dosáhla během dynastie Song okolo roku 1100 (Durand, 1960). Pro srovnání – v západní Evropě žilo v roce 1500 zhruba 50 mil. osob (Russell, 1958). Po roce 1500 začala populace Číny narůstat a do roku 1700 se zdvojnásobila na zhruba 140 mil. a následně opět zdvojnásobila do roku 1800. Takový růst počtu obyvatel umožnilo několik faktorů – zavlažovací projekty, migrace do nových oblastí, nové plodiny z Ameriky a vyšší produktivita obilí. Obyvatelstvo neustále rostlo až do taipingské vzpoury, kdy mezi roky 1850 a 1864 zemřelo 30–40 mil. osob. Čínská populace proto během jednoho století vzrostla pouze o 150 mil., a to z 430 mil. v roce 1851 na 583 mil. v roce 1953 (Durand, 1960). Mezi roky 1950 a 1975 se počet obyvatel Číny každoročně zvýšil o zhruba 2 % se značnými rozdíly mezi jednotlivými roky. Během velkého hladomoru v letech 1959–1961, který byl důsledkem politiky Velký skok vpřed usilující o nastartování ekonomiky, se populace zmenšila o přibližně 30 mil. obyvatel. V následujících letech se rodiny snažily vykompenzovat ztráty a měly více dětí. Tehdy se objevily první návrhy na omezení populace Číny.

Populační politiky působící víc než 50 let nevyhnutelně ovlivnily mnoho aspektů čínské společnosti, jelikož měly dalekosáhlý efekt na úroveň plodnosti, poměr pohlaví při narození, velikost a strukturu populace, investice do lidského kapitálu, nabídku práce apod. Čínská vláda populační politiku započala v roce 1962.

3.1 Počátky populačních politik (1962–1979)

Čínská společnost se stabilizovala po skončení občanské války v roce 1949. Na počátku 50. let zaznamenala značný populační růst, a to v důsledku striktní kontroly sterilizace a UPT. Následně byla omezení v polovině 50. let zrušena. Formálně však populační politiky v tomto období zavedeny nebyly. Během hladomoru v letech 1959–1961 rapidně klesla porodnost, ale

v následujícím roce naopak dramaticky vzrostla, což čínskou vládu na konci roku 1962 vedlo k vydání administrativního dokumentu o plánovaném rodičovství. Tuto listinu lze označit za počátek čínské populační politiky (Liang, 2014). Místní úřady rovněž zavedly porodní kvóty, jež ale nebyly striktně vymáhány. Podle Tiana (2009) politika 60. let páry motivovala, aby neměly víc než tři děti. V 70. letech byly porodní kvóty zpřísněny ze tří na dvě děti a tehdy již byly prosazovány přísněji. Politika 70. let je označována jako „later, longer, fewer“, protože kromě menšího počtu dětí bylo zdůrazňováno odkládání mateřství a prodlužování mezipородních intervalů. Podstatné je, že mezi roky 1962 až 1979 se politika plánovaného rodičovství vztahovala pouze na etnickou menšinu Han (Wang, Zhao a Zhao, 2017).

3.2 Politika jednoho dítěte (1980–2015)

Roku 1979 byla čínskou vládou zavedena politika jednoho dítěte, která považovala omezení počtu obyvatel za zásadní pro vymanění se z těžké chudoby způsobené desetiletými špatného hospodaření (Hesketh a Zhu, 1997). Můžeme hovořit o třech nástrojích politiky jednoho dítěte – porodních kvótách, finančních trestech za porušení kvót a peněžitých bonusech, pokud páry měly pouze jednoho potomka (Ebenstein, 2010). Průměrná výše pokut se lišila v jednotlivých provinciích v závislosti na lokálních předpisech, etnickém složení a podílu rodičů žijících ve městech. Navzdory těmto odlišnostem byla průměrná výše pokut v 90. letech vyšší v porovnání s předchozím desetiletím, což svědčí o přísnějším prosazování politiky (Wang, Zhao a Zhao, 2017).

Pravidlo jednoho dítěte bylo striktně prosazováno u městského obyvatelstva, které v roce 1980 tvořilo 20 % celkové čínské populace, avšak v roce 2010 již bezmála polovinu. Obyvatelé venkova kvóty navzdory tvrdým trestům od počátku porušovali, jelikož pro rurální rodiny je typická preference synů a velkých rodin. V důsledku byla politika jednoho dítěte v polovině 80. let uvolněna a venkovské páry mohly mít druhého potomka, pokud prvním byla dívka. Tato relaxace je označována za politiku jednoho a půl dítěte. Později mohly mít druhé dítě i v případě, když jeden nebo oba partneři byli jedináčci. V šesti severozápadních provinciích mohli mít druhého potomka dokonce všichni manželé z venkova bez ohledu na pohlaví prvního. Dvě a více dětí byly povoleny etnickým menšinám, jež činily zhruba 9 % z celkové populace (Hesketh, Lu a Xing, 2005). Tyto variace způsobily podstatný rozdíl v úhrnné plodnosti mezi venkovskými a městskými oblastmi (viz Tab. 1) (Zeng a Wang, 2014). K výraznějšímu uvolnění politiky došlo v roce 2013, odkdy druhé dítě mohly mít všechny páry, ve kterých byl alespoň jeden z partnerů jedináček.

3.3 Univerzální politika dvou dětí (2016–)

Demografové varovali před negativními dopady politiky jednoho dítěte téměř od jejího zavedení (Liang, 1985; Bongaarts a Greenhalgh, 1985; Greenhalgh a Bongaarts, 1987; Johnson, 1994; Zeng a Vaupel, 1989; Zeng, 2006; Zeng, 2015). Jejich argumenty se vztahovaly zejména k demografické dividendě (tzn. urychlený ekonomický růst, jež vyústil z poklesu porodnosti a úmrtnosti), která byla na ústupu. Postupem času negativní důsledky jako zrychlené stárnutí

populace, vychýlený poměr pohlaví při narození či pokles obyvatelstva v produktivním věku převážily ty pozitivní. Vláda se ale obávala, že zrušení politiky povede k „baby-boomu“, takže reakce byla opatrná ve formě postupně zaváděných výjimek. Od roku 2007 všechny provincie (vyjma oblasti Henan, která následovala v roce 2011) párům povolovaly mít dvě děti, pokud byli oba rodiče jedináčci. V roce 2013 bylo následně manželům umožněno mít dva potomky i v případě, že pouze jeden z rodičů byl jedináček (Zeng a Hesketh, 2016). Avšak do května 2015 požádalo o povolení mít druhé dítě pouze 13,2 % z 11 mil. oprávněných párů (NHFPC, 2015). Manželé, kteří žádost podali, byli zpravidla mladší, měli vyšší příjmy domácnosti a první dítě bylo s větší pravděpodobností dívka (Feng a Li, 2016). Nízký zájem a výzvy od odborníků pravděpodobně urychlily zavedení univerzální politiky dvou dětí. Novela Zákona o populaci a plánovaném rodičovství Čínské lidové republiky byla schválena 27. prosince 2015 a změna vešla v platnost 1. ledna 2016. Podle zmíněného návrhu mohou mít všechny páry dvě děti. Nová politika tedy podporuje dvoudětné rodiny, avšak zároveň vyžaduje přísná omezení pro porody třetího a vyššího pořadí (Wang, Zhao a Zhao, 2017).

Kapitola 4

Data a metody

Datová základna Číny je rozporuplné téma, a to zejména ze dvou důvodů. První problém se týká objemu dat. Občané země mají k dispozici širokou databázi, jejímž jádrem je cenzus. Ten v Číně probíhá každých deset let a poslední se konal v roce 2010. Výstupy jsou rozděleny do dvou částí – data za všechny domácnosti zahrnující základní informace a ukazatele a data z rozšířeného dotazníku poskytující detailnější informace a podrobnější členění. Krátký dotazník obsahoval následující tematické okruhy: obecné statistiky, národnost, věk, vzdělání, rodinné domácnosti, úmrtnost, migrace a bydlení. Delší formulář doplnil informace z krátkého dotazníku, a navíc se věnoval tématům zaměstnání, manželství, plodnost a starší populace. Delší formu však vzhledem k časové a finanční náročnosti vyplnilo pouze 10 % domácností. Na první pohled se může zdát, že datová základna je velmi podrobná a stratifikovaná, ale pro cizince výstupy z oficiálního sčítání nejsou volně k dispozici, což vytváří druhý problém. Z toho důvodu jsou v práci místy reprodukována data z publikací od čínských autorů, kteří k datům přístup mají.

Cenzura se týká i průzkumů o plodnosti. Jedním z nich je Jiangsu Fertility Intention and Behaviour Study (JFIBS), který proběhl mezi roky 2007 a 2010 v šesti okresech provincie Jiangsu. Sběr dat začal 1. ledna 2007 a celkem bylo shromážděno 18 638 vzorků. O tři roky později, tedy 1. ledna 2010, proběhla druhá vlna sběru dat, přičemž došlo k navýšení platných vzorků na 20 827. Překryv žen v reprodukčním věku v obou letech průzkumu činil zhruba 85,5 %, což odpovídá 15 837 ženám. Hlavním důvodem ztráty respondenta bylo přemístění v rámci kraje, a to zejména v souvislosti s přestěhováním (30,6 %), sňatkem (29,9 %), změnou pracovní pozice (11,5 %) a vzděláváním (9,6 %). Studie analyzuje reprodukční záměr žen, které žily v oblastech, kde již došlo k uvolnění politiky jednoho dítěte a mohly mít za určitých podmínek i druhého potomka. Cílem analýzy je mimo jiné identifikovat rozdíl mezi reprodukčními záměry a plány. K určení determinantů, jež rozdílu přispívají, byla použita binární logistická regrese. Reprodukční záměr byl ve studii měřen pomocí odpovědi na otázku „Kolik chcete dětí?“, reprodukční chování odpovědí na otázku „Kolik dětí máte?“ a reprodukční plány skrze odpovědi na otázku „Máte v plánu mít další dítě?“ (Luo a Mao, 2014). Druhým příkladem je národní reprezentativní šetření plodnosti, které v roce 2017 provedla Čínská národní komise. Cílovou skupinu tvořily ženy ve věku 15–60 let s čínským občanstvím, jež žily v pevninské Číně k 1. 7. 2017. Výběr tvořilo 250 000 žen a rozhovoru se nakonec zúčastnilo 249 946 respondentek

(He et al., 2019). Průzkum shromáždřoval údaje o reprodukčních plánech, mateřství, využívání porodnických služeb a determinantech reprodukčního chování.

Hlavním zdrojem dat v práci je databáze UN (2019), jež je veřejně dostupná a velmi komplexní. Publikace World Population Prospects 2019 poskytuje velký objem detailně tříděných dat za jednotlivé země světa a z toho důvodu je tento zdroj vhodný pro komparaci mezi státy. Kromě zmíněných publikací od čínských autorů a cenzu byl rovněž využit Národní statistický úřad Číny, konkrétně data z Národního výběrového šetření o změnách populace, jež probíhá každoročně a vzorek tvoří zhruba 0,8 % populace (Obr. 7).

Mapa provincií Číny v kapitole 5 je vytvořena v programu ArcGIS, který umožňuje analyzovat prostorová data. K vytvoření byla použita databáze DIVA-GIS, což je počítačový program poskytující data pro celý svět, jež jsou kompatibilní s programem ArcGIS.

Analýza poklesu plodnosti je provedena pomocí několika ukazatelů. Prvním z nich je úhrnná plodnost (úp). Jedná se o syntetický ukazatel plodnosti představující počet dětí narozených jedné ženě během jejího reprodukčního období v případě nezměněného rozložení plodnosti podle věku v daném roce během následujících zhruba 35 let. O změně plodnosti vypovídá rovněž další ukazatel – věkově-specifické míry plodnosti. V tomto případě číselník tvoří živě narozené děti ženám v určitém věku (v práci se pracuje s pětiletými věkovými skupinami) a jmenovatel počet žen v daném věku (Pavlík a Kalibová, 2005).

Při analýze plodnosti je rovněž použita metoda dekompozice. „*Princip dekompozice spočívá v tom, že rozdíl v hodnotě dvou ukazatelů se rozděluje – dekomponuje na několik vlivů/efektů nebo-li komponent. Rozdíl dvou ukazatelů může být v čase, mezi zeměmi, mezi pohlavími apod.*“ (Rychtaříková, 2008, s. 255). V mnoha výzkumech byla změna úhrnné plodnosti rozložena na změnu podílu vdaných žen (PVŽ) a změnu manželské plodnosti (MP) (Retherford a Ogawa, 1978; Khawaja, 2000; Retherford et al., 2005; Yip, Chen a Chan, 2015). Postup dekompozice je podobný rozkladu hrubých měr mezi dvěma časovými body, který navrhl Kitagawa (1955) a je široce používán (Das Gupta, 1993; Jiang et al., 2017). Jiang et al. (2019) se ve své publikaci zaměřili na změnu podílu vdaných žen podle věku reprezentující efekt odkládání manželství a následně i mateřství. Dekompozice je počítána podle následujícího postupu:

$$\acute{u}p(t) = \sum_x ASFR_x(t) = \sum_x MP_x(t) \times PV\acute{Z}_x(t),$$

kde úhrnnou plodnost v čase t můžeme vypočítat rovněž jako sumu věkově-specifických měr plodnosti (ASFR) podle věku x v čase t , což lze dále rozepsat jako sumu součinu věkově-specifické manželské plodnosti ve věku x a čase t a podílu vdaných žen ve věku x a čase t .

Rozdíl mezi úhrnnou plodností v čase t a $t+h$ je dále dekomponován podle vzorce:

$$\begin{aligned} & \acute{u}p(t+h) - \acute{u}p(t) \\ &= \sum_x MP_x(t+h) \times PV\acute{Z}_x(t+h) - \sum_x MP_x(t) \times PV\acute{Z}_x(t) \\ &= \sum_x \frac{PV\acute{Z}_x(t+h) + PV\acute{Z}_x(t)}{2} \times (MP_x(t+h) - MP_x(t)) \\ &+ \sum_x \frac{MP_x(t+h) + MP_x(t)}{2} \times (PV\acute{Z}_x(t+h) - PV\acute{Z}_x(t)). \end{aligned}$$

Veličina $MP_x(t+h)$ znamená věkově-specifickou manželskou plodnost ve věku x a čase $t+h$ a $PV\check{Z}_x(t+h)$ podíl vdaných žen ve věku x a čase $t+h$. Dva členy na pravé straně rovnice představují efekt změny manželské plodnosti a efekt změny podílu vdaných žen (Jiang et al., 2019).

Účinnost populačních politik je hodnocena několika ukazateli. Prvním z nich je roční míra populačního růstu neboli procentuální vyjádření podílu celkového přírůstku ku střednímu stavu populace v daném roce. Druhým je prevalence užívání antikoncepce, tedy podíl žen v reprodukčním věku (15–49 let) používajících moderní metody antikoncepce. Dalšími ukazateli jsou kojenecká (počet zemřelých do jednoho roku života na 1 000 živě narozených v daném roce) a dětská (počet zemřelých do pátého roku života na 1 000 živě narozených v daném roce) úmrtnost (Pavlík a Kalibová, 2005). Posledním použitým indikátorem je vývoj počtu obyvatel, který vychází z projekce OSN v roce 2019 (UN, 2019). Porovnány jsou pouze tři varianty plodnosti – nízká, střední a vysoká – které pracují se stejným odhadem úrovně úmrtnosti a mezinárodní migrace, zatímco úroveň plodnosti se liší.

S poklesem plodnosti souvisí i proměna pohlavně-věkové struktury. Tu lze analyzovat například pomocí poměru pohlaví při narození dítěte neboli sekundárního indexu maskulinity, který je v Číně v důsledku populační politiky značně vychýlený. Ukazatel vyjadřuje počet živě narozených chlapců na 100 živě narozených dívek a za normálních okolností se pohybuje mezi hodnotami 103 až 107 (Davis, Gottlieb a Stampnitzky, 1998).

V práci je rovněž analyzována populace podle ekonomické aktivity, konkrétně pomocí indexu závislosti seniorů. Tento ukazatel udává poměr postproduktivní složky populace (65+) ku osobám ve věku ekonomické aktivity (20–64). Jednotlivé věkové hranice se postupem času posouvají do vyšších věků, jelikož se jednak prodlužuje doba vzdělávání, ale i věk odchodu do důchodu. Dříve se proto hranice ekonomické aktivity vymezovala nižšími věky, a to například rozmezím 15–49 let. Index závislosti seniorů lze vypočítat podle vzorce:

$$i_{zs} = \frac{P_{65+}}{P_{20-64}} \times 100,$$

kde veličina P_{65+} znamená počet osob v postproduktivním věku, P_{20-64} počet osob ve věku ekonomické aktivity a ukazatel lze interpretovat jako počet seniorů závislých na 100 osobách v produktivním věku (Langhamrová a Fiala, 2011).

Kapitola 5

Analýza poklesu plodnosti v Číně

Čína ve druhé polovině 20. století započala demografickou revoluci a prošla transformací plodnosti. V porovnání s vyspělými zeměmi byl tento proces o desetiletí opožděný, ale na druhou stranu bylo tempo poklesu plodnosti velmi rychlé. Snížení úrovně tohoto procesu následoval pokles hladiny úmrtnosti podle teorie demografické revoluce. Ještě na počátku 70. let 20. století úhrnná plodnost dosahovala zhruba 6 dětí na ženu. Následně však došlo k poklesu a během 80. let už kolísala těsně nad úrovní prosté reprodukce, kterou překročila na počátku 90. let (Jiang et al., 2019). Nakonec se plodnost snížila na velmi nízkou úroveň, avšak přesná hodnota je diskutabilní (viz kapitola 5.1) (Jiang a Liu, 2016). Vzhledem k populačnímu momentu vytvořenému v předchozích desetiletích však i přes dramatický pokles porodnosti stále dochází k populačnímu růstu a tím pádem vláda až donedávna neshledávala potřebné zabývat se nízkou úrovní plodnosti a jejími příčinami. Demografická revoluce spolu s tranzicí porodnosti navíc daly za vznik demografické dividendě, která v druhé polovině 20. století stimulovala ekonomický vývoj Číny. Země z této ekonomicky výhodné situace čerpala, ale na druhou stranu zanedbávala důsledky, jež předznamenala přetrvávající nízká úroveň plodnosti (Jiang et al., 2019).

Na rozdíl od vyspělých zemí s ukončenou demografickou revolucí byl pokles zmíněného demografického procesu v Číně do značné míry ovlivněn prosazováním kontroly reprodukce ze strany vlády. Politiky působily v raném stádiu poklesu plodnosti, avšak s postupem času měly na formování rodiny, reprodukční chování a pokles plodnosti stále větší vliv sociální, ekonomické, politické a kulturní změny (Zheng et al., 2009; Cai, 2010; Zhao, Xu a Yuan, 2017). Někteří autoři jsou toho názoru, že čínská vláda přecenila efekt kontroly reprodukce a podcenila význam socioekonomického vývoje. Kromě toho, když v 90. letech 20. století došlo k poklesu plodnosti pod úroveň prosté reprodukce, Čína ignorovala pronatalistické politiky zaváděné zeměmi, které už dokončily demografickou revoluci a potýkaly se s nízkou porodností. Namísto toho předpokládala, že k oživení plodnosti dojde i v případě pouhé regulace omezení, a dále prosazovala kontrolu reprodukce po další dvě desetiletí, kdy už byla plodnost na nízké úrovni (Jiang et al., 2019). K uvolnění politiky jednoho dítěte došlo vícekrát, avšak v žádném případě nenastal očekávaný „baby-boom“.

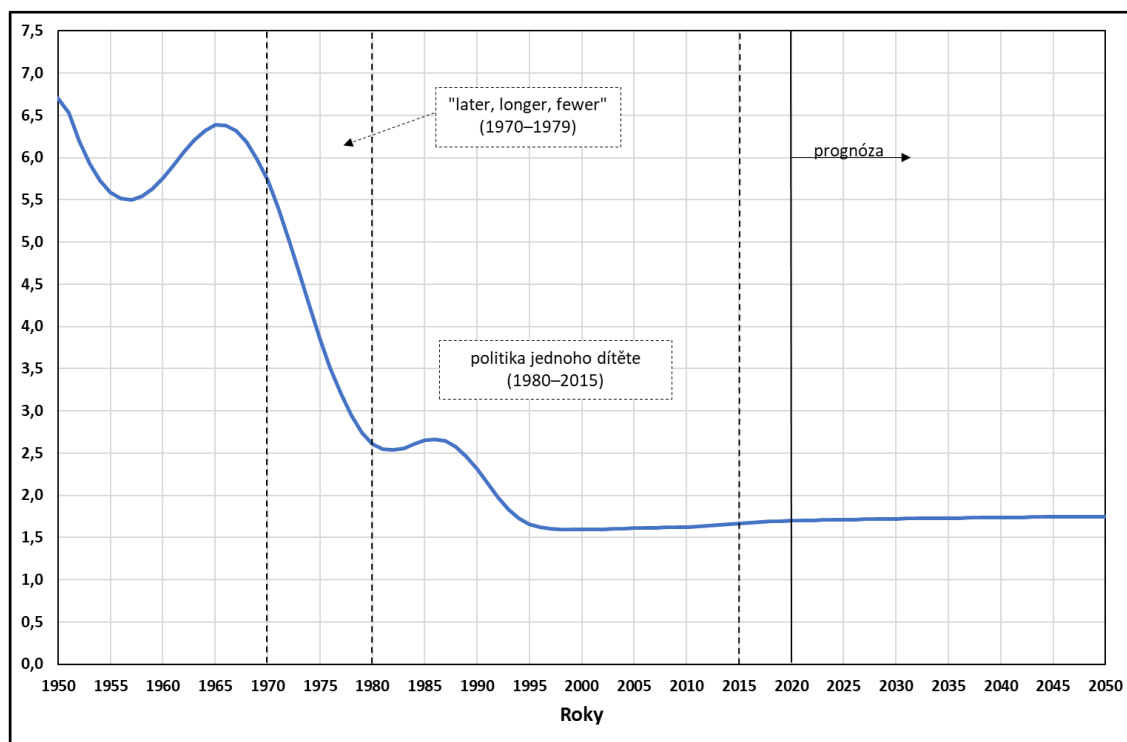
Jednotlivá opatření na úroveň porodnosti působila s odlišnou intenzitou, a proto lze vývoj plodnosti analyzovat v kontextu dílčích populačních politik. Typickým rysem současné

demografické situace Číny je odkládání vstupu do manželství i mateřství. Pro budoucí vývoj porodnosti je určující proměna reprodukčních plánů a zůstává otázkou, jak je univerzální politika dvou dětí ovlivní. O těchto tématech pojednávají následující podkapitoly.

5.1 Vývoj plodnosti v kontextu populačních politik

Vývoj úhrnné plodnosti výstižně reflektuje zavádění jednotlivých politik i jejich uvolňování. Po poválečném „baby-boomu“ úroveň ukazatele začala klesat, avšak na počátku 60. let po hladomoru naopak vzrostla. V reakci byly roku 1962 zavedeny porodní kvóty, podle kterých bylo ideálem mít nanejvýš tři děti. Zanedlouho se opatření projevilo a úroveň úhrnné plodnosti se začala snižovat. Pokles byl urychlen politikou „later, longer, fewer“ – ačkoliv se jednalo o poměrně dobrovolnou politiku, vedla ke značnému poklesu úhrnné plodnosti z 5,9 v roce 1970 na 2,9 v roce 1979 (UN, 2019). Klesající trend přetrvával i po zavedení politiky jednoho dítěte, ačkoliv tempo bylo pomalejší. Data z mnoha zdrojů ukazují, že na konci 90. let ukazatel klesl k hodnotě 1,5–1,7 a od té doby zůstal na stejné hladině (Zhang a Zhao, 2006; Zeng, 2007). Úroveň plodnosti po zavedení univerzální politiky dvou dětí je klíčovým faktorem, který ovlivní růst populace, podíl starších osob, pracovní sílu a ekonomický rozvoj, poměr pohlaví při narození, zdravotní stav, zdravotnické systémy i životní prostředí. Avšak efekty nové politiky mohou být menší, než se očekávalo. Nyní existuje důkaz, že vliv populační politiky na plodnost rychle klesá a že plodnost v současné Číně, stejně jako jinde, je určována zejména socioekonomickým vývojem (Feng, Cai a Gu, 2013; Hirschman et al., 1994). Budoucí vývoj plodnosti sice nelze přesně odhadovat, ale podle prognózy se úhrnná plodnost do roku 2050 zvýší na 1,75 (Obr. 1) (UN, 2019).

Obr. 1 – Úhrnná plodnost, Čína, 1950–2050

Zdroj: United Nations, 2019; vlastní zpracování

Období kontroly reprodukce bylo zahájeno politikou „later, longer, fewer“ (1970–1979), která populaci motivovala k odkládání sňatečnosti, prodloužení meziporodních intervalů a celkově nižšímu počtu dětí. Roku 1980 byla vystřídaná politikou jednoho dítěte, jež zpočátku všem párům umožňovala mít pouze jednoho potomka. Vzhledem k silnému odporu ve venkovských oblastech byla zanedlouho uvolněna a manželé z venkova mohli mít děti dvě, pokud prvním byla dívka (Gu et al., 2007). V důsledku došlo k rapidnímu poklesu porodnosti a podle vlády politika během 30 let zabránila 400 milionům porodů (Cai, 2010). Údaje ze sčítání lidu a ročního průzkumu populace od počátku 90. let však odrážely tak nízkou úroveň úhrnné plodnosti, že Národní statistický úřad (NBS) v 90. letech a začátkem 21. století každoročně uměle navýšil počet narozených, přestože nebyly zveřejněny žádné podrobnosti o metodách úprav. Úhrnná plodnost ve sčítání z roku 2000 dosahovala hodnoty 1,22, jež byla statistickým úřadem navýšena na 1,4 (Morgan, Zhigang a Hayford, 2009). Národní úřad pro zdraví a plánování rodiny (NHFP) pověřený realizací politiky plánování rodiny považoval úroveň plodnosti za podhodnocenou kvůli podceňování a úmyslnému utajování porodů a v roce 2013 oficiálně uvedl, že úhrnná plodnost činila 1,5–1,6 (NHFP, 2013). Obecně lze říct, že bylo dosaženo konsenzu o velmi nízké úrovni plodnosti, ale číselná hodnota úhrnné plodnosti je stále diskutabilní (Morgan, Zhigang a Hayford, 2009; Cai, 2013; UN, 2015; Zhao, Xu a Yuan, 2017).

V roce 2013 čínská vláda uznala vliv přetrvávající nízké plodnosti na strukturální změny v populaci, zmenšující se velikost rodiny, rychlé stárnutí a v důsledku částečně uvolnila přísnou politiku kontroly porodnosti – párům, kde byl jeden z manželů jedináčkem, bylo povoleno mít dvě děti. Avšak statistiky v následujících letech neprokázaly očekávaný nárůst intenzity plodnosti. V roce 2016 byla nakonec zavedena univerzální politika dvou dětí, což se projevilo jen nepatrným nárůstem úhrnné plodnosti o 0,01 p. b. v porovnání s rokem 2015 (UN, 2019). Po krátkodobém zvýšení plodnosti ale v roce 2017 došlo k opětovnému poklesu a začaly se objevovat kritiky předchozích politik. V červnu roku 2018 provincie Liaoning, jež se dlouhodobě potýkala s populačním poklesem vzhledem k nízké úrovni porodnosti a emigraci, publikovala dokument o populačním plánování v provincii pro rok 2016–2030 stanovující konkrétní podmínky pro oživení úrovně plodnosti (Jiang et al., 2019). Lze očekávat, že tuto pronatalitní regulaci budou následovat i další provincie.

5.1.1 Průzkum plodnosti v Číně z roku 2017

Mezi roky 1982–2006 Čínská národní komise pro plánování rodiny a Národní komise pro populaci a plánování rodiny v Číně zrealizovaly šest národních šetření o plodnosti. Data poskytla základnu pro pochopení národních trendů plodnosti a vývoje populačních politik, jelikož doplňovala každoroční statistiky. Po roce 2006 byly však tyto průzkumy opakující se každých pět let pozastaveny a studie dále mohly pracovat pouze s populačním cenzen, ročními průzkumy nebo statistikami ministerstev. V roce 2017 Čínská národní komise pro zdraví a plánování rodiny zorganizovala národní reprezentativní šetření plodnosti, na základě kterého lze analyzovat vývoj úrovně plodnosti, průměrného věku při sňatku a narození prvního dítěte nebo věkově-specifických měř plodnosti mezi roky 2006–2016 (viz níže) (Zhuang et al., 2018).

V období 2006–2016 úhrnná plodnost kolísala kolem 1,65 dětí na jednu ženu. Vyšší hodnoty v určitých letech svědčí o uvolňování politiky jednoho dítěte. Ukazatel dosahoval vyšších hodnot

v rurálních oblastech, což je typický rys nejen pro Čínu, odrážející odlišný způsob života a preference obyvatelstva stejně jako rozdílný socioekonomický vývoj jednotlivých oblastí (Tab. 1). Celkově ale plodnost klesala, a to ve všech provinciích, přičemž nejvyšších hodnot dosahovala v centrálním regionu, kde byla o 0,67 p. b. vyšší v porovnání se severovýchodní oblastí s nejnižší úrovní. V roce 2016 došlo ke zvýšení plodnosti v souvislosti se zavedením univerzální politiky dvou dětí a úhrnná plodnost dosahovala hodnot 1,79 ve východním, 1,90 v centrálním, 1,83 v západním a 1,04 v severovýchodním regionu. Z hlediska pořadí narozených dětí lze pozorovat snížení úhrnné plodnosti prvního pořadí z hodnoty 0,88 v roce 2011 na 0,67 v roce 2016, zatímco u druhého pořadí došlo k navýšení z 0,57 na 0,94. U dětí třetího pořadí nebyly zaznamenány výraznější změny a hodnota fluktovala kolem 0,15 (ibidem).

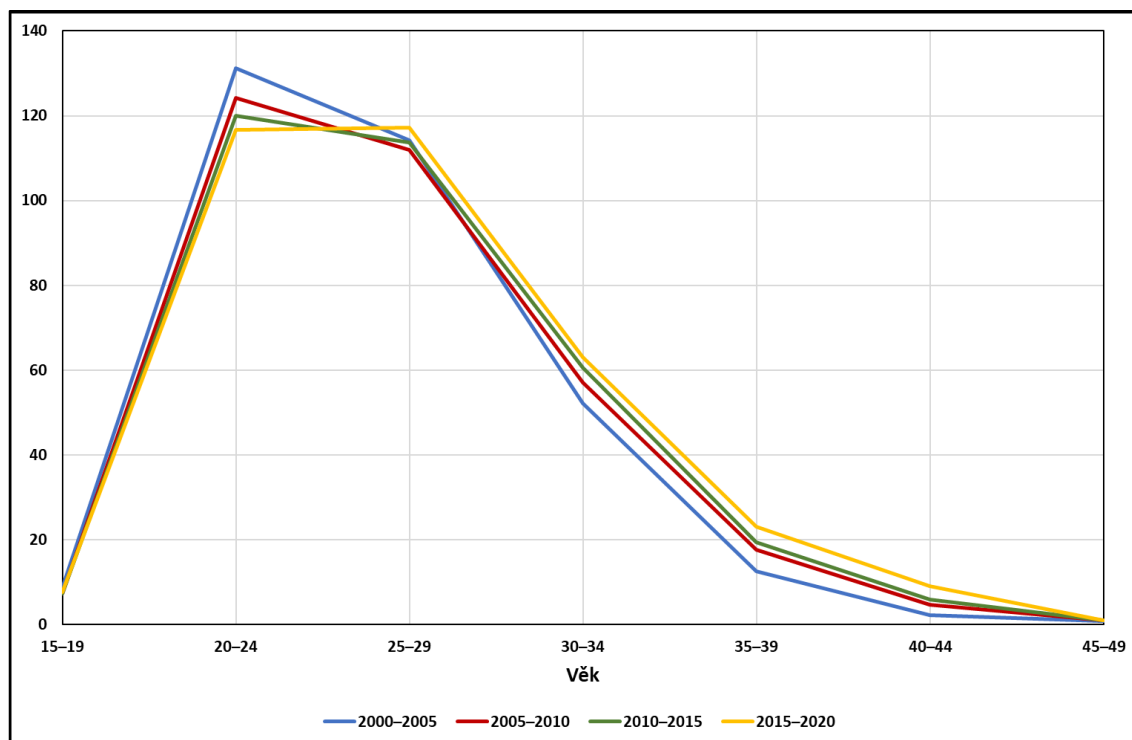
Tab. 1 – Úhrnná plodnost v městských a venkovských oblastech, Čína, 2006–2016

Rok	Celkem	Města	Venkov
2006	1,62	1,21	1,98
2007	1,69	1,31	2,02
2008	1,71	1,26	2,12
2009	1,68	1,27	2,06
2010	1,64	1,27	1,99
2011	1,61	1,24	1,97
2012	1,78	1,45	2,12
2013	1,55	1,21	1,92
2014	1,67	1,37	1,99
2015	1,41	1,16	1,69
2016	1,77	1,54	2,05

Zdroj: He et al., 2019

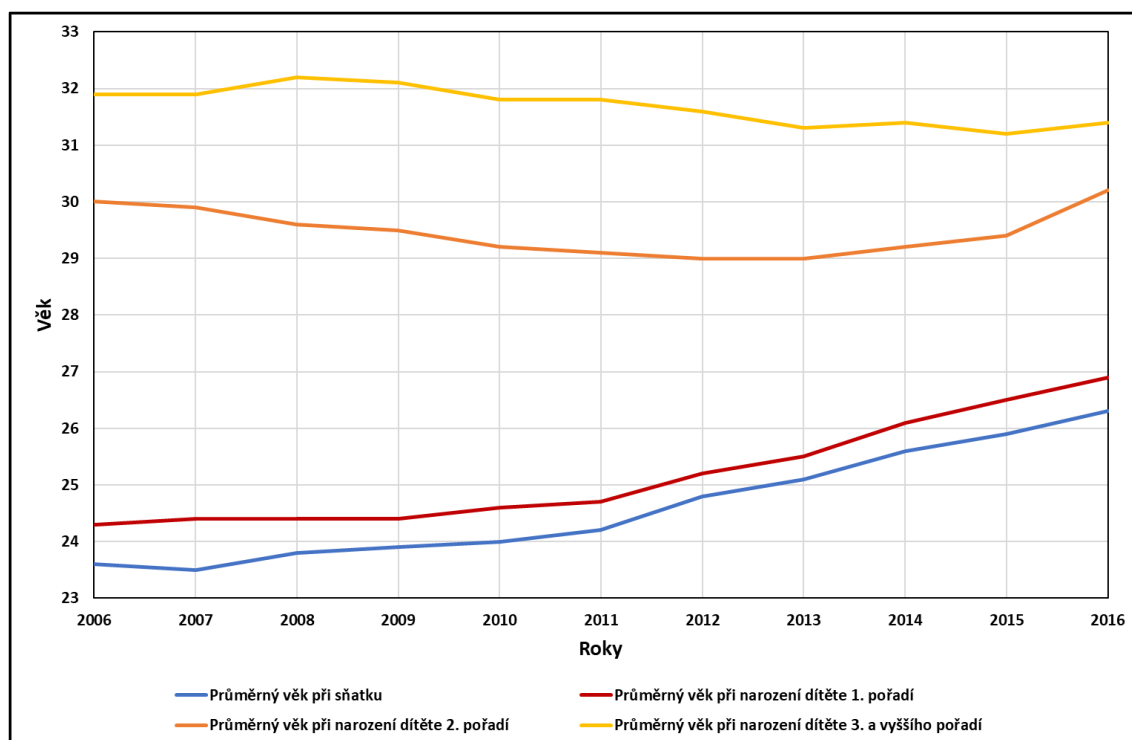
O změnách vypovídají rovněž věkově-specifické míry plodnosti. Ve sledovaném období (2006–2016) došlo k posunu lokálního maxima doprava, což svědčí o odkládání mateřství do vyššího věku. V roce 2006 byla nejvyšší hodnota plodnosti zaznamenána ve věku 23 let, zatímco v roce 2016 se vrchol zvýšil na 26 let. Lze proto hovořit o poklesu plodnosti v nižších věkových skupinách. Vzhledem k zavedení univerzální politiky dvou dětí naopak došlo k nárůstu plodnosti ve vyšších věkových kategoriích (Obr. 2). Dalším trendem je zvýšení průměrného věku při sňatku i při narození prvního dítěte. První zmíněný ukazatel zaznamenal rapidní nárůst z hodnot 23,6 let v roce 2006 na 26,3 let o deset let později, přičemž ve městech došlo k nárůstu z 24,6 let na 26,9 let a na venkově z 22,8 let na 25,6 let. Průměrný věk při narození prvního dítěte se během desetiletého intervalu zvýšil z 24,3 let na 26,9 let a můžeme pozorovat velmi krátký interval mezi sňatkem a narozením prvního dítěte. U druhého pořadí ukazatel vzrostl z 29,2 let v roce 2014 na 30,2 let v roce 2016 a u třetího pořadí nebyl zaznamenán výraznější rozdíl (Obr. 3) (ibidem).

Obr. 2 – Věkově-specifické míry plodnosti, Čína, 2000–2020, ‰

Zdroj: United Nations, 2019; vlastní zpracování

Obr. 3 – Průměrný věk při prvním sňatku a průměrný věk při narození dítěte podle pořadí, Čína, 2006–2016

Zdroj: He et al., 2019; vlastní zpracování

5.2 Odkládání sňatečnosti a proměna plodnosti vdaných žen

Úroveň plodnosti a její vývoj jsou důsledkem mnoha faktorů spjatými se socioekonomickým vývojem a ideologickou změnou. Odkládání sňatečnosti a následné opožděné mateřství je jedním z nich. K odkládání vstupu do manželství dochází zejména v souvislosti se socioekonomickým vývojem a emancipací žen, které usilují o dosažení vyššího vzdělání a ucházejí se o zaměstnání. Zpráva ze srpna roku 2018 uvádí, že míra sňatečnosti se v Číně postupně snižuje a pozdní sňatky jsou stále běžnější (Han, 2018). Země navíc zaznamenala radikální proměnu přístupu k manželství, jelikož dochází ke zvyšování intenzity kohabitací a ukazatele předmanželských koncepcí a rovněž narůstá využívání alternativních forem soužití a rozvodů (Zhao, Xu a Yuan, 2017). Odkládání sňatečnosti a mateřství odráží velmi nízký ideál vdaných žen, co se počtu dětí týče. Na rozdíl od klasické ideologie „více synů, více požehnání“ se mladé páry po roce 2016 dobrovolně vyhýbají tomu, aby měly více dětí, a to v reakci na hospodářské a sociální tlaky a v souladu s jejich osobními, kariérními a životními cíli (Zheng et al., 2009). Omezování plodnosti je mnohdy vnímáno jako strategické rozhodnutí upřednostňující kvalitu před kvantitou, jelikož rodiče do dětí více investují a tím pádem chtějí mít méně potomků (viz kapitola 5.3) (Lawson a Borgerhoff Mulder, 2016).

Co se mimomanželské plodnosti týče, v Číně stále není přijímána, ale přirozeně k ní dochází. Během posledních dekád byla v rámci striktních politik považována za ilegální a ti, jejichž dítě se narodilo mimo svazek manželský, byli povinni platit pokutu (Jiang a Liu, 2016). Z toho důvodu je mimomanželská plodnost velmi nízká a v průzkumech nebývá zahrnována (Retherford et al., 2005; Yip, Chen a Chan, 2015).

Jiang et al. (2019) ve své publikaci zkoumali vliv odkládání manželství a proměny plodnosti vdaných žen na změnu celkové úrovně plodnosti v Číně, a to v městských i venkovských oblastech, jednotlivých věkových skupinách a provinciích za využití dat ze sčítání v letech 1990, 2000 a 2010¹. Použili metodu dekompozice změny úhrnné plodnosti s cílem odlišit efekt změny v podílu vdaných žen (PVŽ) odrážející odkládání sňatečnosti a efekt proměny manželské plodnosti (MP). V roce 1989 úhrnná plodnost dosahovala hodnoty zhruba 2,25 a do roku 2000 klesla na 1,22. Podle dekompozice lze pokles o 1,03 bodů rozdělit na efekt změny manželské plodnosti (59,2 %) a proměny podílu vdaných žen (40,8 %). Větší vliv na pokles úhrnné plodnosti proto mělo snížení manželské plodnosti. Během prvního desetiletí 21. století ukazatel dále klesl na 1,19, přičemž na snížení o 0,03 bodů se oba komponenty podílely protichůdně – odkládání manželství vedlo ke snížení úhrnné plodnosti o 0,17 p. b. a naopak změny manželské plodnosti přinesly růst o 0,14 p. b. Při analýze na úrovni sídel vykazují rurální a urbánní oblasti výrazné rozdíly. Roku 1989 úhrnná plodnost ve vesnicích v průměru dosahovala hodnoty 2,54, zatímco u městské populace 1,52. Do roku 2010 došlo k poklesu úrovně ve městech, obcích i vesnicích, a to o 0,63, 0,47 a 1,09 bodů. Ve městech mělo větší vliv odkládání sňatečnosti v souvislosti s vyšší úrovní vzdělání žen a vyšší účastí na trhu práce v těchto oblastech (města i obce). Na venkově poklesu podobným dílem přispěly oba komponenty, což znamená, že došlo k poklesu manželské plodnosti současně s odkládáním manželství a mateřství (Tab. 2).

¹ Dekompozice vychází z dat z cenzů, kdy přesná hodnota úhrnné plodnosti není známa, jelikož ji Národní statistický úřad navýšil a stejně tak učinil i Národní úřad pro zdraví a plánování rodiny (viz kapitola 5.1). Výstupy jsou proto spíše orientační.

Tab. 2 – Dekompozice změny úhrnné plodnosti, Čína, 1989, 2000 a 2010

Počáteční úhrnná plodnost		Konečná úhrnná plodnost		Změna		
				Celkem	Manželská plodnost	Podíl vdaných žen
rok 1989	2,25	rok 2000	1,22	-1,03 (100,0 %)	-0,61 (59,2 %)	-0,42 (40,8 %)
rok 2000	1,22	rok 2010	1,19	-0,03 (100,0 %)	0,14 (-466,7 %)	-0,17 (566,7 %)
rok 1989 (města)	1,52	rok 2010 (města)	0,89	-0,63 (100,0 %)	-0,18 (28,6 %)	-0,45 (71,4 %)
rok 1989 (obce)	1,63	rok 2010 (obce)	1,16	-0,47 (100,0 %)	-0,19 (40,4 %)	-0,28 (59,6 %)
rok 1989 (vesnice)	2,54	rok 2010 (vesnice)	1,44	-1,09 (100,0 %)	-0,58 (53,2 %)	-0,51 (46,8 %)

Zdroj: Jiang et al., 2019; původně převzato z PCO, 1993, 2002, 2012

5.2.1 Dekompozice podle věku

Mezi roky 1989 a 2000 se míra manželské plodnosti snižovala a manželství byla odkládána téměř ve všech věkových kategoriích, což způsobilo celkový pokles úhrnné plodnosti. Odkládání sňatečnosti v nižším věku (18–26 let) mělo výrazný vliv, zatímco u osob starších 35 let již byl efekt nepatrný. Během následujícího desetiletí snížení míry manželské plodnosti u jedinců mladších 26 let vyústilo v pokles ukazatele, zatímco růst manželské plodnosti u osob starších této věkové hranice způsobil zvýšení. Ve druhém zmíněném období měly změny v podílu vdaných žen negativní efekt na celkovou úroveň úhrnné plodnosti, avšak od hranice 35 let už byl vliv téměř zanedbatelný (Obr. 4).

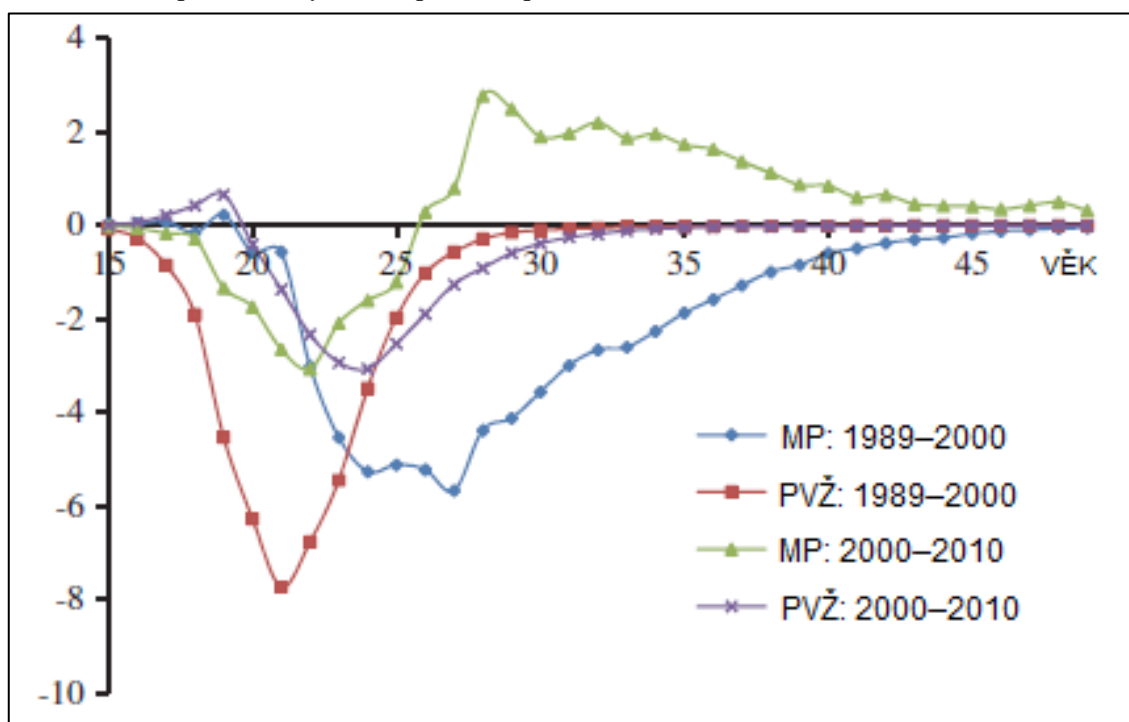
Při analýze podle velikosti sídla opět můžeme pozorovat značné rozdíly. Mezi roky 1989 a 2010 měla ve městech a obcích proměna míry manželské plodnosti záporný efekt u osob mladších 28 let, a naopak ve vyšších věkových kategoriích vedla ke zvýšení úhrnné plodnosti. Na venkově měly změny manželské plodnosti negativní vliv až do hranice 40 let. Odkládání manželství způsobilo ve všech třech skupinách snížení hodnoty zmíněného ukazatele, přičemž od 35 let už byl efekt minimální (Jiang et al., 2019).

5.2.2 Dekompozice podle provincií

Na úrovni provincií (Obr. 5) rovněž můžeme identifikovat rozdíly, částečně vlivem odlišného socioekonomického vývoje a rozlišnosti lokálních opatření omezování reprodukce v jednotlivých oblastech (Gu et al., 2007; Cai, 2010). V prvním sledovaném období 1989–2000 se úhrnná plodnost snižovala ve všech provinciích. S výjimkou Guizhou, kde proměna podílu vdaných žen způsobila zvýšení ukazatele, změna míry manželské plodnosti i podílu vdaných žen vedla ke snížení plodnosti. Rozsah snížení úhrnné plodnosti v souvislosti se změnou manželské plodnosti byl největší ve dvou nejzápadnějších provinciích, a naopak nejmenší v některých východních oblastech. U vlivu změn podílu vdaných žen byl efekt opačný – regionální gradient byl největší ve východních provinciích, zatímco v západních nejmenší. Regionální trend mezi roky 1989

a 2000 odráží socioekonomické a demografické rozdíly mezi oblastmi, jelikož východní provincie zažily ekonomickou prosperitu a z toho důvodu se odkládání manželství projevilo dřív, kdežto v méně rozvinutých západních provinciích s vyšší úrovní plodnosti měl vývoj manželské plodnosti víc prostoru a ve výsledku zde došlo k výraznému poklesu hodnot. Mezi roky 2000 a 2010 se úhrnná plodnost zvýšila v 11 provinciích a snížila ve zbylých 18. Změna míry manželské plodnosti vyústila v růst ukazatele ve všech oblastech vyjma provincií Shaanxi, Liaoning, Shandong, Guizhou, Yunnan, Tibet a Ningxia. Vývoj podílu vdaných žen způsobil snížení procesu ve 23 provinciích, a to až o 0,30 p. b. Odkládání sňatečnosti mělo největší efekt v centrální Číně a provincii Jiangxi (Jiang et al., 2019).

Obr. 4 – Dekompozice změny úhrnné plodnosti podle věku, Čína, 1989–2010

Poznámky:

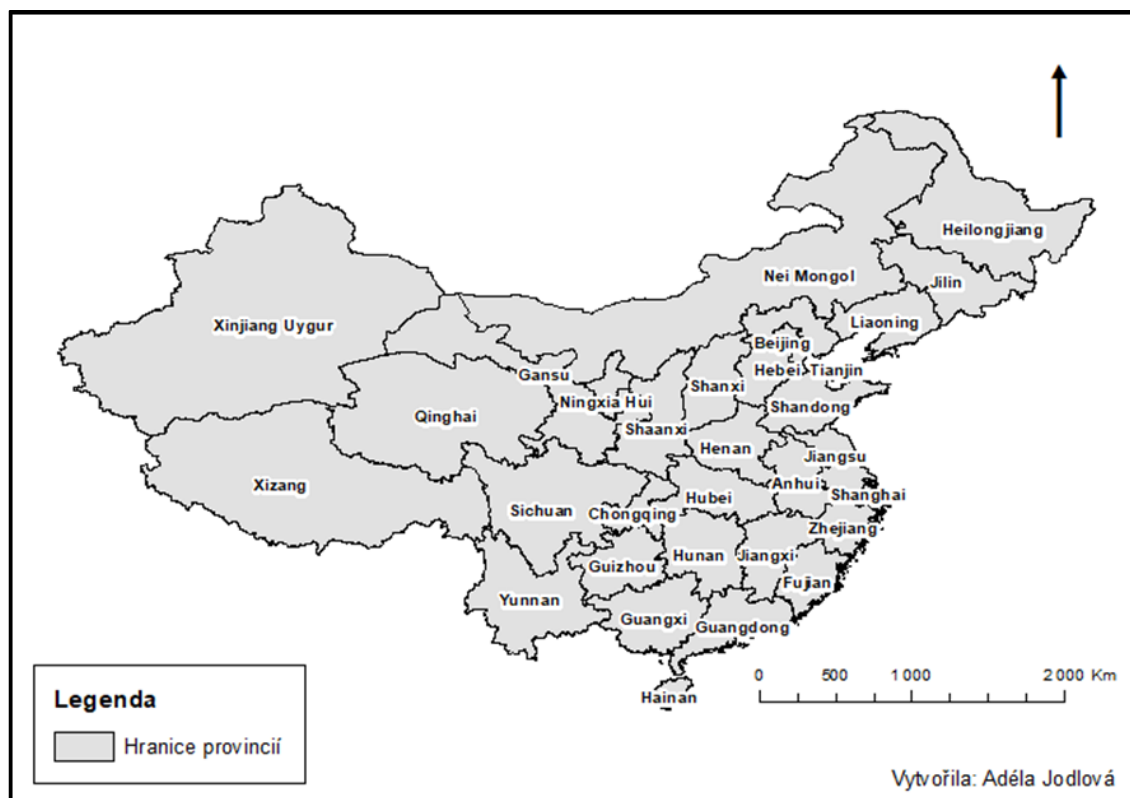
MP = manželská plodnost

PVŽ = podíl vdaných žen

Zdroj: Jiang et al., 2019

Závěrem lze říct, že plodnost je i nadále vyšší v rurálních oblastech, ačkoliv i zde dochází k postupnému snižování úrovně. Nižší hodnoty v městských oblastech souvisí se způsobem života a výraznější emancipací žen v porovnání s venkovem. Při dekompozici podle věkových skupin úhrnnou plodnost zvyšuje pouze manželská plodnost osob starších 26 let, v ostatních případech je efekt negativní nebo velmi malý. Na úrovni provincií lze pozorovat odlišnosti zejména při porovnání západních a východních oblastí, přičemž vyšší úhrnná plodnost přetrvává v západních provinciích.

Obr. 5 – Mapa provincií Číny

Zdroj: DIVA-GIS; vlastní zpracování

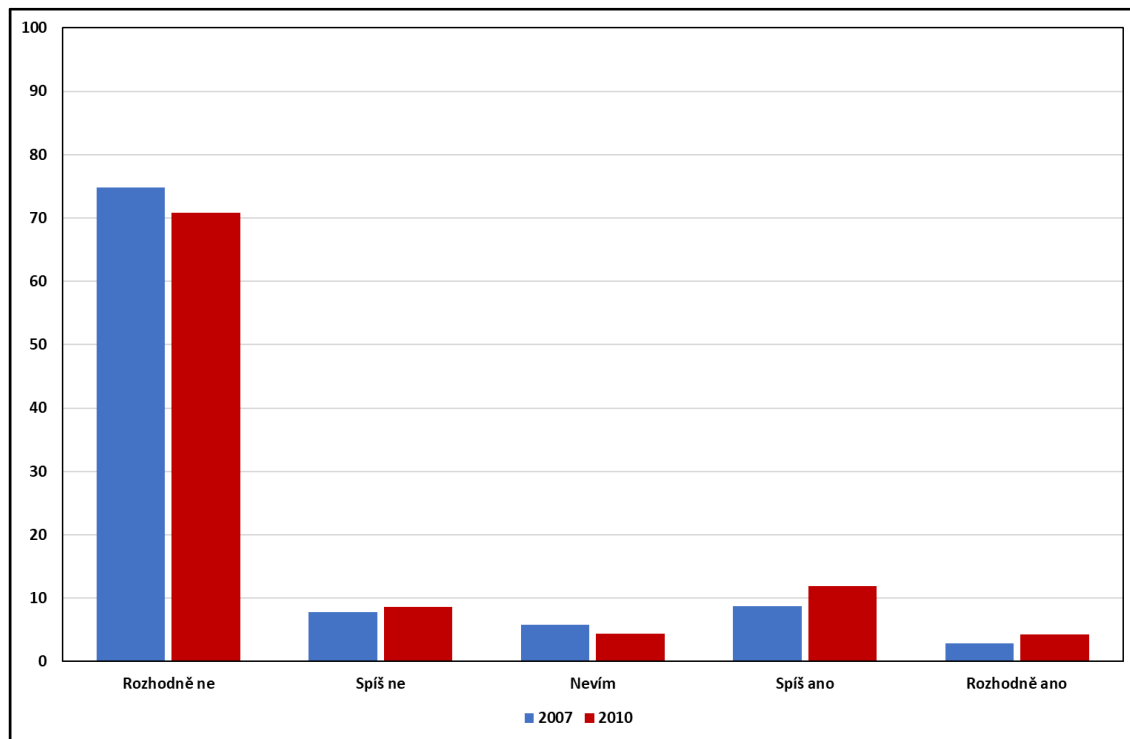
5.3 Proměna reprodukčních plánů

Jak již bylo zmíněno výše, politika jednoho dítěte byla po 35 letech vystřídána univerzální politikou dvou dětí. Otázkou zůstává, s jakou ochotou chtějí ženy druhé dítě mít. Pro detailnější analýzu jsou podle nového zákona o plánování rodiny v Číně k dispozici pouze omezená data. Studie proto mnohdy vycházejí z dat sesbíraných ještě před skončením politiky jednoho dítěte, což ale není příliš limitující. Vzhledem k postupnému uvolňování této politiky jsou totiž dostupné informace o proměně reprodukčních plánů z oblastí, kde bylo možné mít za určitých podmínek druhé dítě ještě před rokem 2016. Proto lze i v tomto vzorku sledovat vývoj reprodukčních plánů týkajících se druhých dětí. Čínští demografové v posledních letech došli ke konsenzu, že hlavní hnací silou snížení úrovně plodnosti hluboko pod prostou reprodukci nebyly vládní intervence, nýbrž socioekonomický vývoj (Cai, 2010; Gu, 2008; Wang, 2011; Zheng et al., 2009). Analýza důvodů, jež ženy povzbuzují nebo jim brání, aby měly druhé dítě, usnadní pochopit reprodukční plány a chování žen v rámci nové politiky dvou dětí (viz kapitoly 5.3.1 až 5.3.4).

Podle průzkumu reprodukčních plánů a chování v provincii Jiangsu v letech 2007 a 2010 (Bao, Chen a Zheng, 2017) zhruba 70 % respondentek uvedlo, že už dalšího potomka nechce, což vypovídá o tom, že normou pro většinu žen tehdy byly jednoduché domácnosti. Mezi oběma roky došlo pouze k malé proměně postojů – snížil se podíl žen, které rozhodně nechtějí dalšího potomka (o 3,94 p. b.), zatímco podíl těch, jež rozhodně druhého potomka chtějí nebo ho pravděpodobně chtějí budou, vzrostl (o 1,39 p. b., resp. 3,16 p. b.) (Obr. 6). Tyto změny naznačují odkládání plánů mít druhé dítě do pozdějšího životního stádia, nebo že změny v životních

podmínkách mohou způsobit změnu názorů. Mezi roky 2007 a 2010 došlo k proměně ideálu u 38,18 % respondentek – 21,95 % žen mělo v roce 2010 vyšší reprodukční plány, zatímco 16,23 nižší. Ženy, které si v roce 2007 nebyly jisty, zda chtějí mít druhé dítě, s větší pravděpodobností svůj názor v roce 2010 změnily ve prospěch druhého potomka. Rovněž 12,4 % z žen, jež v roce 2007 uvedly, že možná budou chtít další dítě, v roce 2010 vyjádřilo jednoznačný záměr mít i druhého potomka (ibidem).

Obr. 6 – Reprodukční plány mít druhé dítě, provincie Jiangsu, Čína, 2007 a 2010, % odpovědí

Poznámky: Podíly odpovědí žen z šetření Jiangsu Fertility Intention and Behavior Study, 2007, 2010. Vzorek tvoří 10 852 respondentek.

Zdroj: Bao, Chen a Zheng, 2017

5.3.1 Vliv ekonomických a sociálních zdrojů na reprodukční plány

Jedním z nejvlivnějších rámců studia plodnosti je ekonomický přístup z poloviny 70. let (Becker, 1981), podle kterého je plodnost výsledkem vědomých a účelových rozhodnutí dvojic, jelikož děti jsou vnímány jako zvláštní typ kapitálového statku (Macunovich, 1996). Zdroje domácnosti jsou tedy důležitými determinanty rozhodování o plodnosti. Z pohledu této teorie lze rozlišit dva typy zdrojů – ekonomické a sociální.

Ekonomické zdroje jsou spjaty s relativním blahobytem páru, což je rozdíl mezi jejich zdroji a materiálními aspiracemi (Easterlin, 1976). Pokud zdroje převyšují aspirace, jsou ochotnější mít děti. Lze proto předpokládat, že příjem rodiny má pozitivní vliv na porodnost. Na individuální úrovni dosavadní výzkumy mezi příjmem páru a plánem mít druhé dítě odhalily vztah ve tvaru U – lidé se středním příjmem nejsou tolik ochotni mít druhé dítě jako osoby s nižším nebo vyšším příjmem, protože mohou mít větší obavy z nákladů na děti (Zheng et al., 2009). Tento vztah vypovídá o tom, že lidé váží své ekonomické zdroje oproti materiálním aspiracím a nákladům na děti při rozhodování o ideálním počtu dětí. Lidé se středním příjmem usilují o větší zisk a mají

vyšší očekávání úspěchu svých dětí v porovnání s těmi, kteří mají nižší příjem. To může vyústit v nižší počet dětí, jelikož lidé ze střední příjmové vrstvy mají tendenci víc investovat do vzdělávání svých dětí, což u více dětí není realizovatelné vzhledem k jejich vysokým aspiracím. U párů s vyšším příjmem však vyšší náklady na děti nejsou takovou překážkou, aby si nemohly dovolit mít dalšího potomka (Bao, Chen a Zheng, 2017).

Co se *sociálních zdrojů* týče, dosavadní literatura zdůrazňovala vliv rodiny na ideální počet dětí ze dvou hledisek – sociální podpora dospělých dětí rodiči a mezigenerační přenos norem a hodnot v souvislosti s plodností. Pomoc při péči o děti výrazně ovlivňuje preference, jelikož pracující ženy si díky pomoci rodičů mohou dovolit pořídit i dalšího potomka, aniž by musely ukončit svou kariéru. Rodičovský vliv na preference plodnosti vlastních potomků může být silný zejména u rozšířené rodiny, jelikož mezigenerační společné bydlení znamená potenciální podporu při péči, a navíc umožňuje lépe zvládat ekonomické náklady. V čínské společnosti tato rozšířená rodinná struktura stále přetrvává (Ji et al., 2015) a rodinné zdroje proto mají pronatalitní efekt. Druhým hlediskem je mezigenerační přenos norem a hodnot. Týká se zejména raných fází života, jelikož reprodukční plány lze na děti přenést socializací převážně v dětství a během dospívání (Westoff a Potvin, 1967). Odborníci rovněž zjistili, že pronatalitní efekt má i velikost rodiny z manželovy strany (Ji et al., 2015).

Podle výsledků vícerozměrné analýzy Jiangsu Fertility Intention and Behaviour Study (JFIBS) (Bao, Chen a Zheng, 2017) mají ekonomické zdroje pronatalitní efekt na plánování druhého dítěte, přičemž průzkum analyzoval 4 indikátory – vzdělání žen, roční příjem rodiny, změnu ročního příjmu rodiny mezi roky 2007 a 2010 a hukou systém (tzn. systém registrace domácností, podle kterého se rozlišují venkovské a městské oblasti). Konkrétně mají větší tendenci mít druhého potomka ženy s vyšším vzděláním. S větší touhou mít druhé dítě rovněž koreluje vyšší příjem rodiny – pokud mezi roky 2007 a 2010 došlo k velkému nárůstu příjmů rodiny, byla pravděpodobnost chtít dvě děti 1,187krát větší než u žen, jejichž rodinný příjem se snížil. V případě sociálních zdrojů byly zkoumány dva faktory, a to, zda žena žije s rodiči, a zda jsou rodiče ochotni a skutečně s péčí pomáhají. Výsledky pozitivní vliv na reprodukční plány potvrdily jen částečně. Pokud matkám s péčí pomáhali rodiče, měli větší tendenci mít i druhé dítě, avšak u společného bydlení tento vztah prokázán nebyl – pravděpodobnost chtít druhého potomka byla 0,773krát nižší u žen, jež měly společné bydliště s rodiči (ibidem).

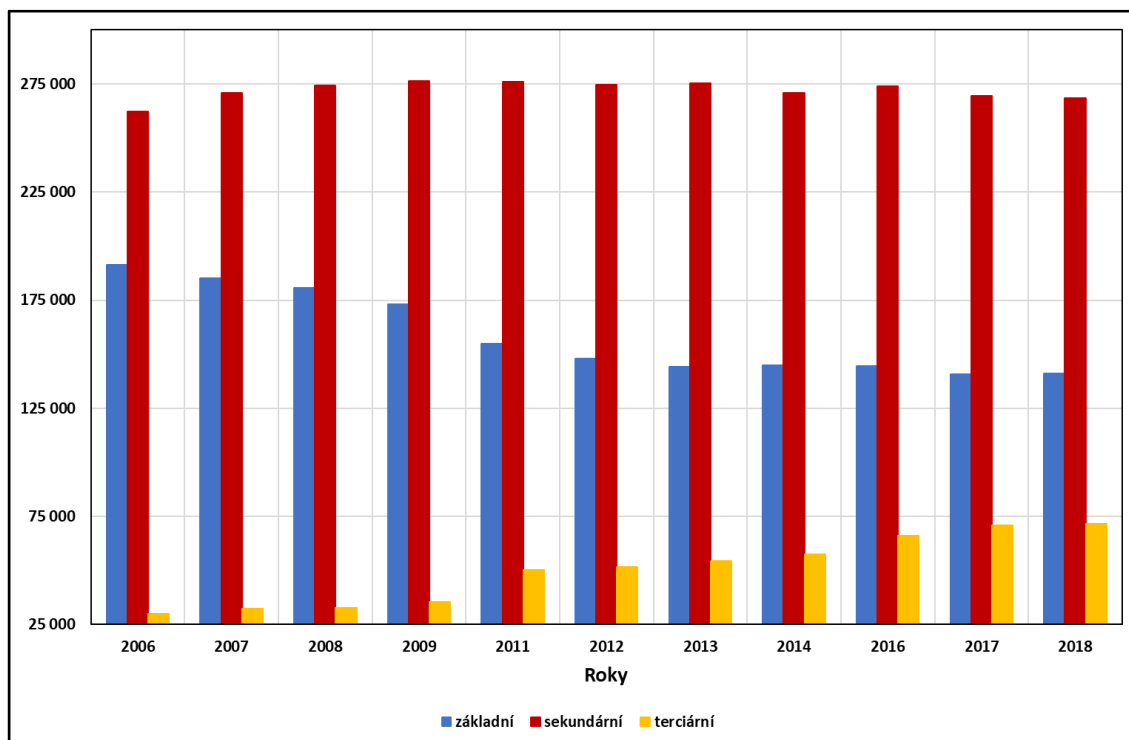
5.3.2 Zlepšení postavení žen a reprodukční plány

V před-tranzitní patriarchální společnosti měly ženy omezený přístup ke zdrojům, a proto mívaly horší postavení v rodině. Z toho důvodu byly reprodukční plány určovány zpravidla mužem (Folbre, 1983). Avšak v souvislosti se sociálním vývojem ženy své pozice posílily, a to zejména díky zvýšení vzdělanosti, lepšímu přístupu na trh práce a uvolnění domácích povinností (McIntosh a Finkle, 1995). Větší autonomie jim poskytla rovněž víc pravomocí při určování reprodukčních ideálů. Bezpochyby má veliký vliv i snazší přístup k prostředkům, skrze které lze omezovat plodnost v manželství (Mason, 1993, 2001). Podle mnohých výzkumníků genderová rovnost a emancipace způsobují, že si ženy samy volí mít méně dětí a dochází tak k poklesu úrovně plodnosti (McDonald, 2000a; McIntosh a Finkle, 1995).

Emancipované ženy často preferují mít méně dětí vzhledem ke svým profesním aspiracím. U žen, jejichž práce vyžaduje pokročilejší dovednosti, během mateřství dochází k oslabování jejich pracovních schopností (Desai a Waite, 1991). To způsobuje, že na mateřství mnohdy nahlíží jako na komplikaci. Navíc ženy, jež zastávají vyšší pozice, zpravidla pobírají vyšší plat a ušlé zisky s každým dítětem jsou vysoké (Lindert, 1978; Turchi, 1975; Willis, 1973). Mnoho žen reaguje na nesoulad mezi prací a domácími povinnostmi odkládáním mateřství (McDonald, 2000b; Rindfuss, Brewster a Kavee, 1996; Torr a Short, 2004). Míra účasti žen na pracovním trhu v Číně vzrostla na úroveň vyšší než v ostatních moderních společnostech (Bauer et al., 1992) a stále větší podíl žen z venkovských oblastí se věnuje jinému zaměstnání než v zemědělství (Bian, 2002). Posílení postavení rovněž ženám umožňuje zlepšit pozici v domácnosti, protože se mohou podílet na rozhodování nejen o vlastním zaměstnání, ale také o užívání metod antikoncepce a ideálním počtu dětí. Desai a Johnson (2005) jsou toho názoru, že rozhodovací pravomoc žen v různých dimenzích života v domácnosti posiluje jejich status. Podle autorů může větší rozhodovací pravomoc v rodině ženám umožnit vyjádřit svou skutečnou preferenci o dalších dětech.

V případě zlepšení postavení žen JFIBS (Bao, Chen a Zheng, 2017) analyzoval dva indikátory – zaměstnání ženy a rozhodovací pravomoc v domácnosti – a podle výsledků jsou oba statisticky významné. Ženy pracující v továrnách nebo v sektoru s nízkou či vysokou kvalifikací chtějí mít další dítě s menší pravděpodobností. Ty, jež jsou zaměstnané v zemědělství, mají vyšší reprodukční plány (pravděpodobnost mít druhé dítě je 1,287krát větší) v porovnání s nezaměstnanými. Ženy s větší rozhodovací pravomocí nepreferují mít druhého potomka.

Obr. 7 – Počet žen starších 6 let se základním, sekundárním a terciárním vzděláním, Čína, 2006–2018

Poznámky: Data pochází z národního výběrového šetření o změnách populace (National Sample Survey on Population Change) a vzorek tvoří zhruba 0,8 % celkové populace.

V časové řadě je vynechán rok 2010, kdy proběhl census, a rok 2015, kdy se konalo 1% výběrové šetření populace.

Zdroj: National Bureau of Statistics of China, 2014; vlastní zpracování

Na základě výše zmíněných faktů lze tvrdit, že zaměstnání žen a rozhodovací pravomoc v domácnosti jsou dva důležité indikátory posílení postavení žen a mohou formovat jejich preference ohledně dětí druhého pořadí. Existují i další faktory, jako je vzdělání a příjem. V porovnání se staršími generacemi se v Číně formálního vzdělávání včetně středního a vyššího stupně účastní stále větší podíl žen (Obr. 7) (Hannum, Park a Cheng, 2007). Vzdělání navíc ženám přináší informace o možnostech kontroly plodnosti. Sociální postavení žen se v souvislosti se vzděláním zlepšuje i proto, že zpravidla po delším studiu mají vyšší příjmy, což vede k větší finanční nezávislosti a posílení pozice i v domácnosti (Sen, 1990).

5.3.3 Preference synů

Silná preference chlapců v Číně stále přetrvává, a to zejména ve venkovských oblastech (Das Gupta et al., 2003), jelikož se jedná o patriarchální zemi a rodinné bohatství včetně půdy se dědí po mužské linii a dcery jsou naopak vnímány jako členky rodin budoucích manželů. Vzhledem k tomu, že přidělování venkovských pozemků je založeno na bydlišti, rodiny s dcerami mohou při sňatku podíl dcery ztratit, zatímco rodiny se syny mohou podíl půdy získat (ibidem). Z toho důvodu je preference mužských potomků na venkově mnohem silnější.

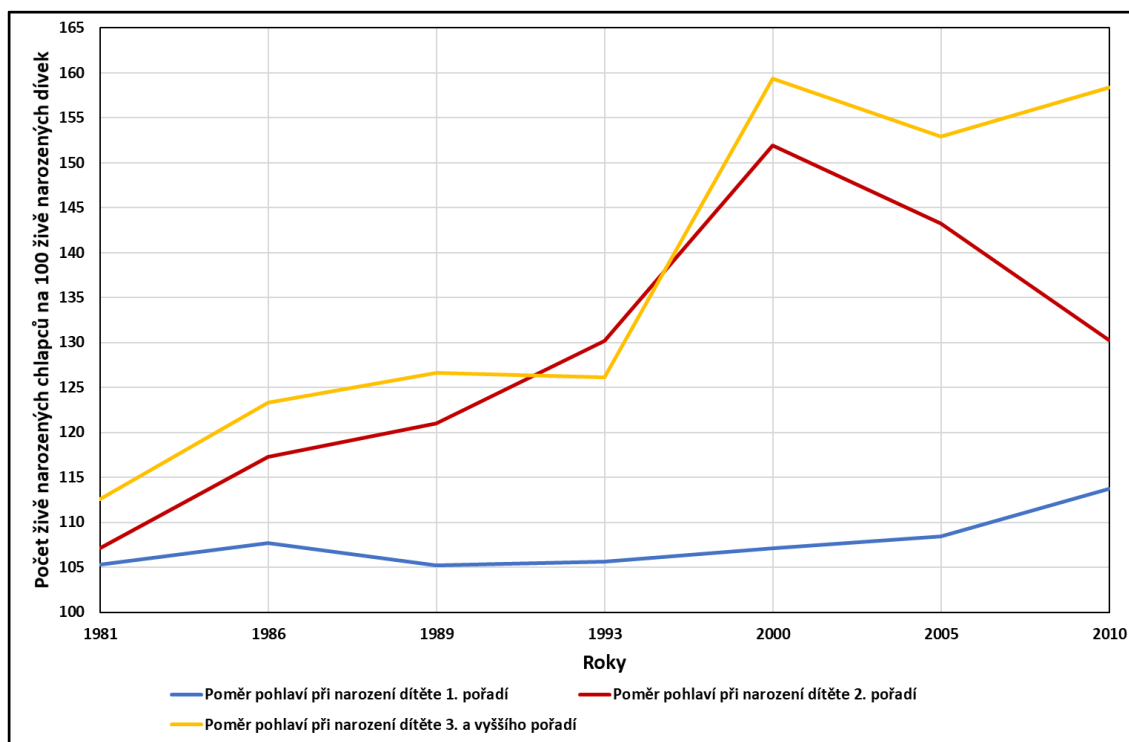
Co se efektu preference chlapců na počet narozených dětí a reprodukční chování týče, jedná se o zcela kontroverzní téma. Některé studie zastávají názor, že upřednostňování synů míry plodnosti zvyšuje (Morgan, Zhigang a Hayford, 2009), zatímco jiné tvrdí, že skrze pohlavně-selektivní UPT počet narozených dětí klesá (Yang and Wang, 2006; Guo, 2008; Cai, 2011). Morganův (2003) dekompoziční vzorec celkové míry plodnosti ukázal, že preference syna zvyšuje celkovou míru plodnosti, jelikož v prostředí upřednostňujícím syny rodiče s větší pravděpodobností chtějí dalšího potomka, dokud nedosáhnou požadované rovnováhy mezi pohlavím dětí nebo zamýšleného počtu synů. Preference syna tedy zvyšuje počet narozených dětí a úroveň plodnosti (Park a Cho, 1995; Chen a Jin, 2011). Jiné studie však naznačují, že preference syna úroveň plodnosti snižuje kvůli technice identifikace pohlaví – s rozšířením této technologie od 90. let 20. století mohou lidé své preference mít syna naplnit skrze pohlavně-selektivní umělá přerušování těhotenství.

V roce 2013 proběhl v provincii Shaanxi na severozápadě Číny průzkum o reprodukčních plánech a chování. Více než 70 % respondentek v reprodukčním věku uvedlo, že by chtělo mít jednoho syna a jednu dívku (Jiang, Li a Li, 2013). Podle mezinárodního průzkumu má 81,70 % žen ze vzorku stejný záměr (CPA, 2013). Pokud však páry mohou mít pouze jednoho potomka, 30,40 % plánuje mít syna, 16,04 % dceru a 53,92 % nevyjadřuje žádnou preferenci (Jiang Li a Li, 2013). Na druhou stranu ženy, jejichž prvním potomkem je dívka, mají s větší pravděpodobností i druhé dítě v porovnání s těmi, kterým se nejprve narodí syn (Poston, 2002).

O preferenci synů vypovídá vývoj poměru pohlaví při narození dítěte. V případě Číny byla hodnota tohoto ukazatele překročena se zavedením politiky jednoho dítěte, protože již podle sčítání v roce 1982 hodnoty zaznamenaly rapidní nárůst, který pokračoval až do roku 2000. Následně se ukazatel stabilizoval kolem hodnoty 120 chlapců na 100 dívek, což stále výrazně převyšuje normu. Poměr pohlaví při narození se značně liší podle pořadí narození dítěte, což úzce souvisí s politikou jednoho dítěte. Ve sčítání lidu v letech 1982, 1990 a 2000 byl poměr pohlaví

při narození prvního dítěte v normálním rozpětí, ale pro vyšší pořadí narození dosahoval vyšších hodnot než obvykle. Při sčítání v roce 2010 ukazatel prvního pořadí činil již 113,7 a v případě dalších pořadí byly hodnoty vysoko nad normou (PCO, 1993, 2002, 2012). Nejvýraznější preferenci synů vykazuje poměr pohlaví při narození dítěte třetího a vyššího pořadí (Obr. 8). Jedním z důvodů nárůstu ukazatele je stanovování pohlaví během těhotenství a pohlavně-selektivní interrupce, protože přísná politika jednoho dítěte omezila počet dětí, které mohli manželé mít. Páry se proto obracely na tuto technologii, aby si zajistily, že budou mít alespoň jednoho syna. Vláda později určování pohlaví zakázala, ale manželé byli mnohdy ochotni využít jakýchkoliv prostředků k naplnění své touhy po synovi (Zeng et al., 1993). Po roce 2000 lze pozorovat zpomalení nárůstu celkového poměru pohlaví při narození dítěte zejména proto, že došlo ke značnému snížení ukazatele pro druhé pořadí v souvislosti s uvolňováním politiky jednoho dítěte. Některé studie (Guilmoto, 2009; Das Gupta, Chung a Shuzhuo, 2009; Goodkind, 2011) poukázaly na to, že asijské země včetně Číny procházejí transformací poměru pohlaví při narození a začaly vykazovat pokles ukazatele a lze očekávat pokračující trend.

Obr. 8 – Poměr pohlaví při narození dítěte podle pořadí, Čína, 1981–2010

Poznámky: Data pro rok 1981 pochází ze Státní komise pro plánování rodiny (State Family Planning Commission, 1983), pro rok 1986 z Národního statistického úřadu (National Bureau of Statistics, 1988), pro rok 1989 z PCO (1993), pro rok 1993 z Xu a Feng (1995) a pro roky 2000, 2005 a 2010 z PCO (2002, 2006, 2012).

Zdroj: Jiang et al., 2017

5.3.4 Ideální velikost rodiny a reprodukční záměr

Mezi říjnem 2015 a červnem 2016 provedli Liu a Lummaa (2019) průzkum v provincii Shaanxi, která se vyznačuje podprůměrnou úrovní plodnosti. Šetření se zúčastnilo 1 183 žen, které měly maximálně jedno dítě a ve sledovaném okamžiku nebyly těhotné. Zároveň byly respondentky obeznámeny s faktem, že vláda chce zavést politiku dvou dětí a ony budou mít možnost pořádit si

druhého potomka, a to beztestně. Analýza zkoumala 5 prediktorů – individuální faktory matky (průměrný roční příjem rodiny, vzdělání a zaměstnání matky a manžela, věk matky a pohlaví prvního dítěte), postoje matky k druhému dítěti (hodnota dítěte, vnímání dětské úmrtnosti), podpora rodiny (emocionální – zda manžel a první dítě chtějí druhého potomka, instrumentální – manželova pomoc v domácnosti, vliv rodičů – zda podporují mít druhé dítě a pomohli by s péčí o něj), sociální síť (zda rodina žije ve městě nebo na venkově, počet sourozenců matky i manžela, postoj k dvoudětným rodinám) a individuální a sociální omezení (konflikt mezi prací a domovem, tlak na vychovávání dvou dětí, nedostatek mateřských škol apod.). Analýza se zaměřila na tři kroky rozhodování o reprodukci. Prvním z nich je ideální velikost rodiny neboli počet dětí, který by lidé chtěli mít, kdyby nebyli omezováni nebo nepodléhali normativnímu tlaku (Blake, 1966; Moya, Snopkowski a Sear, 2016; Sobotka a Beaujouan, 2014). Druhý krok představuje reprodukční záměr, tedy mateřské cíle, a třetím jsou reprodukční plány neboli co člověk skutečně plánuje. Všechny tři kroky jsou provázané – pokud je malá šance splnění nějakého reprodukčního plánu, neznamená to, že jedinec ho nechce dosáhnout, ale z nějakého důvodu je pro něj těžké ho realizovat. Výsledkem tohoto třístupňového rámce je reprodukční chování. O významnosti jednotlivých faktorů vypovídá tzv. poměr šancí (OR) (Liu a Lummaa, 2019).

Na ideální velikost rodiny měly největší vliv postoje matky k druhému dítěti. Pokud matka věřila, že jedináček nebude osamělý, s menší pravděpodobností považovala dvoudětný model za ideální (OR=0,20). Menší pravděpodobnost vykazovaly rovněž ženy, podle kterých není výhodou mít dvě děti pro zajištění na stáří (OR=0,28). Naopak vnímání rizika úmrtí jedináčka mělo pronatalitní efekt – pravděpodobnost dvoudětného ideálu v tomto případě byla 3,09krát větší. Důležitou roli také sehrála podpora rodiny, zejména pomoc manžela v domácnosti a jeho podpora mít druhé dítě. Na druhou stranu sociální síť, individuální a omezující faktory vykazovaly nejmenší asociaci s ideální velikostí rodiny.

Mezi důležité prediktory reprodukčního záměru patřily všechny skupiny vyjma individuálních faktorů. Negativní vliv měla například absence podpory od rodiny nebo nedostatek sympatií s vícečetnými rodinami. Pokud měl manžel neutrální přístup k pořízení dalšího potomka či ženu nepodporoval, touha po druhém dítěti se u žen snížila o 78,12 %, resp. 86,32 %. Ženy, jež neobdivovaly dvoudětné rodiny, měly o 69,34 % menší touhu mít dalšího potomka. Naopak pozitivní efekt lze pozorovat u případů, kdy měl manžel víc sourozenců a patrná je rovněž korelace s větší ideální velikostí rodiny (OR=4,37).

V případě reprodukčních plánů velkou roli hrál reprodukční záměr. Silný vliv měla touha mít druhého potomka (OR=8,87), ale pozitivní efekt měla i neutrální touha (OR=3,35). Na druhou stranu negativně působil například věk matky, jelikož s rostoucím věkem matky se reprodukční plány snižovaly – každý rok snížil pravděpodobnost plánovat další dítě o 6,62 %. Dalším záporným efektem byl neutrální postoj manžela, který pravděpodobnost plánovat dalšího potomka snížil o 51,77 %. Mezi pět nejdůležitějších faktorů reprodukčních plánů patří reprodukční záměr, fyzická schopnost opětovné reprodukce, emocionální podpora manžela, věk matky a konflikt mezi prací a domácností.

Pro 80 % žen ze vzorku je ideálem dvoudětná rodina, avšak pouze 30 % z nich po opakované reprodukci touží, a ještě méně pak skutečně druhého potomka plánuje. Tento fakt svědčí o propojenosti, ale zároveň i nezávislosti jednotlivých aspektů. Například podle průzkumu působí

vnímání dětské úmrtnosti na reprodukční ideály, ale nikoliv na kýžený počet dětí. Naopak manžel měl veliký vliv na všechny tři kroky rozhodování o plodnosti. Zejména pak jeho podíl na domácí práci a emoční podpora mít dvě děti lze označit za nejdůležitější faktory předpovídající ideální velikost rodiny a touhu mít druhé dítě (ibidem).

5.3.5 Shrnutí

Obecně lze říct, že reprodukční plány žen se v Číně stále proměňují, ale celkově můžeme hovořit o jejich snižování, což souvisí zejména se socioekonomickými změnami ve společnosti. Co se jednotlivých zkoumaných faktorů týče, některé vykazují pozitivní, jiné negativní vliv. Ekonomické zdroje mají pronatalitní efekt – čím vyšší je příjem rodiny, tím větší je pravděpodobnost, že manželé plánují mít i druhé dítě. Stejným směrem působí i vyšší dosažené vzdělání žen. V případě sociálních zdrojů tendenci mít druhého potomka zvyšuje potenciální pomoc rodičů s péčí o dítě. Druhý sledovaný determinant je zlepšení postavení žen, ke kterému dochází v souvislosti s emancipací žen, a to nejen na pracovním trhu, ale i v domácnosti. Na reprodukční plány má tento činitel zpravidla negativní vliv, jelikož čím kvalifikovanější práci žena vykonává a čím větší má rozhodovací pravomoc, s tím nižší pravděpodobností plánuje mít druhé dítě. Efekt třetího faktoru, tedy preference synů, je rozporuplný. Podle některých studií má upřednostňování mužských potomků pozitivní vliv na reprodukční plány, jelikož páry mají s větší pravděpodobností i druhé dítě, pokud se jako první narodí dívka, aby naplnili své reprodukční přání mít syna. Jiné práce naopak prosazují, že preference synů má negativní vliv, jelikož páry podstupují pohlavně-selektivní UPT v případě, že plod je ženského pohlaví, a tím pádem jsou reprodukční plány i výsledná úroveň porodnosti nižší. Posledními analyzovanými determinanty jsou ideální velikost rodiny a reprodukční záměr, které s reprodukčními plány úzce souvisí. Pozitivní vliv má v obou případech zejména podpora manžela, a to jak emocionální, tak instrumentální (pomoc v domácnosti), zatímco negativní efekt na plánování dalšího potomka má absence podpory manžela i rodiny nebo například zvyšující se věk matky.

Univerzální politika dvou dětí rozšířila možnost mít dvě děti pro všechny páry v Číně. Otázkou ale zůstává, jak budou ženy na tuto změnu reagovat. Odpovědi částečně přinesla analýza reprodukčních plánů, konkrétně preferencí mít druhého potomka. Na základě výše provedené analýzy faktorů lze tvrdit, že svoboda volby mít druhé dítě pravděpodobně nebude mít pronatalitní efekt na další vývoj plodnosti, jelikož po uvolnění politiky jednoho dítěte ve zkoumaných oblastech nedošlo k výraznému zvýšení porodů druhého pořadí.

Kapitola 6

Porovnání účinnosti populačních politik v Číně, Vietnamu a Japonsku

Pokles plodnosti byl v Číně do značné míry způsoben populační politikou, jak popisuje předchozí kapitola. Stejný efekt měla opatření v mnoha rozvojových zemích. Tato kapitola porovnává účinnost populačních politik v Číně, Vietnamu a Japonsku. Výběr států pro komparaci není náhodný, ba naopak, jelikož všechny tři země mají mnoho společných znaků. Zejména se jedná o antinatalitní politiky, které byly zaváděny ve všech státech, ačkoliv v Japonsku pouze krátkodobě v souvislosti s poválečným „baby-boomem“. Další paralelu lze pozorovat v současné velmi nízké úrovni plodnosti, jež se od přelomu 20. a 21. století ve všech zemích pohybuje pod úrovní prosté reprodukce. Třetím společným rysem je geografická sounáležitost – Čína s Japonskem se řadí mezi východoasijské státy a Vietnam je součástí jihovýchodní Asie. Jedná se proto o státy velmi blízké, ať už z hlediska geografického či kulturního. Vývoj plodnosti je velmi podobný zejména v případě Číny a Vietnamu, kde došlo k výraznému snížení z velmi vysokých hodnot až pod úroveň prosté reprodukce. Japonsko se na rozdíl od dvou zmíněných zemí řadí mezi vyspělé země a v druhé polovině 20. století již ukončilo demografickou revoluci. Úroveň plodnosti proto v porovnání s Čínou a Vietnamem byla výrazně nižší, avšak postupně došlo ke konvergenci. Japonsko je vybráno také proto, že je dnes nejstarší zemí světa a předpokládá se, že tento prim ve 21. století převezme právě Čína (UN, 2019). Srovnání tří zmíněných zemí proto přináší nejen vhled do podobností a odlišností, ale rovněž možnost inspirace zvláště pro rozvojové země, které ještě nedokončily demografickou revoluci a potýkají se s vysokou porodností.

6.1 Populační politika Vietnamu

Vysoká úroveň porodnosti a malý ekonomický růst jsou přetrvávající problémy rozvojového světa a populační politiky jsou mnohdy považovány za řešení. Příkladem je i Vietnam, kde v polovině 60. let 20. století úhrnná plodnost dosahovala hodnoty 6,5 dětí na ženu. Populační politika v zemi působí již přes 50 let – v severním regionu od roku 1961, ale celostátně až od sjednocení v roce 1975. Jádrem programů plánovaného rodičovství je podpora malých rodin (Jones, 1982), přičemž vietnamská populační politika sdílí určité prvky s politikou jednoho dítěte

v Číně (Goodkind, 1995) a sociokulturní hodnoty konfucianismu v čele s preferencí synů (Johansson et al., 1998). Její vývoj můžeme rozdělit do tří částí – první podněty v 60. a 70. letech, plně rozvinutá politika 80. a 90. let a legislativní úpravy ve 21. století.

Roku 1954 došlo k rozdělení Vietnamu na severní a jižní část. Severní Vietnam přejal rodinné právo od Číny (Cima, 1989). Zákon byl vydán roku 1960 a jeho cílem bylo podpořit ideály revolučního socialismu a genderovou a generační rovnost, a to například skrze zákaz sňatků v dětském věku, nucených sňatků, konkubinátu nebo násilí na ženách. O tři roky později severní Vietnam prosazoval normu tří dětí, jelikož se tento region od 50. let potýkal s prudkým populačním růstem dosahujícím 4 % za rok (GSO, 1991) a dlouhodobými záplavami. Naopak jižní Vietnam propagoval tradiční patriarchální kult předků (Buttinger, 1967). Od druhé poloviny 60. let však programy plánovaného rodičovství neměly dostatek prostoru a pozornosti, jelikož v zemi probíhala občanská válka. Navíc jižní region s kontrolou reprodukce nesouhlasil. Po znovusjednocení v roce 1975 úhrnná plodnost dosahovala hodnoty 6,1 (Nguyen, 2010). Proto začaly být celostátně podporovány malé rodiny, ale sčítání v roce 1979 ukázalo, že roční populační růst stále přesahuje 2 % (Goodkind, 1995).

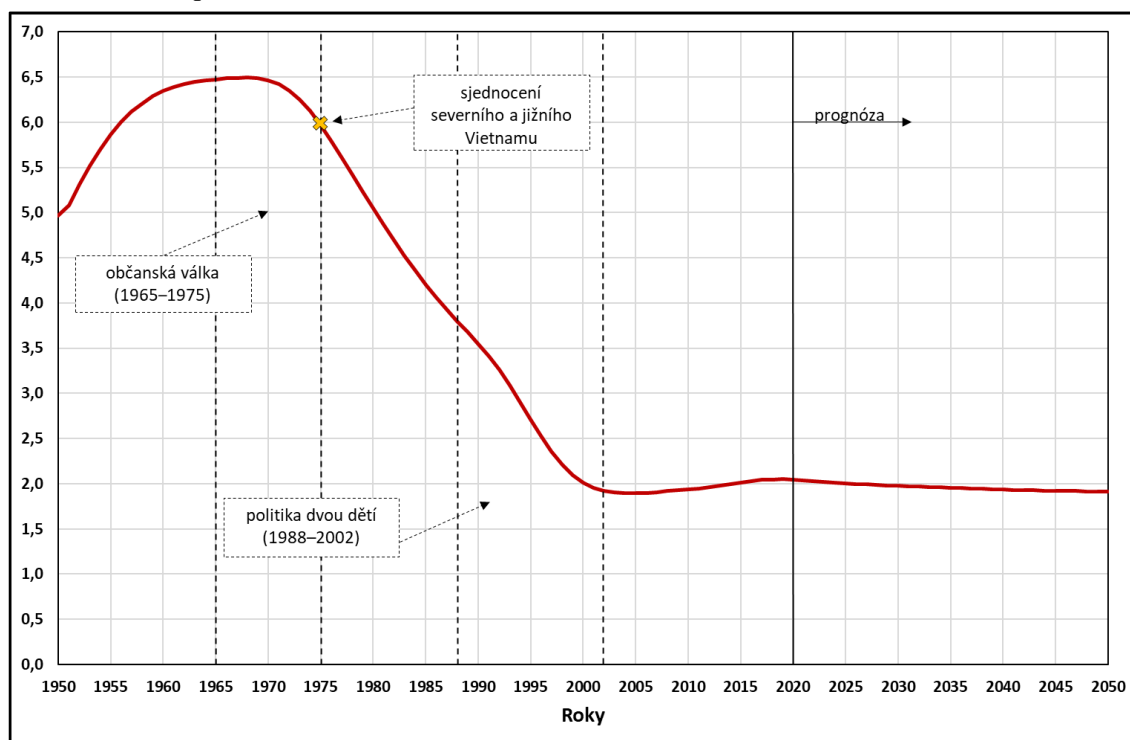
V 80. a 90. letech byly programy plánovaného rodičovství dále rozvíjeny a důraz byl kladen na kontrolu plodnosti. V roce 1981 byla vládou doporučena politika dvou dětí, ale zákon byl stanoven až o 7 let později, roku 1988 (Jones, 1982; Quinn-Judge, 1983; Vu, 1994). Cílem opatření bylo udržet roční populační růst pod 2 %. Politika se vztahovala na všechny rodiny vyjma příslušníků etnických menšin, jež mohli mít i tři děti. Jak již bylo zmíněno výše, programy se do jisté míry inspirovaly Čínou, ale měly mnohem mírnější charakter, a navíc manželům umožňovaly volbu. Politiku dvou dětí lze považovat za kompromis mezi striktní politikou jednoho dítěte v Číně a tehdejší situací ve Vietnamu, kde páry běžně měly čtyři a více dětí navzdory doporučené normě dvou nebo tří dětí. Programy plánovaného rodičovství zahrnovaly následující opatření (Council of Ministers, 1989):

- minimální věk při narození dítěte pro státní (22 let pro ženy a 24 let pro muže) i ostatní zaměstnance (19 let pro ženy a 21 let pro muže),
- meziporodní interval mezi prvním a druhým dítětem 3–5 let vyjma žen starších 30 let, pro které platilo rozmezí 2–3 roky,
- příslušníci etnických menšin, jež tvořili zhruba 13 % vietnamské populace a žili zejména v hornatých oblastech, mohli mít 3 děti,
- bezplatné poskytování antikoncepce a UPT,
- podpora sterilizace skrze finanční pobídky apod.

Většina použitých nástrojů je zjevně velmi podobná těm, jež byly použity v Číně. Stejně tomu bylo i v případě trestů za porušení opatření – nejčastější formou bylo snížení platu, vyřazení ze zaměstnání nebo pokuta. Rodiny s více než dvěma dětmi navíc musely platit speciální poplatky za bydlení, vzdělání a zdravotní péči (ibidem). Zmíněné pokuty a tresty skutečně zvyšovaly náklady na děti třetího a vyššího pořadí, a proto bylo reakcí snížení úrovně plodnosti. Poslední desetiletí 20. století lze považovat za vrchol programů plánovaného rodičovství, jelikož mezi roky 1989 a 1999 došlo k poklesu úhrnné plodnosti z hodnoty 3,8 na 2,3 (Obr. 9) (GSO, 1999). Země rovněž zažila značný socioekonomický růst, což vláda přisuzovala právě populační politice (Behrman a Knowles, 1998).

Nejvýraznější změnou legislativy Vietnamu byla nová ústava z roku 1992. Tento pozměňovací návrh vyústil ve zvýšené zapojení občanů do rozvoje politiky (Conway, 2004). Doposud poslední legislativní dokument o obyvatelstvu byl vydán v roce 2003. Vyhláška poprvé oficiálně uznala reprodukční práva s prohlášením, že páry mají právo rozhodovat o počtu dětí, načasování jejich narození a meziporodních intervalech (National Assembly of Viet Nam, 2003). Vláda však brzy po vydání dokumentu zahájila Národní strategii pro období 2001–2010 a stanovila primární cíl snížit plodnost na úroveň prosté reprodukce (VCPFC, 2003). Tyto protichůdné tendence vyústily v konflikt, jelikož vyhláška podporovala reprodukční práva, zatímco strategie kontrolu reprodukce. K objasnění protichůdné situace bylo v roce 2005 vydáno nové usnesení, které opět zavedlo kontrolu plodnosti s odůvodněním, že jsou taková opatření potřeba k udržení ekonomického růstu (Central Party Committee of Viet Nam, 2005). Následně došlo k úpravám ještě v letech 2008 a 2009, kdy byl mimo jiné stanoven cíl udržet do roku 2020 velikost populace pod 100 mil. a vydat nový zákon o populaci. V současné době platí Národní strategie pro období 2011–2020 a v roce 2012 byla zrevidována Národní ústava (Central Party Committee of Viet Nam, 2009). Otázkou zůstává, zda je návrat ke kontrole reprodukce správnou cestou, když už úroveň plodnosti výrazně klesla.

Obr. 9 – Úhrnná plodnost, Vietnam, 1950–2050

Zdroj: United Nations, 2019; vlastní zpracování

6.2 Populační politika Japonska

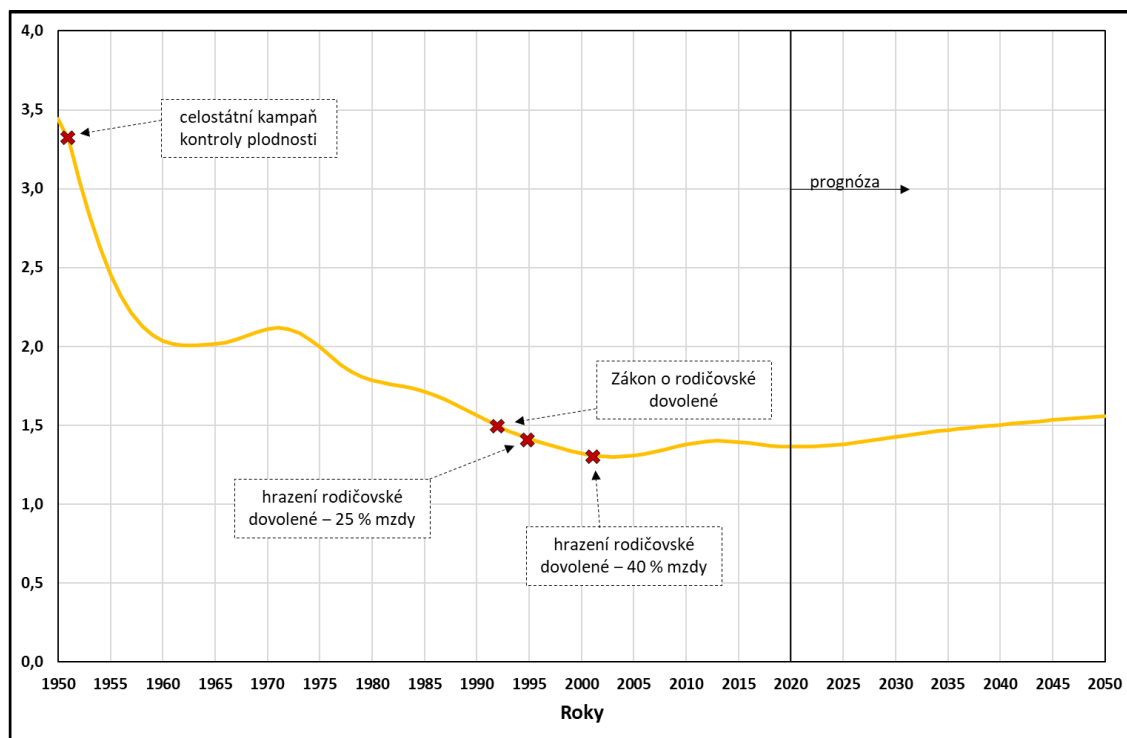
Jak již bylo zmíněno v úvodu kapitoly, Japonsko rovněž aplikovalo antinatalitní politiku, ačkoliv v porovnání s Čínou a Vietnamem kratší dobu pouze v reakci na poválečný „baby-boom“. Záhy po konci druhé světové války se i v Japonsku téma kontroly plodnosti dostalo do popředí, jelikož repatriace a poválečný „baby-boom“ spolu s nízkou intenzitou úmrtnosti vyústily ve značný

populační růst (Oakley, 1978). Populační přírůstek byl ale pouze dočasným trendem, jelikož úroveň porodnosti začala po roce 1948 opět klesat. Přesto Japonsko čelilo populačnímu problému, který bylo potřeba řešit. Roku 1949 vláda vydala zákon, jež povoloval prodej antikoncepce a následně roku 1951 zahájila celostátní kampaň podporující kontrolu reprodukce – zdravotní sestry a porodní asistentky navštěvovaly domácnosti a informovaly o výhodách antikoncepce. Mnozí odborníci však kontrolu plodnosti nepovažovali za správnou cestu a navrhovali alternativy jako emigraci, reindustrializaci a zemědělskou nebo ekonomickou reformu (Dinmore, 2006).

Programy plánovaného rodičovství ale měly zejména jiný cíl než snížení úrovně porodnosti, a to omezení UPT, jejichž počet se výrazně zvýšil po úpravě zákona v roce 1949 (Koya, 1954). Navzdory různorodým představám o řešení populačního problému panoval jednotný argument, že poválečná ztráta kolonií představovala kritický faktor. Japonsko proto na konci 40. let pozvalo experty z USA včetně významného demografa Franka W. Notesteina, geografa Edwarda Ackermana či sociologa Warrena Thompsona. Doporučení odborníků napomohlo k přijetí antikoncepce jako ospravedlnitelné technologie kontroly velikosti populace země (Homei, 2016). Ačkoliv někteří japonští odborníci pro řešení přelidnění preferovali emigraci a expanzi, Ackerman i Thompson byli toho názoru, že taková opatření nejsou vhodná, jelikož je dřív používali japonští vůdci k ospravedlnění agrese. Nakonec dospěli ke konsenzu, že jediným adekvátním řešením populačního problému v poválečném Japonsku je kontrola plodnosti pomocí metod antikoncepce (Ackerman, 1953). Zpočátku měla kontrola reprodukce zavedená v roce 1951 za cíl omezit zdravotní riziko žen podstupujících hojně UPT. Zanedlouho již však byla vnímána jako nástroj pro kontrolu populačního růstu. Antinatalitní kampaň kontroly plodnosti měla zjevný vliv na úroveň úhrnné plodnosti, jelikož po jejím zavedení hladina ukazatele rychle klesala až do 60. let, kdy došlo ke stagnaci kolem hodnoty prosté reprodukce, ale od 70. let pokles pokračoval (Obr. 10) (UN, 2019).

Vzhledem k tomu, že v Japonsku se úhrnná plodnost v porovnání s Čínou a Vietnamem začala snižovat dřív, japonská vláda se i pronatalitní politikou začala zabývat dřív. Opatření se již nezaměřovala na omezení porodnosti, ba naopak usilovala o její zvýšení skrze programy podporující kompatibilitu práce a rodiny (Atoh a Akachi, 2003). V roce 1992 byl zaveden Zákon o rodičovské dovolené, podle kterého měli pracovníci na plný úvazek právo čerpat rodičovskou dovolenou, aby mohli pečovat o děti mladší jednoho roku, ale bez kompenzace příjmu. O dva roky později byl uveden Národní plán pro roky 1995–1999, jež zlepšil a rozšířil služby péče o děti. Například došlo k navýšení kapacit veřejných mateřských škol, zavedení služeb mimoškolní péče pro děti ze základních škol nebo zřízení středisek pro podporu rodiny (MHW, 1998). Od roku 1995 rodiče na rodičovské dovolené dostávali 25 % své mzdy a nebyli povinni platit sociální a zdravotní pojištění. Po roce 2001 byl příspěvek na rodičovské dovolené navýšen na 40 % mzdy, délka trvání byla pro státní zaměstnance prodloužena do 3 let věku dítěte a vyplácení přídatků bylo rozšířeno do 6 let věku dítěte (MHLW, 2002). Japonská vláda politiku po roce 1990 neoznačovala za pronatalitní, ale jako politiku sociální péče nebo zlepšování prostředí péče o děti. Ačkoliv bylo od 90. let zavedeno mnoho opatření podporujících péči o děti, úroveň plodnosti stále klesala až dosáhla jedné z nejnižších úrovní světa.

Obr. 10 – Úhrnná plodnost, Japonsko, 1950–2050

Zdroj: United Nations, 2019; vlastní zpracování

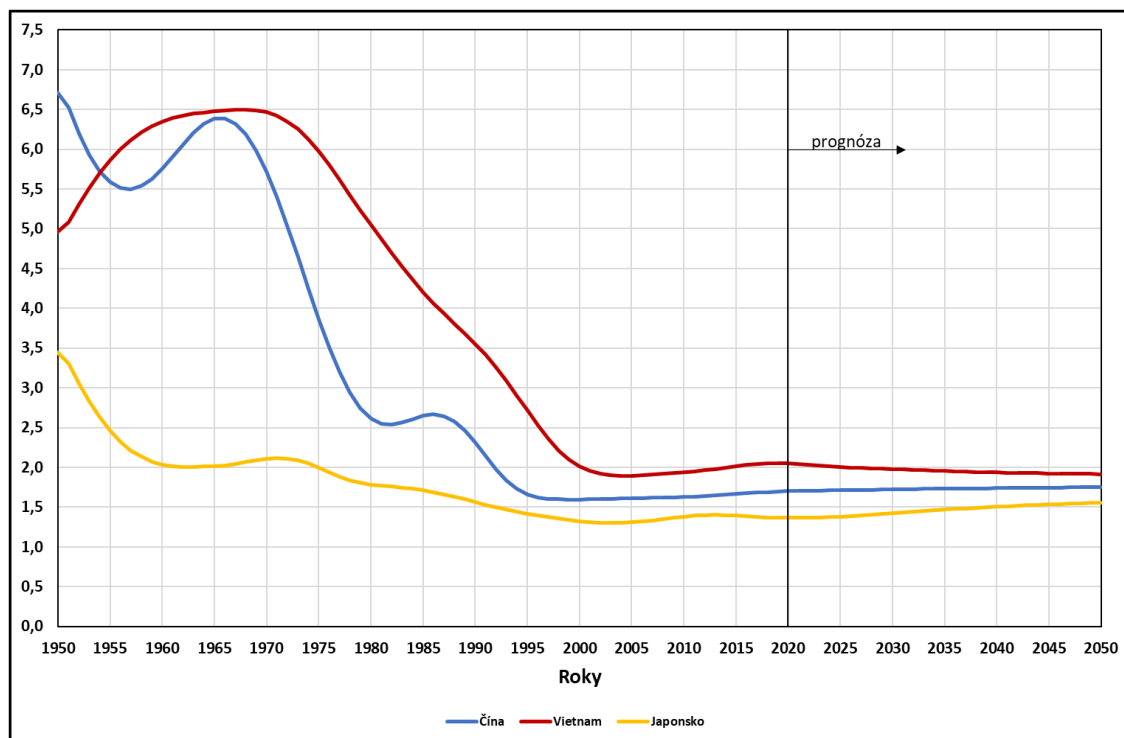
6.3 Komparace vybraných zemí

Na základě předchozích kapitol lze konstatovat, že Čína, Vietnam i Japonsko aplikovaly populační politiku. Každá země však použila různé nástroje a politiky působily v odlišně dlouhých intervalech v závislosti na účinnosti opatření a časovém horizontu, kdy se porodnost snížila na požadovanou úroveň. V případě Číny bylo hlavním záměrem snížit velmi vysokou úroveň porodnosti, a to za pomoci velmi striktních opatření, jež byla zrušena až v roce 2016. Země se nyní v důsledku potýká s mnoha negativními dopady, jako je abnormální poměr pohlaví při narození, nedostatek pracovních sil nebo stárnutí populace, které navíc bude vzhledem k pohlavně-věkové struktuře během 21. století zrychlovat. Politika jednoho dítěte v Číně byla inspirací pro politiku dvou dětí ve Vietnamu. Jednalo se sice o politiku mající mírnější charakter, ale přesto demografický vývoj země výrazně ovlivnila. Kontrola plodnosti ve Vietnamu přetrvává až dodnes s odůvodněním, že je potřeba zachovat ekonomický růst a počet obyvatel pod hranicí 100 mil. Japonsko se otázkou vysoké porodnosti od druhé poloviny 20. století zabývalo pouze v poválečném období v souvislosti s repatriací a krátkodobým „baby-boomem“, ale od poloviny 90. let se stěžejním tématem stala naopak velmi nízká úroveň porodnosti. Navzdory mnoha pronatalitním opatřením se úhrnná plodnost dlouhodobě pohybuje pod hladinou prosté reprodukce, což má mimo jiné za následek to, že je Japonsko nejstarší zemí světa a uspokojování potřeb seniorů je pro zemi velkou výzvou.

Vývoj úhrnné plodnosti byl ve třech analyzovaných zemích dynamický a různorodý, ale v současné době dochází ke konvergenci. Na počátku 50. let byla úhrnná plodnost nejvyšší v Číně, kde ale následně začala klesat, a to v reakci na hladomor a politiky „later, longer, fewer“

a jednoho dítěte. Přibližně od poloviny 50. let byla úhrnná plodnost nejvyšší ve Vietnamu, jelikož zde až do začátku občanské války docházelo k nárůstu ukazatele. Od té doby hodnota klesala zhruba až do přelomu tisíciletí, ale tempo bylo pomalejší než v Číně. V Japonsku byla porodnost po celé sledované období nejnižší a předpokládá se, že minimálně do roku 2050 se situace nezmění (Obr. 11) (UN, 2019). Důvodem je odlišný demografický vývoj, jelikož v Japonsku již byla v druhé polovině 20. století demografická revoluce ukončena, a tím pádem jsou úmrtnost i porodnost na nižší úrovni v porovnání s před-tranzitními zeměmi jako Čína nebo Vietnam.

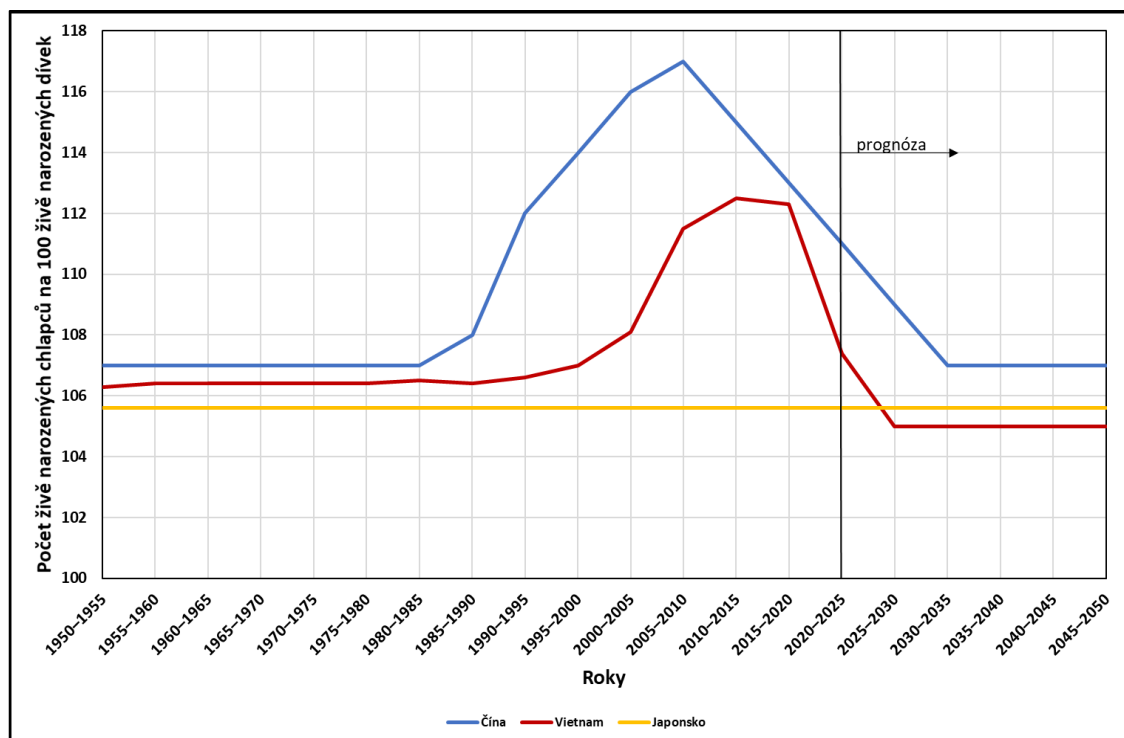
Obr. 11 – Úhrnná plodnost, Čína, Vietnam, Japonsko, 1950–2050

Zdroj: United Nations, 2019; vlastní zpracování

Jak již bylo zmíněno v minulé kapitole, politika jednoho dítěte měla v Číně negativní vliv na poměr pohlaví při narození. Vzhledem k omezeným možnostem a pohlavně-selektivním UPT došlo k výraznému navýšení ukazatele. Po přelomu tisíciletí se poměr začal snižovat a v současné době se přibližuje k normálnímu rozmezí. Podle prognózy bude tento pokles pravděpodobně pokračovat až k horní hranici intervalu (UN, 2019). Stejný vliv měla i politika dvou dětí ve Vietnamu, kde můžeme nárůst poměru pohlaví při narození rovněž pozorovat. Po roce 2005 došlo ke zpomalení růstu a od počátku druhého desetiletí již hodnota ukazatele klesá. Podle UN (2019) bude pokles pokračovat až se ukazatel stabilizuje kolem hodnoty 105 narozených chlapců na 100 dívek. V případě Japonska lze hovořit o konstantním vývoji, jelikož zde antinatalitní politika působila pouze krátkodobě a v důsledku proto nedošlo k ovlivnění poměru pohlaví při narození (Obr. 12). Tento trend lze vysvětlit právě populační politikou, která plodnost nikterak neomezuje, ba naopak ji podporuje. Tím pádem mohou mít páry tolik dětí, kolik chtějí a nemusí se uchylovat k pohlavně-selektivním UPT apod.

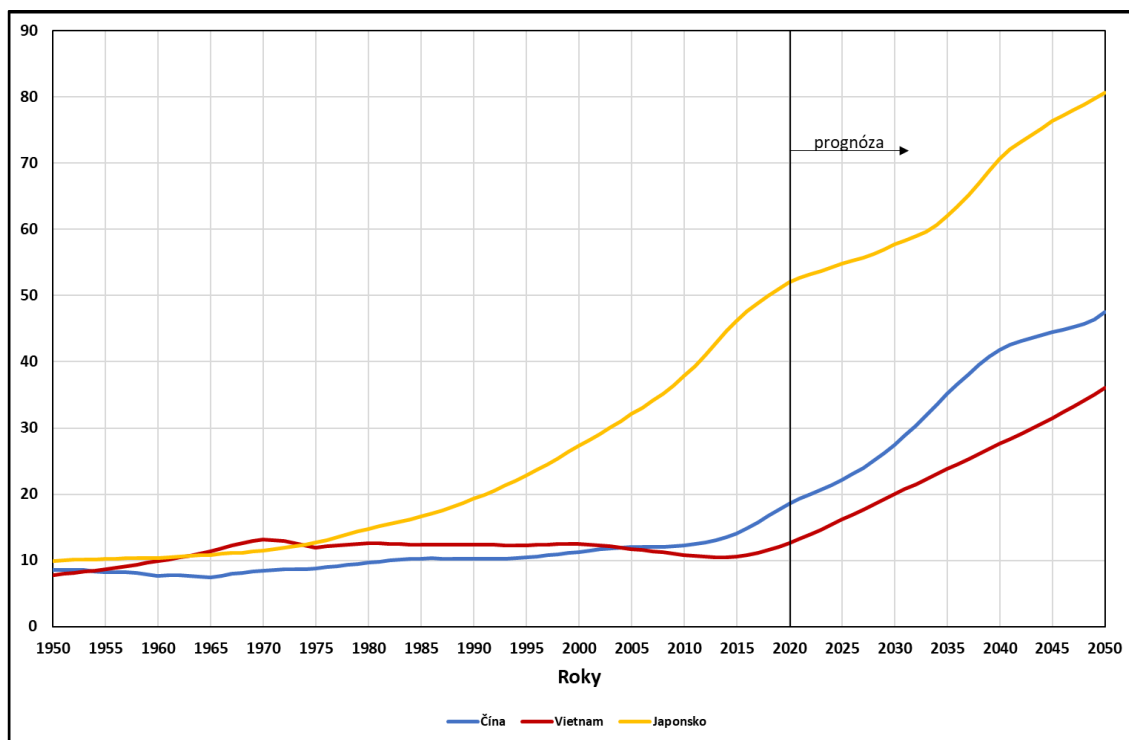
Obr. 12 – Poměr pohlaví při narození dítěte, Čína, Vietnam, Japonsko, 1950–2050

Zdroj: United Nations, 2019; vlastní zpracování

Ve všech zemích, které dokončí demografickou revoluci a jejich porodnost proto dosahuje nízké až velmi nízké úrovně, shodně dochází k demografickému stárnutí. Jedná se o přirozený proces pramenící nejen z nízké porodnosti, ale rovněž nízké úmrtnosti. Vzhledem k tomu, že se v těchto zemích rodí málo dětí a zvyšuje se naděje dožití při narození, dochází tak k proměně věkové struktury populace. Zvyšující se podíl seniorské populace sebou přináší mnohé výzvy jako vyšší náklady na zdravotní služby nebo růst indexu závislosti seniorů. Tento ukazatel dosahuje nejvyšší hodnoty v Japonsku, což koresponduje s faktem, že se jedná o nejstarší zemi světa a tím pádem je poměr seniorské populace ku produktivní složce velmi vysoký. V Číně byl index závislosti seniorů z analyzovaných zemí nejnižší až do přelomu tisíciletí. V současnosti dochází k rapidnímu zvyšování a dle prognózy lze očekávat pokračující prudký nárůst, jelikož v Číně bude demografické stárnutí během 21. století pravděpodobně nejintenzivnější (ibidem). V případě Vietnamu se hodnota ukazatele začala zvyšovat nejpozději, ale i u této země lze očekávat rychlé zvyšování úrovně (Obr. 13). Pozdější nárůst indexu závislosti seniorů v Číně a Vietnamu je možné vysvětlit opožděnou demografickou revolucí.

Obr. 13 – Index závislosti seniorů, Čína, Vietnam, Japonsko, 1950–2050, %

Zdroj: United Nations, 2019; vlastní zpracování

Kapitola 7

Zhodnocení populační politiky Číny a předpokládaný budoucí vývoj

Od druhé poloviny 20. století jsou v rozvojových zemích zaváděny populační politiky s cílem snížit úroveň porodnosti a nastartovat ekonomický růst. Základní myšlenka programů plánovaného rodičovství je taková, že pokles porodnosti v raných fázích demografického přechodu může podpořit ekonomický růst, snížit tlaky na životní prostředí, indexy závislosti a posílit schopnost společností investovat do zdraví a vzdělávání (Coale a Hoover, 1958). Stejný záměr měla i Čína, která se v tomto období potýkala se značným populačním růstem. Tomu do velké míry přispívala úhrnná plodnost dosahující zhruba 6 dětí na ženu. O efektu populační politiky, jejích důsledcích a možném dalším vývoji pojednává tato kapitola.

7.1 Efekt populační politiky

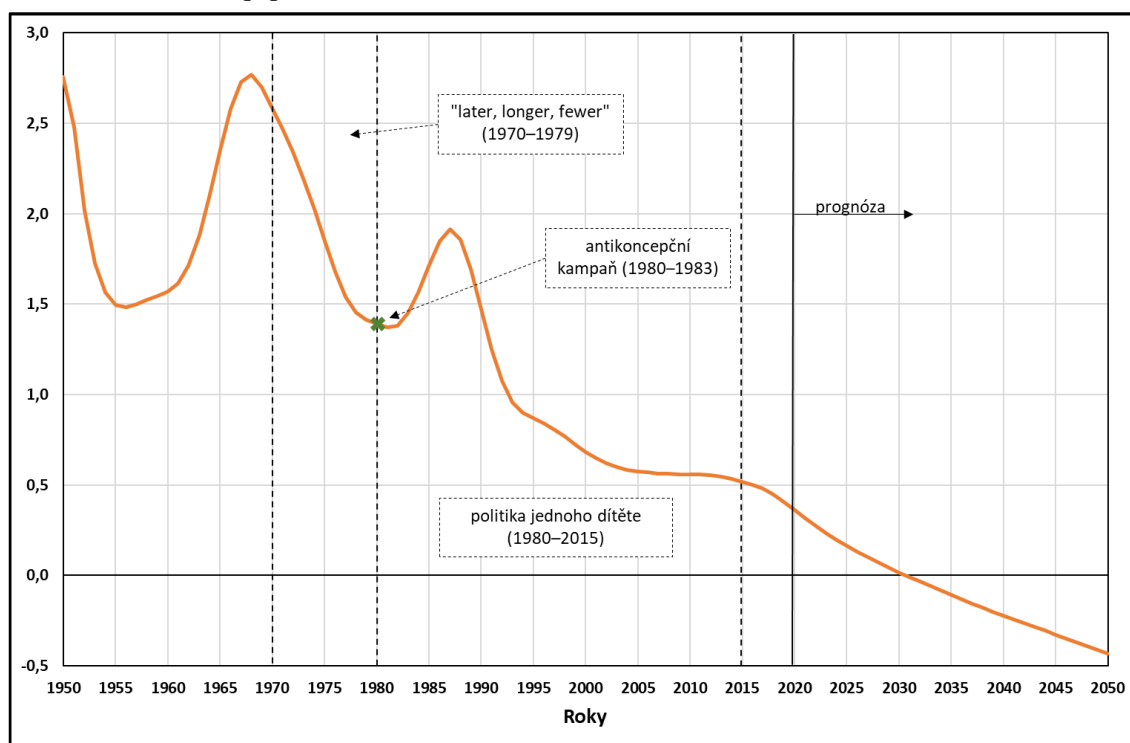
V důsledku opožděné demografické revoluce se porodnost začala snižovat v porovnání s vyspělými zeměmi o desetiletí později. Na druhou stranu měl pokles mnohem rychlejší tempo a vážnější důsledky. Intenzivnímu snížení přispělo několik faktorů – například striktní charakter politik, ale rovněž silná touha po ekonomickém růstu, která měla i nezamýšlený důsledek, hladomor. Cíl programů plánovaného rodičovství byl dosažen, jelikož úhrnná plodnost je v Číně od 90. let 20. století na velmi nízké úrovni pod hranicí prosté reprodukce. V posledních letech se začaly objevovat otázky, zda nebyly politiky příliš přísné, protože se země začala potýkat s mnoha negativními dopady. Patří mezi ně nepoměr pohlaví při narození a z toho plynoucí tlak na sňatkovém trhu nebo nedostatek pracovní síly a stárnutí populace a s tím související rostoucí náklady na zdravotnický systém. V důsledku byla v roce 2016 zavedena univerzální politika dvou dětí, aby došlo ke zmírnění nežádoucích efektů rapidního poklesu plodnosti. Mnozí odborníci se však domnívají, že politika jednoho dítěte působila příliš dlouho, a navíc pravděpodobně ani nebyla potřeba, jelikož ke značnému snížení úhrnné plodnosti došlo už díky mírnější politice „later, longer, fewer“ (Wang et al., 2016).

Během politiky jednoho dítěte úhrnná plodnost dále klesala až na velmi nízkou úroveň, jejíž přesná hodnota není známa a podle různých zdrojů se liší, jak již bylo zmíněno. Na počátku

21. století bylo dosaženo konsenzu, že hodnota je příliš nízká a je potřeba přísnou politiku uvolnit. Relaxace začala ve venkovských oblastech, a nakonec byla v roce 2016 zavedena univerzální politika dvou dětí. Nelze však hovořit o pronatalitních opatřeních, ale spíše o zmírnění striktní antinatalitní politiky. Na základě výše zmíněných průzkumů však nelze předpokládat, že dojde k výraznému oživení úrovně porodnosti, protože norma jednoho dítěte je v čínské společnosti hluboce zakořeněna a bude potřeba obměna generací, aby se začalo nové reprodukční chování projevovat.

Účinnost populační politiky Číny lze zhodnotit pomocí několika ukazatelů, jak je popsáno v kapitole 2.1.5. Prvním z nich je *roční míra populačního růstu*, jelikož cílem opatření bylo snížit úroveň porodnosti, potažmo zpomalit populační růst země. Politika „later, longer, fewer“ byla zavedena v době, kdy roční míra populačního růstu převyšovala 2,00 %. Pod vlivem politiky došlo k výraznému poklesu k hodnotě 1,39 %. Následně, přestože byla zavedena antikoncepční kampaň, se v roce 1987 míra populačního růstu zvýšila na 1,91 %. Od té doby dochází k poklesu, přičemž až do uvolňování politiky jednoho dítěte v 90. letech bylo tempo poklesu velmi rychlé. Podle prognózy UN (2019) ukazatel zhruba v roce 2030 překročí nulovou hranici a bude docházet k populačnímu úbytku (Obr. 14). Nabízí se proto otázka, zda bude mít univerzální politika dvou dětí dostatečný efekt na zvýšení úrovně plodnosti, aby bylo možné zabránit záporné míře populačního růstu.

Obr. 14 – Roční míra populačního růstu, 1950–2050, Čína, %

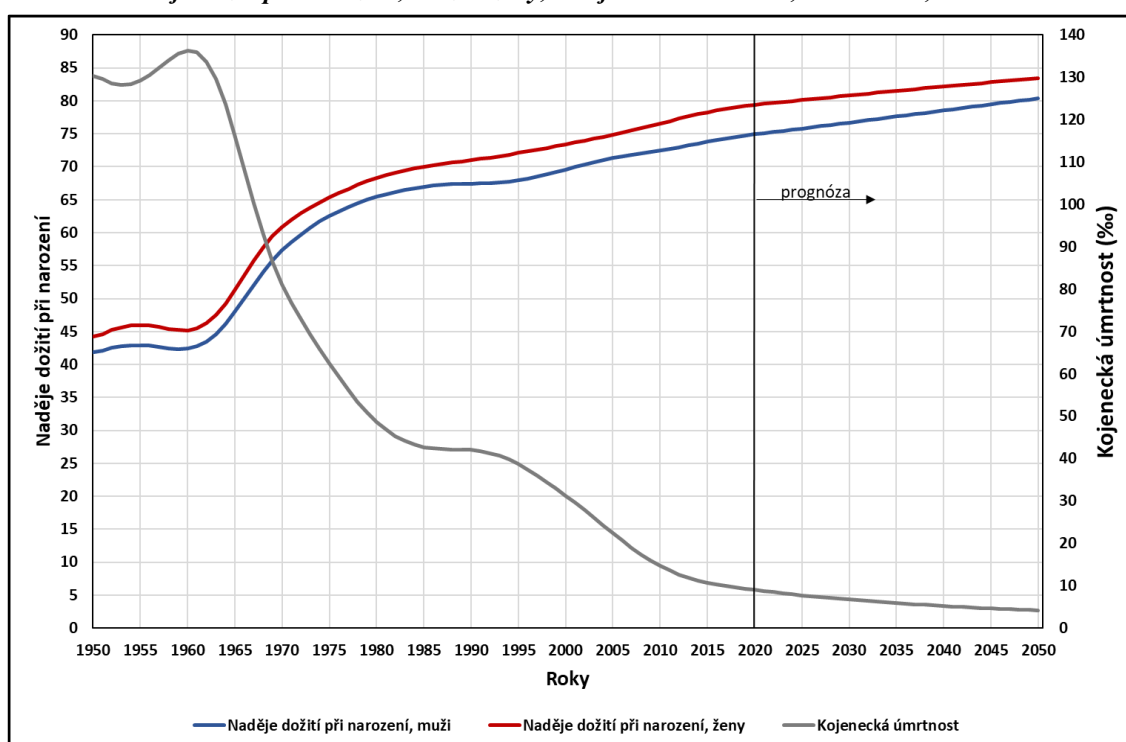

Zdroj: United Nations, 2019; vlastní zpracování

Úroveň porodnosti do velké míry ovlivňuje i užívání antikoncepce. *Prevalence užívání antikoncepce* je proto druhým ukazatelem, pomocí kterého lze hodnotit efektivitu populační politiky. Až do roku 1979 byla míra prevalence užívání antikoncepce na velmi nízké úrovni – mezi vdanými ženami každoročně dosahovala zhruba 13,47 % (Wang, 2012). Se zavedením politiky jednoho dítěte se rozšířilo užívání dlouhodobých antikoncepčních metod, jako je mužská

i ženská sterilizace či zavádění nitroděložních tělísek. V období 1980–1983 byla aplikována antikoncepční kampaň, která manželské páry nutila využívat kontraceptivní prostředky včetně povinného zavádění nitroděložních tělísek vdaným ženám s jedním dítětem, nucených UPT či sterilizace párů se dvěma nebo více dětmi (Peng, 1997). V důsledku došlo k dramatickému navýšení míry prevalence užívání antikoncepce na 87,20 % v roce 1980. Roku 1983 Čína dosáhla nejvyšší úrovně užívání antikoncepce vdanými ženami v reprodukčním věku ve světě s hodnotou 89,40 % (UN, 2006). Kampaň však vyvolala odpor, zejména ve venkovských oblastech, a v důsledku toho byla roku 1984 zastavena. Postupně začala míra klesat, ale navzdory tomu se úroveň plodnosti dále snižovala (Merli a Smith, 2002). Vláda však nadále prosazovala dlouhodobé antikoncepční metody, a proto se zanedlouho míra prevalence opět začala zvyšovat, až v roce 1989 dosáhla hodnoty 88,11 % pro vdané ženy v reprodukčním věku. Od té doby se úroveň ukazatele mírně snižuje, ale stále se pohybuje lehce pod 90,00 % (Wang, 2012). Antikoncepce je jedním z nástrojů programů plánovaného rodičovství a lze jednoznačně tvrdit, že vyšší míra prevalence kontracepce koreluje s poklesem plodnosti, a proto se jedná o účinný nástroj populačních politik.

Obr. 15 – Naděje dožití při narození, muži a ženy, a kojenecká úmrtnost, 1950–2050, Čína

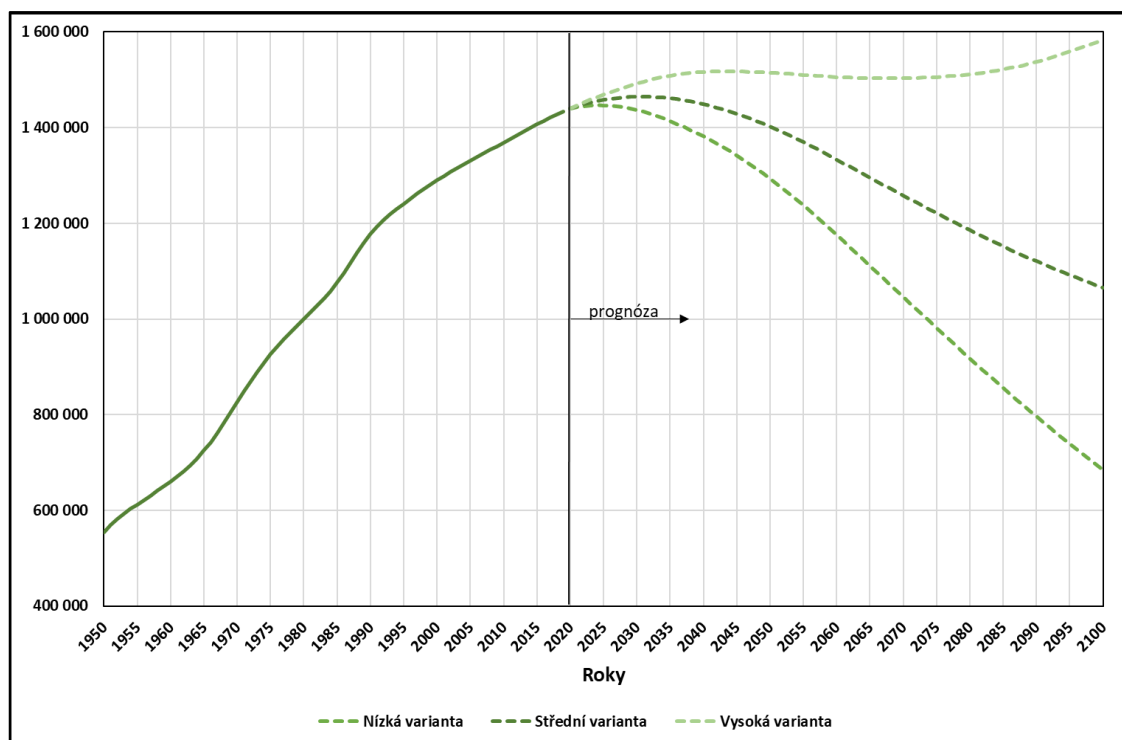

Zdroj: United Nations, 2019; vlastní zpracování

Dalšími indikátory efektivity opatření jsou *kojenecká a dětská úmrtnost*. V polovině 20. století Čína zaznamenala zlepšení úmrtnostních poměrů, a to zejména díky zkvalitnění systému veřejného zdravotnictví a lepší dostupnosti potravin. Po druhé světové válce se kojenecká úmrtnost výrazně snížila z hodnoty 200 ‰ v roce 1949 na 100 ‰ o deset let později a následně na 50 ‰ do počátku 70. let. V poslední čtvrtině 20. století již bylo tempo poklesu pomalejší a mezi roky 1990 a 2000 se ukazatel snížil z 47 ‰ na 32 ‰ (Vermeer, 2006). Dětská úmrtnost se začala zlepšovat až od 80. let v souvislosti s rozsáhlými očkovacími programy, zlepšením zdravotní péče, stravování i zásobování vodou (Banister, 1998). Celková úroveň

úmrtnosti zaznamenala nárůst během politiky Velký skok vpřed, kdy v důsledku hladomoru trpěly miliony lidí zejména z venkovských oblastí. Celkově lze ale konstatovat, že během druhé poloviny 20. století docházelo ke zlepšení úmrtnostních poměrů, o čem vypovídá zvyšování naděje dožití při narození. Od 60. let můžeme pozorovat rapidní růst ukazatele u obou pohlaví, přičemž úroveň je standardně vyšší u žen v porovnání s muži. Podle prognózy bude rostoucí trend pokračovat i v budoucnosti a pravděpodobně bude docházet ke konvergenci křivek obou pohlaví (Obr. 15) (UN, 2019). Populační politika byla zavedena tehdy, když se úroveň kojenecké úmrtnosti rapidně snižovala, a naopak se zvyšovala naděje dožití při narození. Vývoj úmrtnosti přirozeně ovlivňuje i vývoj roční míry populačního růstu. V 60. letech, kdy se úmrtnostní poměry začaly značně zlepšovat, roční míra populačního růstu vzrostla (Obr. 14). Na další vývoj ukazatele měl však větší efekt vývoj plodnosti, jelikož úmrtnost se stále snižovala, zatímco plodnost kolísala v reakci na populační opatření.

Obr. 16 – Vývoj počtu obyvatel, 1950–2100, Čína, tis.

Zdroj: United Nations, 2019; vlastní zpracování

O efektivitě populačních politik vypovídá i vývoj počtu obyvatel. Navzdory poměrně striktním politikám Čína během druhé poloviny 20. století zaznamenala rapidní nárůst počtu obyvatel. Lze ale předpokládat, že kdyby antinatalitní opatření zaváděna nebyla, tempo růstu by bylo ještě rychlejší. Počet obyvatel ale neovlivňuje pouze porodnost, nýbrž i úmrtnost, která se stále snižuje, a migrace. Od 90. let 20. století začal nárůst zpomalovat, ale i přes to jsou roční přírůstky i v současnosti značné – v roce 2019 roční míra populačního růstu činila 0,41 %. Co se prognózy počtu obyvatel týče, v případě střední, tedy nejpravděpodobnější varianty vývoje, bude po maximu v roce 2031 docházet k populačnímu úbytku a v roce 2100 počet klesne téměř k jedné miliardě. Podle nízké varianty počet obyvatel Číny pravděpodobně dosáhne maxima již v roce 2024 a naopak podle vysoké varianty bude zřejmě nadále docházet k populačnímu růstu (Obr. 16) (UN, 2019).

Efekt populační politiky Číny je podle všech zmíněných ukazatelů jednoznačný. Od 70. let 20. století se snižuje roční míra populačního růstu (vyjma krátkodobého vlivu antikoncepční kampaně), zvyšuje prevalence užívání antikoncepce a klesá kojenecká i dětská úmrtnost. Se zavedením politiky jednoho dítěte se dále zpomalilo tempo růstu počtu obyvatel a podle prognózy s největší pravděpodobností nastane populační úbytek. Celkově můžeme říct, že programy plánovaného rodičovství dosáhly svého cíle – snížení porodnosti a zpomalení populačního růstu. Avšak populační politika Číny je do značné míry spojována i s negativními důsledky, přičemž kritika směřuje zejména k politice jednoho dítěte.

7.2 Důsledky populační politiky

Populační politika v Číně je charakteristická striktními opatřeními, která sice měla kýžený efekt, avšak jejich negativní zásah do demografického vývoje a pohlavně-věkové struktury je nepopíratelný. Dopady politiky jednoho dítěte již v současné době lze hodnotit, ale v případě univerzální politiky dvou dětí se jedná spíše o předpoklady.

7.2.1 Důsledky politiky jednoho dítěte

Kritika politiky jednoho dítěte je spjata s negativními důsledky, které způsobila. Jedná se například o vychýlení poměru pohlaví při narození, rychlé stárnutí populace nebo porušování lidských práv. K tomu docházelo z toho důvodu, že programy plánovaného rodičovství měly donucovací charakter. Mezi nedobrovolná opatření se řadila povinná sterilizace, UPT, zavádění nitroděložních tělísek, zákazy porodů matkám mladším 23 let, věznění žen, které utekly, aby své dítě mohly tajně porodit mimo své bydliště apod. White ve své práci (2006) uvádí, že do roku 1988 zažilo téměř 17 % vdaných žen nucené UPT a dalších 8 % dokonce dvě a více. Dále se odhaduje, že mezi roky 1983 a 1991 podstoupilo povinnou sterilizaci 30 mil. žen (Evans, 2000). Nucená sterilizace a UPT negativně ovlivnily fyzické i duševní zdraví žen. Greenhalgh a Winckler (2005) zjistili, že mladé Číňanky z venkova páchaly sebevraždy o 66 % více než muži. V celosvětovém měřítku v 90. letech připadlo právě na Číňanky 56 % sebevražd všech žen na světě (Cartier, 2004). Takové hodnoty jsou velmi významné, protože globálně častěji sebevraždy páchají muži. Podle WHO je Čína jedinou zemí světa, kde je míra sebevraždnosti vyšší u žen než u mužů.

7.2.1.1 Vychýlený poměr pohlaví při narození

Kontroverzním tématem spjatým s politikou jednoho dítěte je poměr pohlaví při narození. Ukazatel se dramaticky zvýšil z hodnoty 108,50 v roce 1982 na 117,96 v roce 2010, což znamená, že došlo k výraznému oddálení od biologicky stabilního rozpětí (NBS, 2012). Zvýšení poměru pohlaví při narození je v Číně důsledkem několika faktorů – preferencí synů, pokrokem v technologii určování pohlaví během těhotenství a snížením úrovně porodnosti (Ebenstein, 2010; Li, Yi a Zhang, 2011) (viz kapitola 5.3.3). Politika jednoho dítěte v období 1991–2005 sekundární index maskulinity zvýšila v průměru o 7 p. b. (Li, Yi a Zhang, 2011). Vzhledem k tomu, že prosazování opatření se v jednotlivých regionech lišilo, existují výrazné regionální rozdíly hodnot

zmíněného ukazatele. Oblasti s přísnějším prosazováním programů vykazují vyšší míru pohlavně—selektivních UPT a tím pádem i vyšší poměr pohlaví při narození.

Jedním z důsledků vychýleného poměru pohlaví při narození je tlak na sňatkovém trhu. V Číně žijí miliony mužů, kteří se nemají s kým oženit, což má negativní dopady na jejich mentální zdraví. Neženatí muži středního a vyššího věku častěji trpí depresemi (Zhou, Yan a Hesketh, 2013; Zhou et al., 2013), jsou více náchylní k agresi než ženatí muži a s větší pravděpodobností páchají zločiny, což vede k obavám o sociální stabilitu (Greenhalgh, 2013; Hudson a Boer, 2002; Edlund et al., 2013).

Podstatné je, že hodnoty ukazatele jsou pravděpodobně nadhodnocené v důsledku zatajování dcer (Merli a Raftery, 2000; Ebenstein, 2010; Goodkind, 2011), protože od počátku 70. let musely páry, jež porušily omezení, platit pokuty (Bongaarts a Greenhalgh 1985; Lavelly a Freedman, 1990; Zeng, 2007; Michelson, 2010). Tvrdé sankce proto rodiče nepřímo vedly k zatajování dcer, a proto je potřeba brát hodnoty ukazatele za nadhodnocené a interpretovat je s opatrností.

7.2.1.2 Migrace z venkova do měst a odlišný průběh stárnutí

Programy plánovaného rodičovství ovlivňují věkovou strukturu nejen skrze porodnost, ale i vnitřní migraci. Před koncem 80. let byl přísně vynucován systém hukou. Lidé, kteří opustili své registrované oblasti, neměli přístup ke státem kontrolovaným potravinovým přiděľům, bydlení poskytovanému zaměstnavatelem, zdravotní péči, penzijním výhodám nebo školám. Bylo tedy téměř nemožné, aby lidé z venkova žili v městských oblastech a vnitrostátní migrace byla rovněž striktně kontrolována (Zhao, 1999). Rozsáhlá vnitřní migrace od konce 80. let však podstatně změnila geografické rozložení čínské populace (Peng, 2011).

Politika byla přísnější v městských oblastech a pro příslušníky etnické skupiny Han, což u zmíněných skupin obyvatel vyústilo v rychlejší proces stárnutí. Regiony s přísnějším prosazováním politiky plánovaného rodičovství vykazovaly nižší míru plodnosti, a tedy nižší nabídku domácích pracovníků a vyšší nároky na migrující pracovní sílu. Striktní dodržování opatření v městských oblastech urychlilo migraci z venkova do měst, přičemž se jednalo zejména o osoby v produktivním věku. Přistěhovalectví proto ve výsledku vedlo k mládnutí městské populace (Wang, Zhao a Zhao, 2017).

Celkově však pod vlivem politiky jednoho dítěte docházelo k rychlému stárnutí, jelikož do důchodového věku vstoupila kohorta narozená v 50. a 60. letech během „baby-boomu“. Počet obyvatel starších 65 let se během prvního desetiletí 21. století zvýšil o 18,35 mil. na 118,80 mil. v roce 2010. V jednotlivých regionech Číny proces stárnutí dodnes probíhá odlišně. Na východním pobřeží a v hlavních městech tempo vlivem imigrace mladé pracovní síly z vnitrozemních provincií zpomalilo. Právě ve vnitrozemí naopak vnitřní migrace způsobila rapidní stárnutí, kde se podíl osob starších 65 let během období 2000–2010 zvýšil o více než 2,5 p. b., zatímco v pobřežních oblastech došlo k navýšení podílu o méně než 0,5 p. b. (ibidem). Obecně lze říct, že vnitrostátní migrace přesunula problém populačního stárnutí z pobřežních do vnitrozemských provincií, které jsou ekonomicky méně rozvinuté, a z měst na venkov, protože starší rodiče zůstávají ve venkovských oblastech, což představuje značnou výzvu pro podporu stáří ve venkovské Číně (Ao, Jiang a Zhao, 2016).

7.2.2 Předpokládané důsledky univerzální politiky dvou dětí

Jak již bylo zmíněné výše, efekt univerzální politiky dvou dětí zatím hodnotit nelze stejně jako odhadnout její důsledky. Přesto je vhodné znát předpokládané dopady odvozené od situace v jiných zemích, které si prošly podobným demografickým vývojem, nebo vyplývající z prognózy populace.

7.2.2.1 Snížení poměru pohlaví při narození

Podle cenzu v roce 2000 činil poměr pohlaví při narození 125 chlapců na 100 dívek v oblastech, kde byla aplikována politika jednoho a půl dítěte, zatímco tam, kde již byla povolena politika dvou dětí, ukazatel dosahoval hodnoty 109. Politika 1,5 dítěte zhoršila poměr pohlaví při narození, jelikož si mnoho lidí opatření vykládalo tak, že jeden chlapec k zajištění dobrých životních podmínek rodiny stačí, zatímco dívka nikoliv. Proto měly dívky menší hodnotu a byla posilována kultura preference synů, což zvyšovalo zmíněný ukazatel (Zeng, 2007; Yang, 2006; Song a Chen, 2009). Důkazy o tomto účinku vyplynuly z experimentálního programu ve venkovských oblastech s celkovou populací 8 milionů ve čtyřech provinciích. V těchto oblastech byla politika dvou dětí aplikována od poloviny 80. let 20. století. Výsledkem byl podstatně nižší poměr pohlaví při narození v porovnání s okolními venkovskými oblastmi, kde působila politika jednoho a půl dítěte (Gu et al., 2008). Vyšší hodnotu ukazatele v oblastech s politikou jednoho a půl dítěte lze zhruba z ¼ vysvětlit strukturálním efektem, jelikož páry nemohly mít druhé dítě, pokud prvním byl chlapec (Zeng, 2007).

Na základě výše zmíněných tvrzení lze předpokládat, že zavedení univerzální politiky dvou dětí v Číně významně přispěje ke snížení poměru pohlaví při narození, ačkoliv pravděpodobně nedojde k úplné normalizaci ukazatele kvůli dlouhodobé preferenci synů, zejména ve venkovských oblastech, a využívání pohlavně-selektivních technologií.

7.2.2.2 Nárůst pracovní síly po roce 2030

Podle prognózy univerzální politika dvou dětí pravděpodobně způsobí nárůst populace s vrcholem 1,46 mld. v roce 2031 a následně začne docházet k výraznému poklesu. Kdyby stále přetrvávala politika jednoho dítěte, populace by byla méně početná, což by způsobilo výrazné problémy jako stárnutí populace, nedostatek penzijních fondů a pracovních sil (Peng, 2011; Herrmann, 2012). Pod pokračujícím působením politiky jednoho dítěte by zřejmě 2/5 populace v roce 2030 a ½ v roce 2050 tvořily osoby v produktivním věku (Zeng a Wang, 2014). Pracovní síla pravděpodobně novou politikou v krátkodobém horizontu ovlivněna nebude. Její velikost se bude pomalu zmenšovat až do roku 2030, k čemuž by docházelo i za působení politiky jednoho dítěte. Po roce 2030 by vyšší porodnost způsobená univerzální politikou dvou dětí měla vést k růstu pracovní síly, a to o 30 mil. v roce 2040 a o 60 mil. v roce 2050 v porovnání s politikou jednoho dítěte (Zeng a Hesketh, 2016).

Početná populace v produktivním věku je stěžejní pro ekonomický růst. Zhruba 27 % růstu HDP v Číně mezi roky 1982 a 2000 je přisuzováno objemné produktivní složce obyvatelstva, která byla důsledkem „baby-boomu“ v 50. a 60. letech 20. století (Cai a Wang, 1999). Tento fakt posiluje pozitivní ekonomické dopady univerzální politiky dvou dětí (Lin, 2010; Lin, 2013). Index závislosti seniorů by se značně zvyšoval v případě obou scénářů. Demografický přínos

nové politiky bude viditelný až po roce 2030, kdy nárůst zmíněného ukazatele pravděpodobně zpomalí (Zeng a Wang, 2014). Univerzální politika dvou dětí navíc v souvislosti s vyšší porodností zřejmě vyústí ve vyšší spotřebu a víc pracovních příležitostí, což přispěje ekonomickému růstu.

7.2.2.3 Zlepšení zdravotního stavu populace

Nahrazení politiky jednoho dítěte univerzální politikou dvou dětí bude pravděpodobně mít pozitivní efekt na zdraví dětí, dospělých i seniorů, jelikož nová politika sníží nebo omezí některé vážné dopady politiky jednoho dítěte. Opouštění dívek brzy po narození mající negativní zdravotní i sociální důsledky by se mělo stát mnohem méně obvyklé. Podobně by měly přestat existovat tzv. černé listiny nebo děti narozené mimo kvóty. Jedná se o děti, jež nebyly registrovány v domácnosti, k čemuž docházelo tehdy, když rodiče porušili pravidla politiky jednoho dítěte a odmítli nebo nebyli schopni zaplatit pokutu. Nedostatečná registrace vytváří překážky ve vzdělávání a sociálním postavení dítěte, což má v mnoha případech za následek horší výsledky v oblasti duševního zdraví (Li, Zhang a Feldman, 2010). Se zavedením nové politiky proto zřejmě dojde k normalizaci těchto černých listin. Univerzální politika dvou dětí bude rovněž pravděpodobně snižovat diskriminaci v oblasti výživy, vzdělání a zdravotní péče o dívky, která v některých zemědělských oblastech přetrvává (Svedberg, 2007).

Co se zdraví dospělých osob týče, nová politika by mohla rovněž omezit UPT související s druhými těhotenstvími mimo kvóty a pohlavně-selektivní UPT, jež jsou zdravotně velmi riziková, protože je lze provádět až ve druhém trimestru těhotenství (Junhong, 2001). Vzhledem k tomu, že díky nové politice pravděpodobně dojde k poklesu poměru pohlaví při narození (viz kapitola 7.2.2.1), sníží se také počet mužů zažívajících tlak na sňatkovém trhu a trpících depresemi a dalšími duševními problémy (Greenhalgh, 2013; Zhou et al., 2013).

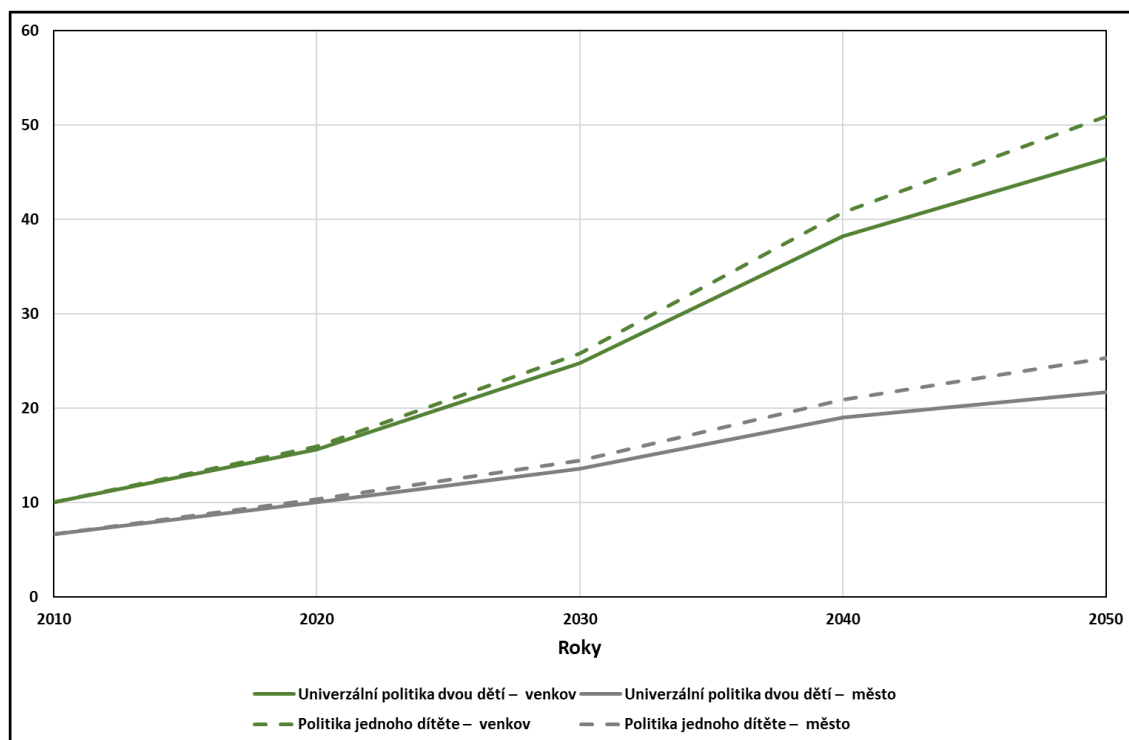
Jednou z nejobávanějších rodinných tragédií v rámci politiky jednoho dítěte byla předčasná smrt jediného potomka. Podle dat ze sčítání v roce 2000 byla průměrná pravděpodobnost úmrtí jedináčka 4 % do 45 let věku matky, 12 % do 80 let, 16 % do 85 let a 21 % do 90 let (Zeng, 2015). Trvalá bezdětnost může mít pro pár nebo osamělého rodiče závažné důsledky z hlediska duševního a fyzického zdraví, a to zejména proto, že mnoho starších Číňanů závisí na péči svých dětí (Huang et al., 2012). Demografové odhadli, že kvůli předčasnému úmrtí jediného potomka byl v Číně v roce 2010 zhruba 1 mil. trvale bezdětných rodin, přičemž každoročně dochází k nárůstu o 78 000 (Wang, 2013). Lze předpokládat, že tento nežádoucí trend bude pod vlivem univerzální politiky dvou dětí postupně klesat.

Je nepravděpodobné, že nová politika povede ke značnému nárůstu celkové porodnosti. Vysoce heterogenní vývoj v celé zemi však způsobí, že zvýšení plodnosti může být výraznější v určitých regionech, například v některých venkovských oblastech a malých městech. Úřady budou muset tyto změny sledovat lokálně, aby bylo možné podle potřeby naplánovat zvýšenou kapacitu zdravotnických služeb, zejména pro matky a děti. Velkým problémem je například akutní nedostatek pediatriů a dětských sester, který se za poslední desetiletí zhoršil (Hu et al., 2014). Obecně proto platí, že jakékoliv zvýšení úrovně plodnosti vlivem univerzální politiky dvou dětí zvýší tlak na zdravotnický systém.

7.2.2.4 Zpomalení demografického stárnutí

Ke stárnutí populace bude docházet i pod vlivem univerzální politiky dvou dětí, avšak průběh bude pravděpodobně mírnější. Prudké zrychlení procesu spjaté s politikou jednoho dítěte vytvořilo pro zemi velikou výzvu, avšak díky nové politice bude průběh méně vážný, než kdyby politika jednoho dítěte nebyla zrušena (Obr. 17). Podíl osob starších 65 let podle odhadu v roce 2030 dosáhne 18 % se zhruba dvojnásobným poměrem ve venkovských oblastech než ve městech (Zeng a Wang, 2014; Greenhalgh, 2008; Feng, Cai a Gu, 2013).

Obr. 17 – Podíl osob starších 65 let, Čína, 2010–2050, %

Zdroj: Zeng a Wang, 2014; vlastní zpracování

V Číně jsou dvě zvláště zranitelné skupiny seniorské populace. První tvoří osoby žijící v domácnostech bez dětí (tzv. osoby v prázdných hnízdech), a to zejména kvůli emigraci mladých lidí do měst a za prací (Zeng a Wang, 2014; Wang, 2005). Jejich počet se během následujících dvou desetiletí zřejmě zvýší a podíl ve venkovských oblastech vzroste na dvojnásobek v porovnání s městy (Zeng a Wang, 2014). Druhou skupinu tvoří starší lidé se zdravotním postižením. Předpokládá se jejich nárůst z 8,4 mil. v roce 2010 na 19 mil. v roce 2030 a na 37 mil. v roce 2050 (Zeng et al., 2015). Mnoho z těchto lidí je starších 80 let a jejich zdravotní, osobní a sociální péče představují pro zemi velkou výzvu.

Univerzální politika dvou dětí byla zavedena hlavně proto, aby zmírnila stárnutí populace, což je pro Čínu jeden z nejdůležitějších úkolů 21. století. Avšak během následujících 20 let bude mít nová politika na rapidní stárnutí populace pouze nepatrný účinek, pokud nebudou přijata žádná jiná politická opatření. Ve srovnání s některými průmyslovými zeměmi, kde je prostor pro zvyšování plodnosti, věku odchodu do důchodu a rozšiřování penzijních programů ve venkovských oblastech velmi omezený, má Čína tři jedinečné příležitosti k řešení problému rychlého stárnutí populace (Zeng a Hesketh, 2016).

Zaprvé, nová politika pravděpodobně zvýší porodnost, a to zejména v zemědělských oblastech a malých městech. Zadruhé, výjimečně nízký věk odchodu do důchodu lze zvýšit, jelikož v Číně je jeden z nejnižších ve světě – 55 let pro ženy a 60 let pro muže. Navíc zvýšení věku odchodu do důchodu zlepšuje fyzické i duševní zdraví (Staudinger et al., 2016), finanční stabilitu důchodového systému a zvyšuje výplaty po odchodu do důchodu (Zeng, 2011). Dále pravděpodobně sníží předvídaný nedostatek pracovních sil, který je považován za důsledek 35 let působení politiky jednoho dítěte, a zároveň zajistí čas potřebný k tomu, aby byly plně využity výhody univerzální politiky dvou dětí. Zatřetí, státem podporovaný důchodový systém musí být posílen, zvláště pak ve venkovských oblastech, kde bude stárnutí populace v nadcházejících desetiletích závažnějším problémem vzhledem k pokračující migraci mladých osob z venkova do měst (Zeng a Wang, 2014). Tyto nové programy starobního pojištění nejen zvýší prosperitu seniorů, ale také vytvoří obrovské množství kapitálu vybíráním pojistného od stovek milionů nových účastníků, který následně přispěje ekonomickému vývoji. Větší finanční soběstačnost rovněž sníží závislost seniorů na synech, což vyrovná hodnotu synů a dcer (Zeng a Hesketh, 2016).

Kromě těchto tří základních politických opatření by úřady měly zlepšit povědomí a aktivně podporovat změny v řadě oblastí. Například by měla být povzbuzována třígenerační soužití. Takové opatření je v Číně vzhledem k dlouhé a hluboce zakořeněné tradici preference synů zvláště vhodné (Laidlaw et al., 2010). Starší rodiče, kteří žijí se svými dospělými dětmi, mají lepší kognitivní funkce, vlastní hodnocení zdraví a životní spokojenost (Shen, 2011). Vzhledem k tomu, že prarodiče tradičně přebírají odpovědnost za péči o děti, zvyšuje takové uspořádání účast žen na trhu práce, což má za následek finanční a zdravotní výhody (Shen, Zhang a Yan, 2012). Rovněž snižuje výdaje na péči o starší členy domácnosti se zdravotním postižením (Zeng et al., 2015). Prioritou by měla být zejména podpora starších lidí z venkova, aby žili s dětmi nebo v jejich blízkosti. Dále by měla být preferována péče dcer o starší členy rodiny. Starší rodiče by měli být povzbuzováni k tomu, aby žili s dospělou dcerou a zetěm (nebo v jejich blízkosti), i když mají syna i dceru. Tato strategie by postupně pomohla snížit preferenci synů se zjevným dopadem na poměr pohlaví při narození. Pokud budou rychle a efektivně přijata řádná politická opatření, Čína by měla být schopna úspěšně řešit problémy stárnoucí populace.

Negativních dopadů spjatých s politikou jednoho dítěte je mnoho. Univerzální politika dvou dětí však přináší naději, že temné období striktních opatření již skončilo. Wang et al. (2016) jsou toho názoru, že čínská společnost potřebuje novou populační politiku, kterou nazývají postmoderní populační politikou s čínským charakterem. Jádrem by mělo být systémové a tradiční čínské myšlení a udržení rovnováhy mezi protichůdnými principy – tedy aby nedocházelo ani k podpoře plodnosti bez limitů, ani extrémnímu omezování. Taková politika by lidem umožnila svobodně se rozhodovat o svých rodinných plánech včetně velikosti rodiny a výběru pohlaví dítěte. Nabízí se proto otázka, zda je univerzální politika dvou dětí dostatečná, nebo zda je potřeba zavést nová, ještě benevolentnější opatření (viz kapitola 7.3).

7.3 Možný budoucí vývoj populačních politik v Číně v kontextu zemí, které uplatňovaly antinatalitní politiku

Univerzální politika dvou dětí vešla v roce 2016 v platnost částečně proto, že úprava politiky jednoho dítěte v roce 2013 neměla na zvyšování porodnosti dostatečný efekt. Pokud nová politika nezmírní populační stárnutí, bude žádoucí další relaxace opatření. Doposud ale čínská vláda o další úpravě populační politiky neuvažuje a pravděpodobně nebude, dokud se neprojeví vliv univerzální politiky dvou dětí. Podíl zemí aplikujících politiky kontroly reprodukce se mezi roky 1976 a 1996 zvyšoval a od té doby zůstává stabilní, zatímco podíl zemí zavádějících pronatalitní opatření se v čase zvyšuje, a to z 9 % v roce 1976 na 27 % v roce 2013 (UN, 2013). Tento trend naznačuje, že stárnutí populace je mezinárodním tématem a v reakci dochází k přechodu od politik snižujících úroveň porodnosti k opatřením, jež mají za cíl ji zvýšit.

První možností je zrušení porodních kvót. Simulace podle Wanga (2014) svědčí o tom, že kdyby programy plánovaného rodičovství nikdy neexistovaly, ženy narozené v roce 1970 by během reprodukčního období v průměru porodily 2,5–3,5 dětí. Takové hodnoty mohou být považovány za horní hranici plodnosti při potenciálním upuštění od kontroly plodnosti, a to ze dvou důvodů. Zaprvé, míra plodnosti klesá mezigeneračně – úroveň porodnosti žen narozených v roce 1980 by se dále snížila na zhruba 2 až 3 děti a míra by byla ještě nižší pro mladší generace, které budou v budoucnosti v reprodukčním věku. Zadruhé, minulé politiky plánovaného rodičovství mohou nepřímo ovlivňovat reprodukční chování a snižovat porodnost budoucích generací změnou preferencí plodnosti (Merli a Smith, 2002). Podle odhadů by zrušení porodních kvót vedlo ke zvýšení porodnosti o 1 (Wang, 2014). Kdyby byly porodní kvóty zrušeny namísto zavedení univerzální politiky dvou dětí, problém stárnutí populace by byl pravděpodobně vyřešen efektivněji.

Druhou možností je zavedení ryze pronatalitní politiky. Vývoj čínské populace a trhu práce pod vlivem pronatalitních opatření nelze předpovídat, aniž bychom znali konkrétní formy úprav, ale můžeme pracovat s důsledky takových politik aplikovaných ve východoasijských zemích. Příkladem jsou Singapur, Jižní Korea, Taiwan nebo již zmíněné Japonsko a Vietnam. Tyto země prošly shodnou proměnou porodnosti a mají podobné kulturní tradice jako Čína, a proto mohou poskytnout zkušenosti pro budoucí úpravy politiky v Číně (Tang, 2013). V Singapuru politika začala v roce 1987 a o 12 let později úhrnná plodnost klesla pod úroveň prosté reprodukce. Pronatalitní opatření zahrnují slevy na rodičovství, mateřskou dovolenou, příspěvek na děti apod. Jižní Korea přijala opatření až po roce 2005, ačkoliv úhrnná plodnost dosahoval hodnoty cca 1,1. Politika páry motivuje mít první dítě do jednoho roku po sňatku a druhé, když je matka 30 let, přičemž příspěvky se týkají i porodů třetího a čtvrtého pořadí. Taiwan začal porodnost podporovat v roce 2008, tedy 4 roky poté, co úhrnná plodnost dosáhla hodnoty 1,18. Opatření zahrnují péči o děti, mateřskou dovolenou, finanční podporu rodin s nezletilými dětmi apod. (Wang, Zhao a Zhao, 2017).

Pronatalitní politiky v těchto 5 regionech usilují o zvýšení plodnosti skrze různorodá opatření. Čína by se zde měla inspirovat a zavést takovou politiku, která zajistí vyrovnaní poměru pohlaví při narození, dostatek pracovní síly, zlepšení zdravotní situace a zpomalení demografického stárnutí.

Kapitola 8

Závěr

Populační politiky byly v Číně donedávna zaváděny za účelem snížit vysokou úroveň porodnosti, čehož bylo skutečně dosaženo. V důsledku se ale začaly objevovat negativní dopady, a proto byla nejprve uvolňována striktní politika jednoho dítěte, a nakonec byla v roce 2016 nahrazena univerzální politikou dvou dětí. Úroveň plodnosti již byla velmi nízká až brzdila demografický i socioekonomický vývoj. Otázkou je, zda je nová politika dostatečně pronatalitní, aby obnovila zvyšování porodnosti a podpořila ekonomický růst.

Cílem práce bylo analyzovat pokles plodnosti v kontextu populačních politik, zhodnotit účinnost zaváděných opatření a odpovědět na výzkumné otázky. Programy plánovaného rodičovství jako takové byly v Číně prvně zavedeny až v 70. letech 20. století s politikou „later, longer, fewer“, avšak již v předchozím desetiletí byla aplikována určitá antinatalitní opatření, zejména porodní kvóty. V 60. letech bylo párům doporučeno mít nanejvýš tři děti a dodržování nebylo povinné. Přesto začala úroveň úhrnné plodnosti klesat, a to z hodnoty 6,39 v roce 1965 na 5,73 v roce 1970 (UN, 2019). V následujícím desetiletí byly kvóty sníženy na maximálně dvě děti a vymáhání již bylo striktnější. Navíc byli manželé skrze zmíněnou politiku motivováni k odkládání mateřství do vyššího věku, prodloužení meziporodních intervalů a celkově nižší plodnosti. Během politiky „later, longer, fewer“ došlo k nejprudšímu poklesu ukazatele, ačkoliv tento efekt bývá často přisuzován známější politice jednoho dítěte. Úhrnná plodnost se snížila až na 2,75 dětí na ženu v roce 1979 (ibidem). Roku 1980 byla zavedena již zmíněná politika jednoho dítěte, která se vyznačovala velmi přísnými opatřeními. Zpočátku se vztahovala na celou populaci, ale postupně byla uvolňována, přičemž relaxace se týkala zejména venkovských oblastí. V 90. letech úhrnná plodnost klesla pod hranici prosté reprodukce a v roce 2015 dosahovala hodnoty 1,67. Od roku 2016 působí univerzální politika dvou dětí, jejíž efekt zatím nelze objektivně hodnotit, každopádně můžeme zaznamenat mírné navýšení ukazatele k hodnotě 1,70 v roce 2020 (ibidem). Podle prognóz však nelze předpokládat další výrazný růst, jelikož podle průzkumů plodnosti nedojde ke změně reprodukčních plánů a norma jednoho dítěte je v čínské společnosti hluboce zakořeněna (Jiang, Li a Li, 2013; Liu a Lummaa, 2019; He et al., 2019).

Efekt univerzální politiky dvou dětí z takto krátkodobého hlediska nelze hodnotit, avšak je možné ho odhadovat na základě šetření, která proběhla ve venkovských oblastech Číny po relaxaci opatření a umožnění mít v rodině dvě děti. O možném budoucím vývoji plodnosti dobře

vypovídá proměna reprodukčních plánů. V Číně však dochází z dlouhodobého hlediska k jejich snižování, což souvisí zejména se socioekonomickým vývojem, a z toho důvodu nelze pod vlivem nové politiky očekávat výrazné zvýšení porodnosti. Při detailnější analýze můžeme identifikovat faktory mající jak pozitivní, tak negativní vliv. Pronatalitní efekt má například vyšší příjem či vyšší dosažené vzdělání. Reprodukční plány zvyšuje rovněž potenciální pomoc s péčí o děti od rodičů a velkou roli hraje i podpora manžela, ať už emocionální nebo instrumentální. Naopak negativní vliv má zvláště zlepšení postavení žen, ať už na pracovním trhu nebo v domácnosti. Rozporuplný efekt lze pozorovat u preference synů. Tato tradiční hodnota je na jednu stranu spojována s vyšší tendencí k využívání pohlavně-selektivních UPT, ale na druhou stranu může mít i pronatalitní vliv – pokud je prvním potomkem dívka, manželé s větší pravděpodobností plánují mít i druhé dítě s nadějí, že se jim narodí kýžený syn. Na základě zmíněných faktorů můžeme tvrdit, že univerzální politika dvou dětí nutně reprodukční plány populace nezvýší. Proto se nabízí otázka, zda není potřeba aplikovat ještě benevolentnější opatření jako úplné zrušení porodních kvót či zavedení ryze pronatalitní politiky.

Pro zhodnocení účinnosti populační politiky Číny byl porovnán vývoj úhrnné plodnosti, poměru pohlaví při narození dítěte a indexu závislosti seniorů Číny s Vietnamem a Japonskem, jakožto dalšími východoasijskými zeměmi čelícími dnes velmi nízké úrovni porodnosti. Ve Vietnamu byla populační politika v celostátním měřítku zavedena roku 1975 za účelem snížit úhrnnou plodnost dosahující vyšší hodnoty než 6 dětí na ženu. V roce 1988 byla uzákoněna politika dvou dětí, která se svými opatřeními a sankcemi podobala politice jednoho dítěte v Číně, ale byla mírnější a nabízela párům možnost volby. Vyhláška z roku 2003 následně uznala reprodukční práva a povolovala manželům zcela svobodně rozhodovat o reprodukčních plánech. O dva roky později však byla opětovně zavedena kontrola plodnosti, která platí dodnes. Ve Vietnamu se úhrnná plodnost snižovala zhruba od 70. let 20. století až do přelomu tisíciletí z hodnoty 6,49 v roce 1969 na 1,89 v roce 2005 a lze proto tvrdit, že populační politika poklesu přispěla (UN, 2019). Japonská populační politika se v druhé polovině 20. století v porovnání s Čínou a Vietnamem lišila, jelikož Japonsko, podobně jako další vyspělé státy, již ukončilo demografickou revoluci, a naopak se začalo potýkat s velmi nízkou úrovní porodnosti. Pouze krátce po druhé světové válce byla zaváděna opatření usilující o omezení poválečného „baby-boomu“, ale zanedlouho se začala porodnost snižovat a antinatalitní politika již nebyla potřeba. Opětovný zájem o populační politiku se objevil na přelomu 80. a 90. let, kdy se již úhrnná plodnost pohybovala pod hranicí prosté reprodukce. V reakci byla zavedena pronatalitní politika zaměřená na podporu kompatibility práce a rodiny. Například začala být hrazena rodičovská dovolená, nejprve 25 % v roce 1995 a poté 40 % v roce 2001. Efekt těchto opatření se projevil v roce 2005, jelikož se úhrnná plodnost začala zvyšovat z hodnoty 1,30 na současných 1,36 a podle prognózy lze do roku 2050 očekávat další nárůst na 1,56 (ibidem). V případě všech tří analyzovaných zemí můžeme tvrdit, že populační politiky splnily svůj účel, ačkoliv cíle i prostředky byly odlišné. Úhrnná plodnost se ale v Číně, Vietnamu i Japonsku pohybuje pod hranicí prosté reprodukce a v případě třetí zmíněné země dokonce na velmi nízké úrovni. Lze proto předpokládat, že pronatalitní politika bude brzy společná všem třem zemím, aby byl demografický i socioekonomický vývoj pro státy přínosný.

Pozitivním výsledkem politiky jednoho dítěte byl kýžený pokles porodnosti. Viditelnější jsou však negativní dopady, mezi které patří například vychýlený poměr pohlaví při narození. Opatření měla za následek prudký nárůst ukazatele až k maximu 117 v období 2005–2010 a následně se hodnota začala snižovat. V současné době (2015–2020) sekundární index maskulinity dosahuje hodnoty 113 a podle prognózy lze očekávat další pokles k horní hranici normálního rozpětí (UN, 2019). Hlavní příčiny abnormálního zvýšení ukazatele jsou zejména preference synů a moderní technologie umožňující určení pohlaví nenarozeného dítěte a s tím související pohlavně-selektivní UPT. Dalším důsledkem politiky jednoho dítěte je zrychlení demografického stárnutí. K tomu dochází zejména v souvislosti se zvyšující se nadějí dožití při narození a nízkou úrovní porodnosti. Vzhledem k tomu, že pokles plodnosti byl velmi rychlý, začalo se tempo stárnutí populace zrychlovat a podle prognózy lze během 21. století předpokládat intenzivní průběh (ibidem). Stárnutí populace s sebou přináší mnohé výzvy, protože se na jednu stranu zvyšují náklady na zdravotnictví a na druhou stranu vzhledem k nízké porodnosti dojde ke zmenšení produktivní složky populace a tím pádem se zvýší index závislosti seniorů. Dalším negativním aspektem politiky jednoho dítěte je, že opatření měla donucovací charakter a běžně v Číně docházelo k porušování lidských práv. Ženy musely například podstupovat povinnou sterilizaci, UPT nebo jim byla zaváděna nitroděložní tělíska, aby se předešlo druhému otěhotnění. V reakci na tuto alarmující situaci byla proto v Číně přijata univerzální politika dvou dětí s cílem zvýšit porodnost a zmírnit negativní dopady politiky jednoho dítěte. Důsledky univerzální politiky dvou dětí po tak krátkodobém působení nelze určit, avšak podle prognóz lze očekávat například snížení sekundárního indexu maskulinity až k hodnotě 107 či nárůst produktivní složky populace v souvislosti se zvýšenou porodností díky nové politice. Dále můžeme předpokládat zlepšení zdravotního stavu populace, a to z mnoha důvodů. Možnost pořídit si i druhého potomka by mohla zvýšit hodnotu dcer a omezit negativní zdravotní a sociální důsledky způsobené preferencí synů. Rovněž by mohlo dojít k poklesu UPT, která zhoršují zdravotní stav žen. V neposlední řadě by univerzální politika dvou dětí mohla způsobit zpomalení demografického stárnutí, ačkoliv efekt se pravděpodobně projeví až po roce 2040.

Analýza poklesu plodnosti v Číně nejen představuje jednotlivé příčiny a antinatalitní opatření, ale rovněž z ní vyplývá, že nová politika dvou dětí pravděpodobně nebude stačit k obnovení plodnosti na úrovni prosté reprodukce, což je dnes vzhledem k demografickým okolnostem považováno za žádoucí. V souvislosti s možným budoucím vývojem populační politiky Číny se hovoří zejména o dvou scénářích. Prvním z nich je další zmírnění skrze zrušení porodních kvót a druhým je zavedení ryze pronatalitní politiky.

Dosažené poznatky však nejsou užitečné jen pro Čínu, nýbrž pro všechny země potýkající se s nízkou úrovní plodnosti a jejími negativními důsledky, jako je nedostatek pracovních sil nebo rapidní demografické stárnutí. Státy, jež zatím nedokončily demografickou revoluci a přijímají antinatalitní opatření, by měly být na pozoru a sledovat celkový demografický vývoj, nikoliv pouze usilovat o snížení porodnosti. Jakmile totiž úhrnná plodnost klesne pod hranici prosté reprodukce, může to pro země mít negativní důsledky. V případě chudých států navíc zdravotnický ani důchodový systém není připraven na prudký nárůst seniorské populace.

Pro přesnější zhodnocení účinnosti populační politiky potažmo poklesu porodnosti je vhodné použít namísto úhrnné plodnosti konečnou plodnost. Tento ukazatel ale prozatím nemůže určit,

zda bude efekt univerzální politiky dvou dětí na úroveň porodnosti dostatečný, protože konečná plodnost se počítá za ukončené reprodukční období, tedy za ženy starší 50 let. Ukazatel proto bude možné použít až ženy narozené v roce 2016, kdy byla přijata nová politika, ukončí své reprodukční období. Další možnosti pro výzkum by mohl poskytnout nový census, který by měl proběhnout v roce 2020. Otázkou ale zůstává, zda budou výstupy dostupné pro cizince a rovněž jak přesně budou výsledky odrážet skutečnou situaci. Pro analýzu plodnosti by proto bylo přínosnější provést výběrové šetření zaměřené na stav po zavedení univerzální politiky dvou dětí a reprodukční plány rodin.

Seznam použité literatury

- ABBASI-SHAVAZI, Mohammad Jalal et al., 2009. *The fertility transition in Iran: Revolution and Reproduction*. New York: Springer. ISBN 978-90-481-3197-6.
- ACKERMAN, Edward Augustus, 1953. *Japan's natural resources and their relation to Japan's economic future*. Chicago: The University of Chicago Press.
- AO, Xiang, Dawei JIANG a Zhong ZHAO, 2016. The impact of rural–urban migration on the health of the left-behind parents. *China Economic Review* [online]. roč. 37, s. 126–139 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1043951X15001194>
- ATOH, Makoto a Mayuko AKACHI, 2003. Low fertility and family policy in Japan: in an international comparative perspective [online]. [cit. 2020-04-14]. *Journal of Population and Social Security*, Supplement to Volume 1. Dostupné z: <https://hermes-ir.lib.hit-u.ac.jp/rs/handle/10086/14372>
- BANERJEE, Abhijit V. a Esther DUFLO, 2011. *Poor economics: A radical rethinking of the way to fight global poverty*. New York: Public Affairs. ISBN 978-1-58648-798-0.
- BANISTER, Judith, 1998. Population, public health and the environment in China. *The China Quarterly* [online]. roč. 156, s. 986–1015 [cit. 2020-04-06]. Dostupné z: <https://www.cambridge.org/core/journals/china-quarterly/article/population-public-health-and-the-environment-in-china/EB306B25A2BA37DE69C25C4B4ED04A84>
- BAO, Luoman, Feinian CHEN a Zhenzhen ZHENG, 2017. Transition in second birth intention in a low fertility context: the case of Jiangsu, China. *Asian Population Studies* [online]. roč. 13, č. 2, s. 198–222 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/17441730.2017.1291125?needAccess=true>
- BAROUDI, Rachad, 2010. *KPI mega library: 17,000 key performance indicators*. Scotts Valley: CreateSpace. ISBN-10 1451551665.
- BAUER, John et al., 1992. Gender inequality in urban China: Education and employment. *Modern China* [online]. roč. 18, č. 3, s. 333–370 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/009770049201800304?journalCode=mcxa>
- BECKER, Gary S., 1981. *A treatise on the family*. Cambridge, MA: Harvard University Press. ISBN-10 0674906993.

- BEHRMAN, Jere R. a James C. KNOWLES, 1998. Population and reproductive health: an economic framework for policy evaluation. *Population and Development Review* [online]. roč. 24, č. 4, s. 697–737 [cit. 2020-03-28]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2808022?seq=1>
- BERELSON, Bernard, 1969. Beyond family planning. *Studies in Family Planning* [online]. roč. 1, č. 38, s. 1–16 [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/1964767?seq=1>
- BIAN, Yanjie, 2002. Chinese social stratification and social mobility. *Annual Review of Sociology* [online]. roč. č. 28, s. 91–116 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev.soc.28.110601.140823>
- BIRDSALL, Nancy et al., eds., 2001. *Population matters: Demographic change, economic growth, and poverty in the developing world*. New York: Oxford University Press. ISBN-10 0199244073.
- BLAKE, Judith, 1966. Ideal family size among white Americans: A quarter of a century's evidence. *Demography* [online]. roč. 3, č. 1, s. 154–173 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.2307%2F2060069>
- BLANC, Ann K. a Amy O. TSUI, 2005. The dilemma of past success: Insiders' views on the future of the international family planning movement. *Studies in Family Planning* [online]. roč. 36, č. 4, s. 263–276 [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1728-4465.2005.00069.x>
- BLANCHET, Didier, 1991. On interpreting observed relationships between population growth and economic growth: A graphical exposition. *Population and Development Review* [online]. roč. 17, č. 1, s. 105–114 [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/1972354?seq=1>
- BLOOM, David E. et al., 2008. Urbanization and the wealth of nations. *Science* [online]. roč. 319, č. 5864, s. 772–775 [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: <https://science.sciencemag.org/content/319/5864/772>
- BONGAARTS, John, 1994. Population policy options in the developing world. *Science* [online]. roč. 263, č. 5148, s. 771–776 [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: <https://science.sciencemag.org/content/263/5148/771>
- BONGAARTS, John, 2008. Fertility transitions in developing countries: Progress or stagnation? *Studies in Family Planning* [online]. roč. 39, č. 2, s. 105–110 [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1728-4465.2008.00157.x>
- BONGAARTS, John a Susan GREENHALGH, 1985. An alternative to the one-child policy in China. *Population and Development Review* [online]. roč. 11, č. 4, s. 585–617 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/1973456?seq=1>
- BUTTINGER, Joseph, 1967. *Vietnam: A Dragon Embattled*. New York: Praeger. ISBN-10 9999238017.
- BUTZ, William P., 2006. *The double divide: Implosionists and explosionists endanger progress since Cairo*. Washington, D.C.: Population Reference Bureau.

- CAI, Yong, 2010. China's below-replacement fertility: Government policy or socioeconomic development? *Population and Development Review* [online]. roč. 36, č. 3, s. 419–440 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1728-4457.2010.00341.x>
- CAI, Yong, 2011. China's lowest low fertility in the global context: Opportunities and challenges (in Chinese). In: WANG, Feng, Xizhe PENG a Baochang GU, eds. *Globalization and Low Fertility: China's Choice*. Shanghai: Fudan University Press.
- CAI, Yong, 2013. China's new demographic reality: learning from the 2010 census. *Population and Development Review* [online]. roč. 39, č. 3, s. 371–396 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1728-4457.2013.00608.x>
- CAI, Fang a Dewen WANG, 1999. The sustainment of China economic growth and its labor determinants. *Economic Research Journal*. č. 10, s. 56–60.
- CAMPBELL, M. et al., 2006. Barriers to fertility regulation: a review of the literature. *Studies in family planning* [online]. roč. 37, č. 2, s. 87–98 [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1728-4465.2006.00088.x>
- CARTIER, Carolyn, 2004. Engendering Industrialization in China. In: LU, Max a Chiao-min HSIEH, eds. *Changing China: A Geographical Appraisal*. Routledge. ISBN-10 0813334748.
- CASSEN, Robert, ed., 1994. *Population and development: Old debates, new conclusions*. Transaction Publishers. ISBN 1-56000-740-0.
- CASTERLINE, John B. a Steven W. SINDING, 2000. Unmet need for family planning in developing countries and implications for population policy. *Population and Development Review* [online]. roč. 26, č. 4, s. 691–723 [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1728-4457.2000.00691.x>
- CENTRAL PARTY COMMITTEE OF VIET NAM, 2005. *Resolution 47-NQ/TW dated 22 March 2005 on further strengthening the implementation of population and family planning policy*. Communist Party of Viet Nam.
- CENTRAL PARTY COMMITTEE OF VIET NAM, 2009. *Conclusion of the Central Party Executive Committee on three-year implementation of Resolution No. 47-NA/TW*. Communist Party of Viet Nam.
- CIMA, Ronald J., ed., 1989. *Vietnam: A Country Study*. Washington, D.C.: Federal Research Division, Library of Congress. ISBN-10 0160181437.
- CLELAND, John, 2003. Mortality-fertility relationships. In: DEMENY, P. a G. MCNICOLL, eds. *The encyclopedia of population*. 2. vyd. New York: Macmillan Reference USA, s. 668–672.
- COALE, Ansley J. a Edgar M. HOOVER, 1958. *Population Growth and Economic Development in Low-Income Countries: A Case Study of India's Prospects*. Princeton: Princeton University Press.
- CONWAY, Tim, 2004. *Politics and the Poverty Reduction Strategy Paper Approach: Vietnam Case Study* [online]. [cit. 2020-03-28]. London: Overseas Development Institute. Dostupné z: <https://www.files.ethz.ch/isn/22679/wp241.pdf>

- COUNCIL OF MINISTERS, 1989. Vietnam's New Fertility Policy. *Population and Development Review* [online]. roč. 15, č. 1, s. 169–172 [cit. 2020-03-28]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/1973424?seq=1>
- DAS GUPTA, Monica, Woojin CHUNG a Li SHUZHUO, 2009. Evidence for an incipient decline in numbers of missing girls in China and India. *Population and Development Review* [online]. roč. 35, č. 2, s. 401–416 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1728-4457.2009.00285.x>
- DAS GUPTA, Monica et al., 2003. Why is son preference so persistent in east and south Asia? A cross-country study of China, India and the Republic of Korea. *Journal of Development Studies* [online]. roč. 40, č. 2, s. 153–187 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00220380412331293807>
- DAS GUPTA, Prithwis, 1993. *Standardization and decomposition of rates: a user's manual* [online]. [cit. 2020-04-14]. US Bureau of the Census, Current Population Reports, Series P23-186. US Government Printing Office, Washington, D.C. Dostupné z: <https://www2.census.gov/library/publications/1993/demographics/p23-186.pdf>
- DAVIS, Devra Lee, M. B. GOTTLIEB a J. R. STAMPNITZKY, 1998. Reduced ratio of male to female births in several industrial countries: a sentinel health indicator? *JAMA* [online]. roč. 279, č. 13, s. 1018–1023 [cit. 2020-04-01]. Dostupné z: http://www.precaution.org/lib/davis_sex_ratio_sentinel.19980601.pdf
- DEMENY, Paul, 1992. Policies seeking a reduction of high fertility: A case for the demand side. *Population and Development Review* [online]. roč. 18, č. 2, s. 321–332 [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/1973682?seq=1#metadata_info_tab_contents
- DEMENY, Paul, 2003. *Population policy: A concise summary* [online]. [cit. 2020-04-14]. Policy Research Division Working Paper no. 173. New York: Population Council. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/237380923_Population_Policy_A_Concise_Summary
- DESAI, Sonalde a Kiersten JOHNSON, 2005. Women's decision making and child health: Familial and social hierarchies [online]. [cit. 2020-04-14]. In: KISHOR, Sunita, ed. *A focus on gender: Collected papers on gender using DHS data*. Calverton, MD: ORC Macro, s. 55–68. Dostupné z: <https://dhsprogram.com/pubs/pdf/OD32/OD32.pdf#page=61>
- DESAI, Sonalde a Linda J. WAITE, 1991. Women's employment during pregnancy and after the first birth: Occupational characteristics and work commitment. *American Sociological Review* [online]. roč. 56, č. 4, s. 551–566 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2096274?seq=1>
- DINMORE, Eric Gordon, 2006. *A small island nation poor in resources: Natural and human resource anxieties in trans-World War II Japan*. Disertační práce. Princeton University.
- DIVA-GIS* [počítačový program]. Ver. 7.5.0.0. LizardTech, Inc. and the University of California: 1995–1998. Dostupné z: <http://www.diva-gis.org/>. Kompatibilní pouze s Windows.
- DURAND, John D., 1960. The Population Statistics of China, A.D. 2–1953. *Population Studies* [online]. roč. 13, č. 3, s. 209–256 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00324728.1960.10405043>

- EASTERLIN, Richard A., 1976. The conflict between aspirations and resources. *Population and Development Review* [online]. roč. 2, č. 3–4, s. 417–425 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/1971619?seq=1>
- EBENSTEIN, Avraham, 2010. The “missing girls” of China and the unintended consequences of the one child policy. *Journal of Human Resources* [online]. roč. 45, č. 1, s. 87–115 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <http://jhr.uwpress.org/content/45/1/87.short>
- EDLUND, Lena et al., 2013. Sex ratios and crime: Evidence from China. *Review of Economics and Statistics* [online]. roč. 95, č. 5, s. 1520–1534 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: https://www.mitpressjournals.org/doi/abs/10.1162/REST_a_00356
- EVANS, Karin, 2000. *The Lost Daughters of China: Abandoned Girls, Their Journey to America, and the Search for a Missing Past*. New York: Tarcher. ISBN-10 1585426768.
- FENG, Xiaotian a Fen LI, 2016. Do or don't? The birth preference and influence factor analysis of city reproductive-aged population with one child (in Chinese). *Journal of National School of Administration*, roč. 1, s. 94–101.
- FENG, Wang, Yong CAI a Baochang GU, 2013. Population, policy, and politics: how will history judge China's one-child policy? *Population and Development Review* [online]. roč. 38, s. 115–129 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/23655290?seq=1>
- FOLBRE, Nancy, 1983. Of patriarchy born: The political economy of fertility decisions. *Feminist Studies* [online]. roč. 9, č. 2, s. 261–284 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/3177490?seq=1>
- GENERAL STATISTICAL OFFICE (GSO), 1991. *Vietnam Population Census–1989. Detailed Analysis of Sample Results*. Hanoi: Statistical Publishing House.
- GENERAL STATISTICAL OFFICE (GSO), 1999. *Population and housing census in 1999*. Hanoi: General Statistics Office.
- GERARD, Hubert, 1984. Types of intervention available to a demographic policy: a theoretical approach. *Population Bulletin of the United Nations*. č. 16, s. 16–25.
- GOODKIND, Daniel M., 1995. Vietnam's one-or-two-child policy in action. *Population and Development Review* [online]. roč. 20, č. 1, s. 85–111 [cit. 2020-03-28]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2137414?seq=1>
- GOODKIND, Daniel, 2011. Child underreporting, fertility, and sex ratio imbalance in China. *Demography* [online]. roč. 48, č. 1, s. 291–316 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.1007/s13524-010-0007-y>
- GREENHALGH, Susan, 2008. *Just one child: science and policy in Deng's China*. Berkeley: University of California Press. ISBN-10 0520253396.
- GREENHALGH, Susan, 2013. Patriarchal demographics? China's sex ratio reconsidered. *Population and Development Review* [online]. roč. 38, s. 130–149 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/23655291?seq=1>
- GREENHALGH, Susan a John BONGAARTS, 1987. Fertility policy in China: future options. *Science* [online]. roč. 235, č. 4793, s. 1167–1172 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://science.sciencemag.org/content/235/4793/1167>

- GREENHALGH, Susan a Edwin A. WINCKLER, 2005. *Governing China's Population: From Leninist to Neoliberal Biopolitics*. Stanford: Stanford University Press. ISBN-10 0804748802.
- GU, Baochang, 2008. The arrival of low fertility in China. In: JONES, Gavin, Paulin Tay STRAUGHAN a Angelique CHAN, eds. *Ultra-low fertility in Pacific Asia: Trends, causes, and policy issues*. London: Routledge, s. 73–95. ISBN 9780415540780.
- GU, Baochang et al., 2007. China's local and national fertility policies at the end of the twentieth century. *Population and Development Review* [online]. roč. 33, č. 1, s. 129–147 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1728-4457.2007.00161.x>
- GU, Baochang et al., 2008. Practice and revelation of the two-child policy experimental areas (in Chinese). *Population Research*. č. 32, s. 33–49.
- GUILMOTO, Christophe Z., 2009. The sex ratio transition in Asia. *Population and Development Review* [online]. roč. 35, č. 3, s. 519–549 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1728-4457.2009.00295.x>
- GUO, Zhigang, 2008. China's low fertility and its determinants. *Population Research*. roč. 32, č. 4, s. 1–12.
- HAN, B., 2018. Marriage rate declined successively for years with late marriage more and more common (in Chinese) [online]. [cit. 2020-04-14]. *Economic Daily*. Dostupné z: <http://en.ce.cn/dily/>
- HANNUM, Emily, Albert PARK a Kai-Ming CHENG, 2007. Introduction: Market reforms and educational opportunity in China. In: HANNUM, Emily a Albert PARK, eds. *Education and reform in China*. Oxford: Routledge, s. 1–23. ISBN-10 0415770955.
- HARKAVY, Oscar a Krishna ROY, 2007. Emergence of the Indian national family planning program [online]. [cit. 2020-04-14]. In: ROBINSON, W. C. a J. A. ROSS, eds. *The global family planning revolution: Three decades of population policies and programs*. Washington, D.C.: The World Bank, s. 301–323. ISBN-10 0-8213-6951-2. Dostupné z: <http://documents.worldbank.org/curated/en/259541468177850467/pdf/405350Family0101OFFICIAL0USE0ONLY1.pdf#page=321>
- HE, Dan et al., 2019. China fertility report, 2006–2016: An analysis based on China fertility survey 2017. *China Population and Development Studies* [online]. roč. 2, č. 4, s. 430–439 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.1007/s42379-019-00022-9>
- HERRMANN, Michael, 2012. Population aging and economic development: Anxieties and policy responses. *Journal of Population Ageing* [online]. roč. 5, č. 1, s. 23–46 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12062-011-9053-5>
- HESKETH, Therese a Wei Xing ZHU, 1997. Health in China: the one child family policy: the good, the bad, and the ugly. *BMJ* [online]. roč. 314, č. 7095, s. 1685–1687 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://www.bmj.com/content/314/7095/1685.full>

- HESKETH, Therese, Li LU a Zhu Wei XING, 2005. The effect of China's one-child family policy after 25 years. *New England Journal of Medicine* [online]. roč. 353, č. 11, s. 1171–1176 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/8938/1/8938.pdf>
- HIRSCHMAN, Charles et al., 1994. The path to below replacement-level fertility in Thailand. *International Family Planning Perspectives* [online]. roč. 20, č. 3, s. 82–107 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2133509?seq=1>
- HOMEI, Aya, 2016. The science of population and birth control in post-war Japan. In: WITTNER, David G. a Philip C. BROWN, eds. *Science, technology, and medicine in the modern Japanese empire*. Routledge. ISBN 978-1-138-90533-7.
- HU, Ke-jia et al., 2014. Shortage of paediatricians in China. *Lancet* [online]. roč. 383, č. 9921, s. 954 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(14\)60482-7/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(14)60482-7/fulltext)
- HUANG, Huo et al., 2012. The size of bereft families who lost their only child is increasing, collective demands deserving imminent attention (in Chinese). *Reference of Aging*. č. 3.
- HUDSON, Valerie M. a Andrea den BOER, 2002. A surplus of men, a deficit of peace: Security and sex ratios in Asia's largest states. *International Security* [online]. roč. 26, č. 4, s. 5–38 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://www.mitpressjournals.org/doi/abs/10.1162/016228802753696753?journalCode=isec>
- CHARBIT, Yves, 2009. *Economic, social and demographic thought in the XIXth century: The population debate from Malthus to Marx*. New York: Springer. ISBN 1402099592.
- CHEN, Wei a Yong-ai JIN, 2011. Gaps between fertility intentions and fertility outcomes in China: Patterns and determinants. *Population Journal* [online]. roč. 33, č. 2, s. 3–13 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: http://en.cnki.com.cn/Article_en/CJFDTotal-RKXK201102002.htm
- CHESNAIS, Jean-Claude, 1995. *Le crépuscule de l'Occident. Démographie et politique; dénatalité, condition des femmes et immigration*. Paříž: Laffont. ISBN-10 2221069048.
- CHESNAIS, Jean-Claude, 1996. Fertility, family, and social policy in contemporary Western Europe. *Population and Development Review* [online]. roč. 22, č. 4, s. 729–739 [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2137807?seq=1>
- CHINA POPULATION ASSOCIATION (CPA). *Chinese Fertility Intention*. A report presented at the 2013 Annual Meeting of China Population Association. Peking.
- JI, Yingchun et al., 2015. Do parents matter? Intergenerational ties and fertility preferences in a low-fertility context. *Chinese Journal of Sociology* [online]. roč. 1, č. 4, s. 485–514 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/2057150X15614545>
- JIANG, Quanbao a Yixiao LIU, 2016. Low fertility and concurrent birth control policy in China. *History of the Family* [online]. roč. 21, č. 4, s. 551–577 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1081602X.2016.1213179>
- JIANG, Quanbao, Y. LI a X. LI, 2013. *A Study on Fertility Intention in Shaanxi Province*. A report to Shaanxi Provincial Population and Family Planning Commission.

- JIANG, Quanbao et al., 2017. Changes in sex ratio at birth in china: a decomposition by birth order. *Journal of Biosocial Science* [online]. roč. 49, č. 6, s. 826–841 [cit. 2020-03-04]. Dostupné z: <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-biosocial-science/article/changes-in-sex-ratio-at-birth-in-china-a-decomposition-by-birth-order/51D48C611E5176A042FF28684041D997>
- JIANG, Quanbao et al., 2019. The decline in China's fertility level: a decomposition analysis. *Journal of Biosocial Science* [online]. roč. 51, č. 6, s. 785–798 [cit. 2020-03-04]. Dostupné z: <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-biosocial-science/article/decline-in-chinas-fertility-level-a-decomposition-analysis/4D59C0AE1C760E3945BB3CF7706D1009>
- JOHANSSON, Annika et al., 1998. Population policy, son preference and the use of IUDs in North Vietnam. *Reproductive Health Matters* [online]. roč. 6, č. 11, s. 66–76 [cit. 2020-03-28]. Dostupné z: [https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1016/S0968-8080\(98\)90083-0](https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1016/S0968-8080(98)90083-0)
- JOHNSON, D. Gale, 1994. The shortcomings and options of China's rural population policy (in Chinese). *Chinese Rural Economy*, roč. 6, s. 51–54.
- JONES, Gavin W., 1982. Population trends and policies in Vietnam. *Population and Development Review* [online]. roč. 8, č. 4, s. 783–810 [cit. 2020-03-28]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/1972473?seq=1>
- JOSHI, Shareen, 2011. *How effective are family-planning programs at improving the lives of women? Some perspectives from a vast literature* [online]. [cit. 2020-04-14]. Unpublished paper. Dostupné z: <https://pdfs.semanticscholar.org/c768/d5aeea63c00e93f70405acba22ad5a63a60e.pdf>
- JUNHONG, Chu, 2001. Prenatal sex determination and sex-selective abortion in rural central China. *Population and Development Review* [online]. roč. 27, č. 2, s. 259–281 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1728-4457.2001.00259.x>
- KELLEY, Allen C., 1988. Economic consequences of population change in the third world. *Journal of Economic Literature* [online]. roč. 26, č. 4, s. 1685–1728 [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2726858?seq=1>
- KELLEY, Allen C. a Charles E. Nobbe, 1990. *Kenya at the demographic turning point? Hypotheses and proposed research agenda* [online]. [cit. 2020-04-14]. World Bank Discussion Papers 107. Washington, D.C.: The World Bank. ISSN 0259-210X. Dostupné z: <http://documents.worldbank.org/curated/en/272011468753346992/pdf/multi-page.pdf>
- KENT, Mary M. a Carl HAUB, 2005. Global demographic divide. *Population Bulletin* [online]. roč. 60, č. 4 [cit. 2020-04-14]. ISSN 0032-468X. Dostupné z: <https://www.prb.org/wp-content/uploads/2005/12/60.4GlobalDemographicDivide.pdf>
- KHAWAJA, Marwan, 2000. The recent rise in Palestinian fertility: Permanent or transient? *Population Studies* [online]. roč. 54, č. 3, s. 331–346 [cit. 2020-04-01]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/713779091?needAccess=true>

- KITAGAWA, Evelyn M., 1955. Components of a difference between two rates. *Journal of the American Statistical Association* [online]. roč. 50, č. 272, s. 1168–1194 [cit. 2020-04-01]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01621459.1955.10501299?journalCode=uasa20>
- KOYA, Yoshio, 1954. A study of induced abortion in Japan and its significance. *The Milbank Memorial Fund Quarterly* [online]. roč. 32, č. 3, s. 282–293 [cit. 2020-03-28]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/3348283?seq=1>
- LAILAW, Ken et al., 2010. Attitudes to ageing and expectations for filial piety across Chinese and British cultures: A pilot exploratory evaluation. *Aging & Mental Health* [online]. roč. 14, č. 3, s. 283–292 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13607860903483060>
- LANGHAMROVÁ, Jitka a Tomáš FIALA, 2011. Vývoj lidských zdrojů v zemích Evropské unie [online]. [cit. 2020-04-14]. In: *Dvacet let sociodemografické transformace*. Český statistický úřad, s. 18–26. ISSN 0011-8265. Dostupné z: <https://www.czechdemography.cz/res/archive/002/000232.pdf?seek=1470164071#page=18>
- LAVELY, William a Ronald FREEDMAN, 1990. The origins of the Chinese fertility decline. *Demography* [online]. roč. 27, č. 3, s. 357–367 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.2307/2061373>
- LAWSON, David W. a Monique BORGERHOFF MULDER, 2016. The offspring quantity–quality trade-off and human fertility variation. *Philosophical Transactions of the Royal Society B* [online]. roč. 371, č. 1692, s. 1–11 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://royalsocietypublishing.org/doi/full/10.1098/rstb.2015.0145>
- LEE, Ronald a Andrew MASON, 2006. What is the demographic dividend? *Finance and Development* [online]. roč. 43, č. 3, s. 16–17 [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: https://www.academia.edu/2836662/What_is_the_demographic_dividend
- LI, Hongbin, Junjian YI a Junsen ZHANG, 2011. Estimating the effect of the one-child policy on the sex ratio imbalance in China: Identification based on the difference-in-differences. *Demography* [online]. roč. 48, č. 4, s. 1535–1557 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.1007/s13524-011-0055-y>
- LI, Shuzhuo, Yexia ZHANG a Marcus W. FELDMAN, 2010. Birth registration in China: practices, problems and policies. *Population Research and Policy Review* [online]. roč. 29, č. 3, s. 97–317 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11113-009-9141-x>
- LIANG, Zhongtang, 1985. Suggestions concerning strategies of population and development in the next few decades. In: LIANG, Zhongtang. *Strategies of Population and Development*. Taiyuan: Shanxi People's Press, s. 1–16.
- LIANG, Zhongtang, 2014. *China population problem* (in Chinese). Peking: China Development Press.
- LINDERT, Peter H., 1978. *Fertility and scarcity in America*. Princeton: Princeton University Press. ISBN 9780691640891.

- LIU, Jianghua a Virpi LUMMAA, 2019. Whether to have a second child or not? An integrative approach to women's reproductive decision-making in current China. *Evolution and Human Behavior* [online]. roč. 40, č. 2, s. 194–203 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1090513818300849>
- LLOYD, Cynthia, Carol E. KAUFMAN a Paul HEWETT, 2000. The spread of primary schooling in sub-Saharan Africa: Implications for fertility change. *Population and Development Review* [online]. roč. 26, č. 3, s. 483–515 [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1728-4457.2000.00483.x>
- LLOYD, William F., 1833. *Two Lectures on the Checks to Population: Delivered Before the University of Oxford, in Michaelmas Term 1832*. Oxford: J.H. Parker.
- LIN, J. Y., 2010. Economic development strategy, aging and population policies (in Chinese). In: ZENG, Yi, ed. *Research on Elderly Population, Family, Health and Care Needs/Costs*. Peking: Science Press, s. 249–256.
- LIN, J. Y., 2013. Economic development strategy and adjustment of current fertility policy (in Chinese). In: ZENG, Yi et al., eds. *Fertility Policy Adjustment and Development in China*. Peking: Social Sciences Academic Press, s. 1–11. ISBN-10 7509747333.
- LUO, Hao a Zhuoyan MAO, 2014. From Fertility Intention to Fertility Behaviour: An empirical study in China's Jiangsu province based on the theory of planned behaviour. *Asian Population Studies* [online]. roč. 10, č. 2, s. 195–207 [cit. 2020-04-07]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17441730.2014.902162>
- MACUNOVICH, Diane J., 1996. A review of recent developments in the economics of fertility. In: MENCHIK, P., ed. *Household and family economics*. Boston, MA: Kluwer Academic, s. 91–150. ISBN 9401062641.
- MALTHUS, Thomas R., 1820. *Principles of Political Economy*. London: John Murray.
- MALTHUS, Thomas R., 1986. An essay on the principle of population. 1798. *The Works of Thomas Robert Malthus*. London, Pickering & Chatto Publishers, č. 1, s. 1–139.
- MASON, Karen Oppenheim, 1993. The impact of women's position on demographic change during the course of development. In: FEDERICI, Nora, Karen O. MASON a Solvi SOGNER, eds. *Women's position and demographic change*. Oxford: Clarendon Press, s. 19–42.
- MASON, Karen Oppenheim, 2001. Gender and family systems in the fertility transition. *Population and Development Review* [online]. roč. 27, s. 160–176 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/3115254?seq=1>
- MAY, John F., 2012. *World population policies: Their origin, evolution, and impact*. New York: Springer. ISBN 978-94-007-2836-3.
- MCDONALD, Peter, 2000a. Gender equity in theories of fertility transition. *Population and Development Review* [online]. roč. 26, č. 3, s. 427–439 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1728-4457.2000.00427.x>
- MCDONALD, Peter, 2000b. Gender equity, social institutions and the future of fertility. *Journal of the Australian Population Association* [online]. roč. 17, č. 1, s. 1–16 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.1007/BF03029445>

- MCGREEVEY, William et al., 2008. Proximity matters: How better health, urbanization, and income grew together, 1870–2008. *Georgetown Journal on Poverty Law & Policy* [online]. roč. 15, č. 3, s. 605–633 [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/geojpovlp15&div=29&id=&page=>
- MCINTOSH, C. Alison a Jason L. FINKLE, 1995. The Cairo conference on population and development: A new paradigm? *Population and Development Review* [online]. roč. 21, č. 2, s. 223–260 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2137493?seq=1>
- MERLI, M. Giovanna a Adrian E. RAFTERY, 2000. Are births underreported in rural China? Manipulation of statistical records in response to China's population policies. *Demography* [online]. roč. 37, č. 1, s. 109–126 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.2307/2648100>
- MERLI, M. Giovanna a Herbert I. SMITH, 2002. Has the Chinese family planning policy been successful in changing fertility preferences? *Demography* [online]. roč. 39, č. 3, s. 557–572 [cit. 2020-03-29]. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.1353/dem.2002.0029>
- MICHELSON, Ethan, 2010. Family planning enforcement in rural China: Enduring state-society conflict. In: OI, J. C., S. ROZELLE a X. ZHOU, eds. *Growing Pains: Tensions and Opportunity in China's Transformation*. Stanford: Shorenstein Asia Pacific Research Center, distributed by Brookings Institution Press, s. 189–226. ISBN-10 193136818X.
- MINISTRY OF HEALTH, LABOR AND WELFARE (MHLW), 2002. *The 2002 White Paper on Health, Labor and Welfare* (in Japanese).
- MINISTRY OF HEALTH AND WELFARE (MHW), 1998. *The 1998 White Paper on Health and Welfare* (in Japanese).
- MORGAN, S. Philip, 2003. Is low fertility a twenty-first-century demographic crisis? *Demography* [online]. roč. 40, č. 4, s. 589–603 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.1353/dem.2003.0037>
- MORGAN, S. Philip, Guo ZHIGANG a Sarah R. HAYFORD, 2009. China's below-replacement fertility: recent trends and future prospects. *Population and Development Review* [online]. roč. 35, č. 3, s. 605–629 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1728-4457.2009.00298.x>
- MOYA, Cristina, Kristin SNOBKOWSKI a Rebeca SEAR, 2016. What do men want? Re-examining whether men benefit from higher fertility than is optimal for women. *Philosophical Transactions of the Royal Society B-Biological Sciences* [online]. roč. 371, č. 1692 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://royalsocietypublishing.org/doi/full/10.1098/rstb.2015.0149>
- NATIONAL ASSEMBLY OF VIET NAM, 2003. *Population Ordinance*. Standing Parliamentary Committee.
- NATIONAL BUREAU OF STATISTICS (NBS), 1988. *Tabulation on the 1987 One Percent Population Survey of the People's Republic of China*. Peking: China Statistics Press, s. 644–649.

- NATIONAL BUREAU OF STATISTICS (NBS), 2012. *Tabulation on the 2010 population census of the People's Republic of China*. Peking: China Statistics Press. ISBN 9787503765070.
- NATIONAL BUREAU OF STATISTICS OF CHINA, 2014 [online]. [cit. 2020-02-28]. Peking. Dostupné z: <http://data.stats.gov.cn/english/index.htm>
- NATIONAL HEALTH AND FAMILY PLANNING COMMISSION (NHFP), 2013. *Statement of National Health and Family Planning Commission of China* (in Chinese) [online]. [cit. 2020-04-14]. National Health and Family Planning Commission of China. Dostupné z: <http://www.chinadaily.com.cn/m/chinahealth/index.html>
- NATIONAL HEALTH AND FAMILY PLANNING COMMISSION (NHFP), 2015. Press conference of National Health and Family Planning Commission on July 10th.
- NGUYEN, D. C., 2010. *Review of the National Population Strategy for the Period 2001-2010*. Hanoi: National Economics University.
- OAKLEY, Deborah, 1978. American-Japanese interaction in the development of population policy in Japan. *Population and Development Review* [online]. roč. 4, č. 4, s. 617–643 [cit. 2020-03-28]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/1971729?seq=1>
- OECD, 2002. Glossary of key terms in evaluation and results based management. In: *Evaluation and aid effectiveness* (roč. 6). Paříž: Organisation for Economic Co-operation and Development, Development Assistance Committee Working Party on Aid Evaluation.
- PARK, Chai Bin a Nam-Hoon CHO, 1995. Consequences of son preference in a low-fertility society: Imbalance of the sex ratio at birth in Korea. *Population and Development Review* [online]. roč. 21, č. 1, s. 59–84 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2137413?seq=1>
- PAVLÍK, Zdeněk a Květa KALIBOVÁ, 2005. *Mnohojazyčný demografický slovník: český svazek* [online]. [cit. 2020-04-14]. 2. vyd. Praha: Česká demografická společnost. ISBN 80-239-4864-4. Dostupné z: <https://www.czechdemography.cz/res/archive/001/000180.pdf?seek=1466618249>
- PAVLÍK, Z. et al., 1986. *Základy demografie*. Praha: Academia.
- POPULATION CENSUS OFFICE (PCO), 1993. *Tabulation on the 1990 Population Census of the People's Republic of China* (in Chinese). Population Census Office under the State Council and Department of Population Statistics, State Statistics Bureau, People's Republic of China. Peking: China Statistics Press.
- POPULATION CENSUS OFFICE (PCO), 2002. *Tabulation on the 2000 Population Census of the People's Republic of China* (in Chinese). Population Census Office under the State Council and Department of Population Statistics, State Statistics Bureau, People's Republic of China. Peking: China Statistics Press.
- POPULATION CENSUS OFFICE (PCO), 2006. *Tabulation on the 2005 One Percent Population Survey of the People's Republic of China*. Population Census Office under the State Council and Department of Population Statistics, State Statistics Bureau, People's Republic of China. Peking: China Statistics Press, s. 455–466.

- POPULATION CENSUS OFFICE (PCO), 2012. *Tabulation on the 2010 Population Census of the People's Republic of China* (in Chinese). Population Census Office under the State Council and Department of Population Statistics, State Statistics Bureau, People's Republic of China. Peking: China Statistics Press.
- PENG, Peiyun, 1997. *Encyclopaedia of Chinese family planning*. Peking: China Population Publishing House.
- PENG, Xizhe, 2011. China's demographic history and future challenges. *Science* [online]. roč. 333, č. 6042, s. 581–587 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://science.sciencemag.org/content/333/6042/581>
- POPULATION REFERENCE BUREAU, 2008. *Family planning worldwide: 2008 data sheet*. Washington, D.C.: Population Reference Bureau. Dostupné z: <https://www.prb.org/familyplanningworldwide/>
- POPULATION REFERENCE BUREAU, 2010. *2010 world population data sheet* [online]. [cit. 2020-04-14]. Washington, D.C.: Population Reference Bureau. Dostupné z: <https://www.prb.org/2010wpds-webcast/>
- POSTON JR., Dudley L., 2002. Son preference and fertility in China. *Journal of Biosocial Science* [online]. roč. 34, č. 3, s. 333–347 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-biosocial-science/article/son-preference-and-fertility-in-china/272847C5018C7A4FAFCB4198DC5B7BA5>
- QUINN-JUDGE, Sophie, 1983. Vietnamese women: Neglected promises. *Indochina Issues*. roč. 42, s. 1–7.
- RETFERFORD, Robert D. a Naohiro OGAWA, 1978. Decomposition of the change in the total fertility rate in the Republic of Korea, 1966–1970. *Social Biology* [online]. roč. 25, č. 2, s. 115–127 [cit. 2020-04-01] Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/19485565.1978.9988329>
- RETFERFORD, Robert D. et al., 2005. How far has fertility in China really declined? *Population and Development Review* [online]. roč. 31, č. 1, s. 57–84 [cit. 2020-04-01]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1728-4457.2005.00052.x>
- RINDFUSS, Ronald R., Karin L. BREWSTER a Andrew L. KAVEE, 1996. Women, work, and children: Behavioral and attitudinal change in the United States. *Population and Development Review* [online]. roč. 22, č. 3, s. 457–482 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2137716?seq=1>
- ROBINSON, Warren C. a John A. ROSS, eds., 2007. *The global family planning revolution: Three decades of population policies and programs*. Washington, D.C.: The World Bank. ISBN-10 0-8231-6951-2.
- RUSSELL, Josiah C., 1958. Late Ancient and Medieval Population. *Transactions of the American Philosophical Society* [online]. roč. 48, č. 3, s. 1–152 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/1005708?seq=1>
- RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka, 2008. Nové metody demografické analýzy. *Demografie* [online]. roč. 50, č. 4, s. 250–258 [cit. 2020-04-01]. Dostupné

- z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20565039/180308q4.pdf/01957ad4-56c0-436a-98f9-875160edb9ec?version=1.0>
- SALMEN, Lawrence F., 2002. Beneficiary assessment: An approach described [online]. [cit. 2020-04-14]. *Social development papers* (Paper 10). Washington, D.C.: The World Bank. Dostupné z: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.456.7871&rep=rep1&type=pdf>
- SEN, Amartya, 1990. Gender and cooperative conflicts. In: TINKER, Irene, ed. *Persistence of inequalities: Women and world development*. New York, NY: Oxford University Press, s. 123–149. ISBN 9780195061581.
- SHEN, Ke, 2011. *Comprehensive analyses of the living arrangement among Chinese elderly—its influential factors and the effects on well-being*. Disertační práce. National School of Development, Peking University.
- SHEN, Ke, Yuan ZHANG a Ping YAN, 2012. Family structure and female labor force participation in China (in Chinese). *Population Research*. roč. 36, č. 5, s. 15–27.
- SINDING, Steven W., 2005. Why is funding for population activities declining? *Asia-Pacific Population Journal* [online]. roč. 20, č. 2, s. 3–9 [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/297842862_Why_is_funding_for_population_activities_declining
- SINDING, Steven W., 2007. Overview and perspective. In: ROBINSON, W. C. a J. A. ROSS, eds. *The global family planning revolution: Three decades of population policies and programs*. Washington, D.C.: The World Bank, s. 1–12. ISBN-10 0-8213-6951-2.
- SINGH, Susheela et al., 2009. *Adding it up: The costs and benefits of investing in family planning and maternal and new born health* [online]. [cit. 2020-04-14]. New York: Guttmacher Institute & United Nations Population Fund. ISBN 978-1-934387-04-7. Dostupné z: https://www.guttmacher.org/sites/default/files/report_pdf/addingitup2009_3.pdf
- SOBOTKA, Tomáš a Éva BEAUJOUAN, 2014. Two is best? The persistence of a two-child family ideal in Europe. *Population and Development Review* [online]. roč. 40, č. 3, s. 391–419 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.1728-4457.2014.00691.x>
- SONG, Yueping a Rong CHEN, 2009. A micro empirical study of the effect of family planning policy on sex ratio at birth (in Chinese). *Population Research*. č. 33, s. 44–49.
- STAMPER, B. Maxwell, 1977. *Population and planning in developing nations. A review of sixty development plans for the 1970s*. New York: The Population Council. ISBN-10 0878340262.
- STATE FAMILY PLANNING COMMISSION, 1983. *Tabulation on the One-per-thousand Population Fertility Sampling Survey in China*. Internal Material. s. 13, 51 a 89.
- STAUDINGER, Ursula M. et al., 2016. A global view on the effects of work on health in later life. *Gerontologist* [online]. roč. 56, č. S2, s. 281–292 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: https://academic.oup.com/gerontologist/article/56/Suppl_2/S281/2605634
- SVEDBERG, Peter, 2007. *Child malnutrition in India and China. 2020 focus brief on the world's poor and hungry people* [online]. [cit. 2020-04-14]. Washington, D.C.: International Food

- Policy Research Institute (IFPRI). Dostupné z: <https://idl-bnc-idrc.dspacedirect.org/bitstream/handle/10625/37156/127810.pdf?sequence=1>
- TANG M., 2013. Choice for China's population policy: lessons from East Asian Region (in Chinese). *Population Research*. roč. 37, č. 6, s. 77–90.
- TEITELBAUM, Michael S. a Jay M. WINTER, 1985. *The fear of population decline*. San Diego: Academic Press. ISBN 978-0-12-685190-8.
- TIAN, Xueyuan, 2009. *Sixty years of China's population policies* (in Chinese). Social Sciences Academic Press.
- TORR, Berna Miller a Susan E. SHORT, 2004. Second births and the second shift: A research note on gender equity and fertility. *Population and Development Review* [online]. roč. 30, č. 1, s. 109–130 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1728-4457.2004.00005.x>
- TURCHI, Boone A., 1975. *The demand for children: The economics of fertility in the United States*. Cambridge, MA: Ballinger Publishing. ISBN-10 0884103536.
- UNITED NATIONS, 2006. *Levels and trends of contraceptive use as assessed in 2002* [online]. [cit. 2020-03-03]. New York: United Nations, Department of Economic and Social Affairs (DESA), Population Division. ISBN 92-1-151399-5. Dostupné z: <https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/family/worldContraceptiveUseReport2002.pdf>
- UNITED NATIONS, 2009. *World Population Prospects: The 2008 Revision*. Comprehensive tables. roč. 1. New York: United Nations, Department of Economic and Social Affairs (DESA), Population Division.
- UNITED NATIONS, 2013. *World population policies 2013* [online]. [cit. 2020-03-29]. Department of Economic and Social Affairs (DESA), Population Division. New York. Dostupné z: <https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/policy/world-population-policies-2013.asp>
- UNITED NATIONS, 2015. *World Population Prospects: The 2015 Revision, Key Findings and Advance Tables* [online]. [cit. 2020-02-28]. Department of Economic and Social Affairs (DESA), Population Division. New York. Working Paper No. ESA/P/WP.241. Dostupné z: https://population.un.org/wpp/Publications/Files/Key_Findings_WPP_2015.pdf
- UNITED NATIONS, 2019. *World Population Prospects 2019* [online]. [cit. 2020-02-29]. Online Edition, Rev. 1. Department of Economic and Social Affairs (DESA), Population Division. New York. Dostupné z: <https://population.un.org/wpp/Download/Standard/Population/>
- VAN DE WALLE, Etienne, 1982. *Multilingual demographic dictionary: English section*. 2. vyd. Liège: Ordina Editions for International Union for the Scientific Study of Population. ISBN 2870400268 9782870400265.
- VERMEER, Eduard B., 2006. Demographic dimensions of China's development. *Population and Development Review* [online]. roč. 32., s. 115–144 [cit. 2020-04-06]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/20058946?seq=1>

- VIET NAM COMMISSION FOR POPULATION, FAMILY AND CHILDREN (VCPFC), 2003. *Vietnam's National Population Strategy for the Period 2001-2010*. Hanoi, Viet Nam Commission for Population, Family and Children.
- VU, Quy Nhan, 1994. Family planning programme in Vietnam. *Vietnam Social Sciences*. č. 39, s. 3–20.
- WANG, Cuntong, 2012. Trends in contraceptive use and determinants of choice in China: 1980–2010. *Contraception* [online]. roč. 85, č. 6, s. 570–579 [cit. 2020-04-06]. Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0010782411006275>
- WANG, Fei, 2014. *Essays on family planning policies*. Disertační práce. University of Southern California.
- WANG, Fei, Liqui ZHAO a Zhong ZHAO, 2017. China's Family Planning Policies and Their Labor Market Consequences. *Journal of Population Economics* [online]. roč. 30, č. 1, s. 31–68 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.1007/s00148-016-0613-0>
- WANG, Feng, 2005. Can China afford to continue its one-child policy? *Asia Pacific Issues* [online]. č. 77, s. 1–12 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://scholarspace.manoa.hawaii.edu/handle/10125/3796>
- WANG, Feng, 2011. The future of a demographic overachiever: Long-term implications of the demographic transition in China. *Population and Development Review* [online]. roč. 37, s. 173–190 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/41762404?seq=1>
- WANG, Guangzhou, 2013. Only-child-death, family and its developing trends under the current family planning policy (in Chinese). *Chinese Journal of Population Science* [online]. roč. 27, č. 1, s. 57–65 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: http://caod.oriprobe.com/articles/43132433/_Only_child_death_Family_and_Its_Developing_Trends_under_the_Current_.htm
- WANG, Zhihe et al., 2016. Ending an Era of Population Control in China: Was the One-Child Policy Ever Needed? *American Journal of Economics and Sociology* [online]. roč. 75, č. 4, s. 929–979 [cit. 2020-03-29]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/ajes.12160>
- WESTOFF, Charles F. a Raymond H. POTVIN, 1967. *College women and fertility values*. Princeton University Press. ISBN 9780691650036.
- WHITE, Tyrene, 2006. *China's Longest Campaign: Birth Planning in the People's Republic, 1949–2005*. Ithaca, NY: Cornell University Press. ISBN-10 0801475392.
- WILLIS, R. J., 1973. A new approach to the economic theory of fertility behavior. *Journal of Political Economy* [online]. roč. 81, č. 2, s. S14–S64 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/260152?journalCode=jpe>
- WORLD BANK, 1984. *World development report 1984* [online]. [cit. 2020-04-14]. Washington, D.C.: The World Bank. Dostupné z: <http://documents.worldbank.org/curated/en/496471468156899142/World-development-report-1984>

- WORLD BANK, 1994. *Population and development: Implications for the World Bank* [online]. [cit. 2020-04-14]. Washington, D.C.: The World Bank. Dostupné z: <http://documents.worldbank.org/curated/en/437751468739181439/Population-and-development-implications-for-the-World-Bank>
- WORLD BANK, 2007. *Ethiopia – Capturing the demographic bonus in Ethiopia: gender, development, and demographic actions*. Washington, D.C.: The World Bank. Dostupné z: <http://documents.worldbank.org/curated/en/106411468251706935/Ethiopia-Capturing-the-demographic-bonus-in-Ethiopia-gender-development-and-demographic-actions>
- XU, Y. a Z. FENG, 1995. *Studies on Sex Ratio at Birth in China*. Research group of SRB in China under Population Information Research Center. Internal Material. s. 205–206.
- YANG, Juhua, 2006. Regional diversity of fertility on child sex ratio in China (in Chinese). *Population Research*. roč. 30, č. 3, s. 30–41.
- YANG, Shu-Zhang a Guang-zhou WANG, 2006. Fertility decline and imbalance of sex ratio under birth control. *Market & Demographic Analysis* [online]. roč. 12, č. 4, s. 18–28 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: http://en.cnki.com.cn/Article_en/CJFDTotal-SCRK200604006.htm
- YIP, Paul Siu Fai, Mengni CHEN a Chee Hon CHAN, 2015. A tale of two cities: A decomposition of recent fertility changes in Shanghai and Hong Kong. *Asian Population Studies* [online]. roč. 11, č. 3, s. 278–295 [cit. 2020-04-01]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17441730.2015.1093285>
- ZENG, Yi, 2006. A Soft Landing with the Two-Children-Late-Birth Policy: Need and Feasibility (in Chinese). *Social Sciences in China* [online]. roč. 58, s. 93–109 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: http://en.cnki.com.cn/Article_en/CJFDTotal-ZSHK200602008.htm
- ZENG, Yi, 2007. Options for fertility policy transition in China. *Population and Development Review* [online]. roč. 33, č. 2, s. 215–246 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1728-4457.2007.00168.x>
- ZENG, Yi, 2011. Effects of demographic and retirement-age policies on future pension deficits, with an application to China. *Population and Development Review* [online]. roč. 37, č. 3, s. 553–569 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1728-4457.2011.00434.x>
- ZENG, Yi, 2015. Implementing the universal two-child policy as soon as possible to realize the balanced development of population and socioeconomics in China. *Chinese Population Yearbook* (2014). Peking: China Academy of Social Sciences, s. 199–227.
- ZENG, Yi a Therese HESKETH, 2016. The effects of China's universal two-child policy. *Lancet* [online]. roč. 388, č. 10054, s. 1930–1938 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0140673616314052>
- ZENG, Yi a James W. VAUPEL, 1989. The impact of urbanization and delayed childbearing on population growth and aging in China. *Population and Development Review* [online]. roč. 15, č. 3, s. 425–445 [cit. 2020-03-19]. Dostupné

- z: <https://www.jstor.org/stable/pdf/1972441.pdf?refreqid=excelsior%3A8c8023cb0fd946b0b74d1e3f97f4f03d>
- ZENG, Yi a Zhenglian WANG, 2014. A policy analysis on challenges and opportunities of population/household aging in China. *Journal of Population Ageing* [online]. roč. 7, č. 4, s. 255–281 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12062-014-9102-y>
- ZENG, Yi et al., 1993. Causes and implications of the recent increase in the reported sex ratio at birth in China. *Population and Development Review* [online]. roč. 19, č. 2, s. 283–302 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2938438?seq=1>
- ZENG, Yi et al., 2015. Implications of changes in households and living arrangements for future home-based care needs and costs for disabled elders in China. *Journal of Aging and Health* [online]. roč. 27, č. 3, s. 519–550 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0898264314552690>
- ZHANG, Guangyu a Zhongwei ZHAO, 2006. Re-examining China's fertility puzzle: Data collection and quality over the last two decades. *Population and Development Review* [online]. roč. 32, č. 2, s. 293–321 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1728-4457.2006.00119.x>
- ZHAO, Yaohui, 1999. Labor migration and earnings differences: the case of rural China. *Economic Development and Cultural Change* [online]. roč. 47, č. 4, s. 767–782 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/452431?journalCode=edcc>
- ZHAO, Zhongwei, Qinzi XU a Xin YUAN, 2017. Far below replacement fertility in urban China. *Journal of Biosocial Science* [online]. roč. 49, č. S1, s. S4–S19 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-biosocial-science/article/far-below-replacement-fertility-in-urban-china/F6E81B06027CC2DAC101A2FE2F72C16E>
- ZHENG, Zhenzhen et al., 2009. Below-replacement fertility and childbearing intention in Jiangsu Province, China. *Asian Population Studies* [online]. roč. 5, č. 3, s. 329–347 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17441730903351701>
- ZHOU, Xudong, Zheng YAN a Therese HESKETH, 2013. Depression and aggression in never-married men in China: a growing problem. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* [online]. roč. 48, č. 7, s. 1087–1093 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.1007/s00127-012-0638-y>
- ZHOU, Xu Dong et al., 2013. High sex ratio as a correlate of depression in Chinese men. *Journal of Affective Disorders* [online]. roč. 144, s. 79–86 [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0165032712004533?token=1953EED86016A9917BEFC26FDEA9E1629A4BDC8FFF73350716426C66E21CB654EB7077C7F48F24A516B74C7BA4E967D1>
- ZHUANG, Yaer et al., 2018. China fertility survey 2017 design and implementation. *China Population and Development Studies* [online]. roč. 2, č. 3, s. 259–271 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.1007/s42379-018-0018-8>